

**DEBRECENI
EGYETEM**

KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓD

◆

**INTERDISZCIPLINÁRIS
(OPEN ACCESS – NYÍLT HOZZÁFÉRÉSŰ)
SZAKMAI LAP**

ISSN 2498-5368

Web:

<https://ojs.lib.unideb.hu/kulonlegesbanasmod>

◆

VI. évf., 2020/3. szám

DOI [10.18458/KB.2020.3.1](https://doi.org/10.18458/KB.2020.3.1)

IMPRESSZUM

KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓD - INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI LAP

Alapítva: 2014-ben.

A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Hivatala a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény 46. § (4) bekezdése alapján nyilvántartásba vett sajtótermék (határozatról szóló értesítés iktatószáma: CE/32515-4/2014).

Kiadó: Debreceni Egyetem

A kiadó székhelye:

Debreceni Egyetem
4032 Debrecen, Egyetem tér 1.

Kiadásért felelős személy:

Szilvássy Zoltán József, rector (Debreceni Egyetem)

Alapító főszerkesztő: Mező Ferenc

Tanácsadó testület (ABC rendben):

Balogh László (Magyar Tehetséggondozó Társaság, Magyarország)
Gerevich József (Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Magyarország)
Hatos Gyula (Magyarország)
Koncz István (Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület, Magyarország)
Mesterházy Zsuzsanna (Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Magyarország)
Nagy Dénes (Melbourne University, Ausztrália)
Varga Imre (Szegedi Tudományegyetem, Magyarország)

Szerkesztőség (ABC rendben):

Batiz Enikő (Babes-Bolyai Tudományegyetem, Románia)
Fónai Mihály (Debreceni Egyetem, Magyarország)
Hanák Zsuzsanna (Eszterházy Károly Egyetem, Magyarország)
Horváth László (Debreceni Egyetem, Magyarország)
H. Tóth István (Károly Egyetem, Csehország)
János Réka (Babes-Bolyai Tudományegyetem, Románia)
Lepš, Josip (University of Novi Sad, Szerbia)
Kálca-Jánosi Kinga (Babes-Bolyai Tudományegyetem, Románia)
Kelemen Lajos (Poliforma Kft., Magyarország)
Kiss Szidónia (Babes-Bolyai Tudományegyetem, Románia)
Kondé Zoltánné Dr. Inántsý-Pap Judit (Debreceni Egyetem, Magyarország)
Kormos Dénes (Miskolci Egyetem, Magyarország)
Láda Tünde (Debreceni Egyetem, Magyarország)
Márton Sándor (Debreceni Egyetem, Magyarország)

A szerkesztőség levelezési címe:

Debreceni Egyetem
Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kar
Különleges Bánásmód folyóirat szerkesztősége
4220 Hajdúböszörmény, Désány István u. 1-9.

Tel/fax: 06-52/229-559

E-mail: kb@ped.unideb.hu

Web: <https://ojs.lib.unideb.hu/kulonlegesbanasmod>

Szerkesztésért felelős személy:

Mező Katalin (Debreceni Egyetem, Magyarország)

Tördelőszerkesztő: Mező Katalin

Mező Ferenc (Eszterházy Károly Egyetem, Magyarország)
Mező Katalin (Debreceni Egyetem, Magyarország)
Molnár Balázs (Debreceni Egyetem, Magyarország)
Nagy Lehotsky Zsuzsa (Konstantin Filozófus Egyetem Nyitra, Szlovákia)
Nemes Magdolna (Debreceni Egyetem, Magyarország)
Orbán Réka (Babes-Bolyai Tudományegyetem, Románia)
Roskó Tibor (Debreceni Egyetem, Magyarország)
Sarka Ferenc (Miskolci Egyetem, Magyarország)
Szebeni Rita (Eszterházy Károly Egyetem, Magyarország)
Vass Vilmos (Budapesti Metropolitan Egyetem, Magyarország)
Váradi Natália (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna)
Zvonimir, Tomac (University J.J. Strossmayera of Osijek, Horvátország)

Note: The title of the journal comes from a Hungarian Act CXC of 2011. on National Public Education in which they use the term 'Különleges Bánásmód', and this translates as Special Treatment, but this encompasses the areas of Special Educational Needs, Talented Children and Children with Behaviour and Learning Difficulties. The adoption of Special Treatment is therefore in accordance with Hungarian law, but it is recognised that the translation may not be perfect in expressing the full meaning of what is encapsulated in this term.

TARTALOM/CONTENT

EMPIRIKUS TANULMÁNYOK/EMPIRICAL STUDIES	5
Anita Krausz: <i>Student's Attitudes Towards Children with Disability</i>	7
Laones-Czimbalmos Nóra, Mercsné Konyári Anita, Bíró Melinda és Müller Anetta: <i>Korai intervenció egy kutatás tükrében</i>	17
Soós Zsolt: <i>Hajdúdorog kortárs társadalmi folyamatai</i>	33
Szerdabehy Zoltán: <i>Szubjektív egészségérzet és a fizikai aktivitás kapcsolatának vizsgálata középiskolások körében</i>	51
Magdalena Wedzińska: <i>Shaping Youth Attitudes Towards People with Physical Disabilities – Research Report</i>	65
MÓDSZERTANI TANULMÁNYOK/METHODOLOGICAL STUDIES	87
Mező Katalin és Mező Ferenc: <i>A múzeumpedagógia és a tehetséggondozás lehetőségei egy virtuális múzeumban</i>	89
Schéder Veronika <i>Az online és a személyes jelenléttel támogatott információ-feldolgozás hatásainak lehetséges következményei a nyelvi készségek fejlődésére gyermekkorban</i>	101
Draženko Tomić & Vladimir Legac <i>Region, religion and politics presented on radio by professor Mandica Manja Kovačević, Ph.D.</i>	111

EMPIRIKUS TANULMÁNYOK / EMPIRICAL STUDIES

STUDENT'S ATTITUDES TOWARDS CHILDREN WITH DISABILITY

Author:

Anita Krausz
Szegedi Tudományegyetem JGYPK

E-mail address:

krauszanita@jgypk.szte.hu

Lectors:

Tímea Meggyesné Hosszu (Ph.D.)
Szegedi Tudományegyetem JGYPK

Imre Varga (Ph.D.)
Szegedi Tudományegyetem JGYPK

...and two other anonymous reviewers

Krausz, A. (2020). Student's Attitudes Towards Children with Disability. *Különleges Bánásmód*, 6. (3). 7-15.
DOI [10.18458/KB.2020.3.7](https://doi.org/10.18458/KB.2020.3.7)

Abstract

Several studies have shown that the integrated education has advantages in students' social development and accepted attitude development (Meyer, Park, Grenot-Scheyer, Schwartz & Harry, 1998). The studies about the integrated education had been traced for several decades, our research is based on the CATCH (Chedoke-McMaster Attitudes Towards Children with Handicaps Scale) questionnaire (Rosenbaum, 1985) which instrument had been used in several international studies as well (Tirosh, 1997; Vignes, 2008; Godeau 2010; Bosseart, 2011; De Laat, 2013, Schwab, 2017). Our major aim is to map the adolescent youth, their attitudes towards children with special treatment. The questionnaire was based on the three-component model of attitudes proposed by Triandis (1971). This 36-item, self-administered scale was primarily paper based, but our adaptation is placed to online form. The participants of the study were 7th grade students (N=99) The overall reliability of the test was satisfactory (Cronbach- α = 0,856). In the content analysis we found two items which were significantly negative and four items which were not significant, those leaving the KMO= 0,809 (KMO>6), therefore suitable for factor analysis. The results show that, however in our sample these three-component factor aren't so clear, the test is reliable. There are some subtests which call for revision, and we will need further researches to develop our assessment tool to make it more reliable and valid.

Keywords: CATCH (Chedoke-McMaster Attitudes Towards Children with Handicaps Scale) questionnaire; special educational needs, inclusion; disabled; handicapped

Disciplines: pedagogy

Absztrakt

FOGYATÉKOSSÁGGAL KAPCSOLATOS TANULÓI ATTITÚD

Az együttneveléssel foglalkozó kutatások a tanulók szociális területen megmutatkozó fejlődését hangsúlyozzák (Meyer, Park, Grenot-Scheyer, Schwartz és Harry, 1998). Az integrált oktatással kapcsola-

tos tanulmányok évtizedek óta foglalkoznak a tanulói attitűddel, kutatásunk a CATCH (Chedoke-McMaster Attitudes Towards Children with Handicaps Scale) kérdőíven (Rosenbaum, 1985) alapul, mely az utóbbi évek több nemzetközi mérésének is eszközéül szolgált (Tirosh 1997; Vignes, 2008; Godeau 2010; Bosseart, 2011; De Laat, 2013, Schwab, 2017). Célunk a serdülőkorú fiatalok, fogyatékos gyermekek iránti attitűdjének feltérképezése. A kérdőív a Triandis (1971) által javasolt háromkomponensű attitűd modellre épült. A 36 itemből álló skála eredetileg papír alapú volt, amit mi online formában alkalmaztunk a mintánkon. A vizsgálat résztvevői 7. évfolyamon tanuló diákok voltak ($N = 99$). A teszt általános megbízhatósága kielégítő volt (Cronbach- $\alpha = 0,856$). A tartalomelemzés során két olyan elemet találtunk, amelyek szignifikánsan negatívak voltak, és négy olyan elemet, amelyek nem voltak szignifikánsak, azokat elhagyva a $KMO = 0,809$ ($KMO > 0,6$), mely alapján alkalmasnak találtuk a faktoranalízishez. Az eredmények alapján elmondható, hogy az eredeti háromkomponensű tényező nem mutatkozik meg világosan a mintán, de ennek ellenére a teszt megbízhatónak bizonyult. A jövőben néhány szubteszt, felülvizsgálatot igényel, illetve további kutatásokra is szükség van az értékelési eszköz fejlesztéséhez, hogy megbízhatóbbá és érvényesebbé váljon.

Kulcsszavak: CATCH (Chedoke-McMaster Attitudes Towards Children with Handicaps Scale) attitűdmérő kérdőív; sajátos nevelési igény; inklúzió, fogyatékoság

Diszciplina: pedagógia

It is still contested whether the individual's attitude with an object, a person or a group is related to his or her behavior with the same object, person or group. According to Cohen (1960) and Gerard (1966) the individual tends to adapt his attitudes to his behavior. In the last few years, researchers have studied attitudes in multidimensional aspect. Rosenbaum (1985) with the CATCH questionnaire also used the multidimensional point of view, that's why we adopted it and used among Hungarian students. Our main goal was to map out the adolescent youth, in specifically their attitudes towards children who require special treatment due to some developmental difficulties. Several previous studies have shown that the integrated education has a good effected on most of the student's social development. What is more, it also is proven to have positive influences on attitude development (Meyer, Park, Grenot-Scheyer, Schwartz & Harry, 1998).

For the more complex personal development of the students is definitely better that they meet and learn more about the otherness as soon as possible (Irvine, 2012). On the contrary, as it has been highlighted by formerly done research, inclusion in itself does not mean an automatic improvement of the social connections and friendship between those children who have special needs and those who do not (Bosseart, 2011). However, we can find all sorts of differences in integrated education which may suggest that it is not homogeneous. In practice, one can encounter several subtypes such as local, functional and social integration. We speak about local integration if all children are educated in the same building, however, there is no connection between those who have special needs and the typically developing ones. At the case of social integration, separation is applied to lessons, on the other hand students are together during time spent

in schools outside of the actual classroom activities. The third and final form is functional integration, also known as “full integration”. At the case of full integration each and every child is involved in the activities of the school, without making any differentiation between them. Students learn together with their peers, their mental and social development is being fostered not only by pedagogical methods and the teacher him or herself but also by cooperation with each other. In this case, when integrated children learn in the same classroom, teachers also need to be prepared to face the challenges. For example they need to have useful knowledge about supporting pedagogical methods and models of teaching forms. These include being aware and ready to improve themselves and their already existing skills. It is worth it to mention that there are reversed integration. It means that a typically developing student is welcomed in an institute that is especially for special educational needs kids. Considering its possible forms, one can find rigid or spontaneous integration, at the case of which a yet undiagnosed child is left in a mainstream school. The reason why integration is really needed is because time spent together promotes the development of acceptance attitudes.

Our results in terms of the domestic conditions are especially important and it may contribute to the proper functioning of integration). The studies about the integrated education are traced for several decades, we used the CATCH (Chedoke-McMaster Attitudes Towards Children with Handicaps Scale) questionnaire (Rosenbaum, 1985) which instrument are used in a number of international research (Tirosh, 1997; Vignes, 2008; Godeau 2010; Bosseart, 2011; Abiola, 2012; De Laat, 2013, Schwab, 2017). In the last years so many countries used this scale, this resulted in changing education policies and in making regular education the standard provision for all students, including those with special educational needs. As far back as in the 1980s Rosenbaum thought it im-

portant to reveal the students attitudes towards disability. The CATCH questionnaire has been shown to contribute to the integrated and inclusive education and the training organization processes, programs. Primarily, the questionnaire was designed for primary school children, especially for the 7th grade students, accordingly, the language of the questions was adjusted to the student’s age. The test deals with attitudes towards students with special needs. The attitude is the major component of the social behavior, „a mental and neural state of readiness, organized through experience, exerting a directive or dynamic influence upon an individual's response to all objects and situations with which it is related" (Allport, 1935).

The integrated education is one of the most problematic question in the education all over the world. For successful social integration we have to start on a small scale, with educational integration. And of course, if we talk about integrations, we do not only focus on disabilities but also we need to take people of different racial, ethnic and religious background into consideration. However, this present pilot research only chooses to pay attention to and investigate individuals’ attitude toward special educational needs. Nevertheless, in some cases it goes in hand since one appears together with the other. Special education in Hungary are designed for those students who are mentally, physically, socially and/or emotionally delayed. This aspect of this delay, categorized as a developmental delay, signifies an aspect of the child is overall development (physical, cognitive, scholastic skills) which place them behind their peers. The integration has a long history from Nirje’s normalization pursuit in the 1960s, but it wasn’t solvable in every country. In terms of forms and the type of the problems there are differences in every country. The road towards inclusion is also very different in each society. There are difficulties in making inclusive education happen triggered researchers to think about the reasons for this. Authors point at the key role

that teachers play in realizing inclusive education (Meijer 2003; Norwich 1994). The most important thing is the attitudes, but those of others directly involved, like parents and students, are of relevance as well. According to Stoiber et al. (1998), the voices of those directly involved in change should be heard because they provide valuable “inside” perceptions and information (de Boer et al, 2012).

This study is about a Hungarian adaptation of CATCH attitude scale (Rosenbaum, Armstrong, & King, 1986), we used it in the 2016-2017 school year. In Hungary there was more than 88,000 SEN students in that year, from the 1,5 million students who’s been in the school system. Now we have almost similar number for SEN students. From the European Agency (2017) data the most of the Hungarian SEN students learn inclusive (60%) and the segregated (35%), but rather we call it integrated not inclusive. In the education the integrated efforts begins in the 1980s but it is still in process, it depends on the governments and laws.

Theoretical background

In order to find out more about the impact of integrated education, we need to look at the student’s attitudes toward peers and the components of these attitudes. Understanding our behavior and predicting our actions means the common point of attachment of many disciplines. Our attitudes help us to find out what are good, beautiful, useful and what are false, ugly and useless for us and for our environment (Csepeli, 2014).

When defining attitudes, the agreement of researchers is that the attitude is a mental (cognitive) representation which sums up our prejudice with objects, thereby guiding our behavior and organizing our knowledge from the world. The structure of the attitude thoughts on the subject of it and the mental (cognitive, affective) components of attitudes.

The attitude can be a subject of a person, a group of physical objects, but it can be an abstract idea as well. It determines to our behavior, often rooted in belief, resulting in emotion (positive or negative) in relation to the subject, resulting in intentional behavior towards the subject (Meyers, 2014). Undoubtedly, it is connected with our behavior or our possible behavior, and there is certainly formatted and therefore can be shaped. This linkage makes the attitude of the most important point, which effectively scales all the objects, phenomena and moments of our world (Meyers, 2014).

The attitude definition is usually based on the wording of Allport (1954) definition. Rosenberg and Hovland (1960), one of the major breakthroughs in the research of attitudes, represented a triple structure in their theory. Attitudes usually characterize these three components - cognitive, emotional (affective) and behavioral components - and their hierarchical, systematic organization. The negative attitudes with the disability characterize our society, although the law provides for equal opportunities. Students’ rights to be educated in mainstream schools has been legislated in Hungary since 1993, but the social tolerance, including teachers’ inclusive approach towards the students with special educational need has been changing very slowly. However, in the developing countries the integration efforts have begun about 40 years ago. Nowadays there are modern supportive systems in place, in order to look after a child’s individual needs, based on the results of the diagnostic process. That means student with special needs can be educated in the following settings: an inclusive mainstream class, a special class in a mainstream school or in a special school. Children with special educational needs (SEN) are children with special rather than peculiar (as the Hungarian translation of the term would suggest) educational needs or children suffering from other types of, and sometimes more severe difficulties, who need rehabilitative support (Csépe, 2009).

Method

Participants

The questionnaire was completed with 99 students without disabilities in the 7th grade, which means they were 12-13-year-olds when we used it. Originally this questionnaire was designed for this age (9-13), but for us it was just a pilot study and in the future we would like to use it in other grades too. In terms of the target group the questionnaire was designed for teenagers but the researchers used the test in other age groups (9-18 age) as well. So each participants of the study were 7th grade students (N=99). These 36 self-administered items in the questionnaire was primarily paper based, but our adaptation is placed to online form. Children answer statements assessing the cognitive, behavioral and affective attitude components, 12 statements for each component according to Triandis (1971) definition.

Measure

The questionnaire consists of 36 items based on the students' knowledge, feelings and experiences about certain disabilities. We adapted all of the 36 items for an online platform, called eDia (Csapó, 2009). This platform was invented with diagnostic aims which assist pedagogics in order to learn more about children's knowledge concerning Mathematics, Sciences, writing and reading comprehension and some other fields that can be used in different levels of the school systems. Using the online form is found to be easier for the students and that kind of assessment is better for the motivation. The scale is embracing three dimensions of attitudes and rates on a 5-point Likert scale (0, strongly disagree to 4, strongly agree) (Figure 1.). These three dimensions: (1) an affective component involving statements of feelings towards disabled children; (2) a behavioral intent component involving statements of what a child would do with a disabled child and (3) a cognitive component involving ver-

bal statements of belief about disabled children (Triandis 1971).

CATCH contains 12 items in each component equally and it use negatively and positively worded items too, 18 of each type of them. Negatively worded items are inversely coded. These are arranged in a randomly formulated order, with an alternation of positive and negative statements.

The original CATCH questionnaire used the term „handicapped children”, we translated it for „children with special needs”, but it was rather difficult to understand for the sample so it needed to be changed for „children with disabilities”.

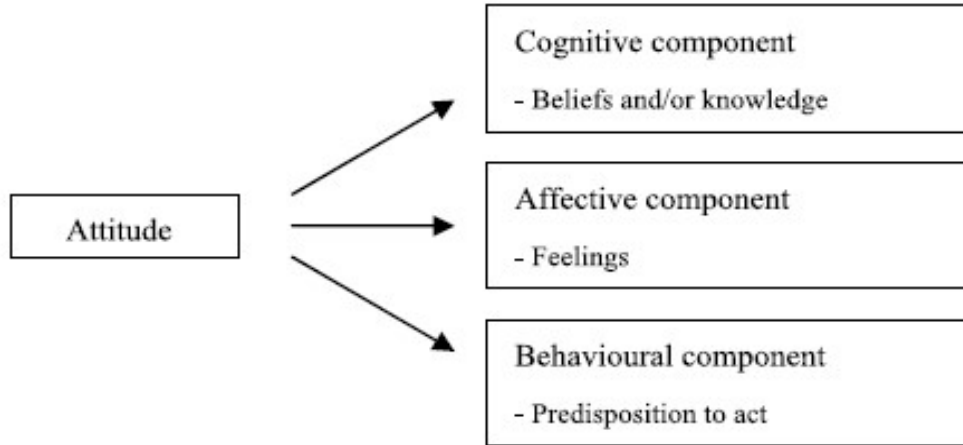
The translation helps a lot to fill this, that *„Being handicapped means having trouble walking, talking, using your arms and hands, seeing, hearing or: learning. Usually people who have handicaps have them for a 1- period of time unlike other people who may have a cold or a broken leg that usually gets better after a short time”* (Rosenbaum et al,1986).

The definition of this term encountered many problems, for example legal, interpretation and vocational. As Rosenbaum used to do, we asked it from the professionals, for the English version schoolteachers and principals reviewed the study and reading levels of the statements to ensure appropriateness for the target population. Statements were reworded or dropped after feedback from the educators. Therefore, the grammar of the items is as understandable as the first version, from the translation 4 experts helped us to translate and another 4 experts helped to turn it back to the original language.

Aims and Objectives of the Paper

The main aims and objectives are the measuring attitudes of a typically developing kid toward their peers with disabilities. In addition, we also analyzed the influence of the students' gender when it came to their attitudes toward their peers with disabilities. And of course, we were curious the children knowledge about the SEN in general.

Figure 1. The three-component concept (source: A. de. Boer et al., 2011.)

Analysis

The CATCH questionnaire was filled in by 99 children attending 7th graders in three different public elementary schools. All of the schools are integrated, but we don't have any information about the level of integration work in each schools. The kids learn in five different classes, but the classes do not differ substantively. Based on the genders there are 44 boys and 55 girls in our sample. About the analysis, the maximum ideal would be equal to 40 and the minimum would be equal to zero, after coding is made according to the rules. The results were used in calculating the following formula: number of total points per item divided by items times 10.

Results

The overall reliability of the test was satisfactory (Cronbach- α = 0,856). In the item analysis we found four items which were significantly negative and four items which were not significant, those leaving the KMO=0,809 (KMO>6) therefore suitable for factor analysis. Factor and total scores are calculated by adding the items, dividing the sums

by the number of items and multiplying it by 10. The CATCH score of 0 point and a maximum of 40 points, with high scores indicating more positive attitudes. In this study the students' mean score was 23,77 points out of the total score, the results were supported by previous studies. The reason being, the great deviation of the samples both regarding the quality and quantity.

We found some differences in the connections between the factors and the components of the attitudes. The differentiating indicator shows to what extent does the certain item differentiate. 57% of kids gave answer for every question which suggest us that the grammar was probably not very clear for the sample. Another possible reason for this data because of statements are not typify the disabilities. In our view it is an important part of the problem, because the individual's attitude is more positive with a person with physically disabled as a person with mental disability.

Discussion

Our results show that although in our sample these factors of Triandis (1971) are not so clear, the

test is reliable. Beside the factor analysis we have two separate groups from the negative and the positive statements and a third factor have just one item (I would like to have a child with special needs living next door.). Based on this result we examined the statements in terms of proximity. That item was in the farthest stage. However, the other two factors proximity entirely was not separated. The opinions of the researchers were not the same about the factors, the three-component model has not been empirically replicated for either of these scales (Bossart, 2013). More research needs to be done about the causes of the differences between the models. So the mean score was 23,77 points out of the total score, the results were supported by previous studies. As far as the international mean score is concerned, it is somewhere between 24,5 and 32,4 points. The international and national results cannot be compared and contrasted.

Limitations

One of the limitations of the study is the number of the participants, in the future we should use the questionnaire in a bigger sample. Although this measurement was the pilot study, we get reliable data from the Hungarian sample. As well as our plan for the future to separate the forms of disabilities, because the attitude can be different towards the different type of disabilities. Therefore the questionnaire needs to be changed in this viewpoint.

Conclusion

To recapitulate briefly, this study demonstrates that the social contacts established between children make a difference in the attitudes of students in the elementary schools in Hungary towards their peers who have disabilities. Children's knowledge about disabilities will be a good opportunity to develop the attitudes. However, this difference be-

tween the developmental stages was marginal and non-significant among the different genders. This present pilot study can contribute to the development of knowledge about the educational system and can help to formulate inclusive education.

Students should receive information about disability, need to know more about how to tolerate the others (Osmanaga, 2013). There are some subtests which call for revision, and we will need further research to develop our assessment tools in order to make it more reliable and valid. We hope that in the future it can be useful for the developing integration and for inclusive education. In the future we are planning on using the CATCH questionnaire with a longer background questionnaire. This would aim to collect more in-depth information about contain questions concerning the children's social background, also questions would be asked in order to get to know if these children know anyone in their neighborhood, school and of course in their family with disabilities. That is, if he or she has any acquaintances who have some disabilities. It is an essential way to know more about the kids' attitude toward disabled peers. According to Bosseart (2013), having a chance to make friend and connections with typically developing students, feeling accepted by them are all crucial factors (among others) of integration. This fact proves the significance of such topic. However, there has certainly not been done an adequate amount of research resulting in the lack of knowledge that is available for us at the moment. For successful improvement the development of a good measurement system is more than necessary. Attitude measurement has proven to be indeed complicated. Based on the international literature it is a highly investigated topic. Therefore, our society needed a longitudinal research which assesses both the stability of attitudes and the direction of effects of associated variables. It is highly recommended to unravel the relations among attitudes and their associated variables. Another reason why we need a lon-

itudinal research because as years pass by attitudes may and most probably will alter. We need to have a longitudinal research in a big sample in order to keep a record of the attitude of the members of the sample and also the possible changes of that.

References

- Bosseart, G., Petry, A., (2013): Factorial validity of the Chedoke-McMaster Attitudes towards Children with Handicaps Scale (CATCH), *Research in developmental disabilities*, 34(4):1336-1345. DOI: [10.1016/j.ridd.2013.01.007](https://doi.org/10.1016/j.ridd.2013.01.007)
- Bossaert, G., Colpin, H., Pijl, S. J., & Petry, K. (2011). The attitudes of Belgian adolescents towards peers with disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 32, 504–529. DOI: [10.1016/j.ridd.2010.12.033](https://doi.org/10.1016/j.ridd.2010.12.033)
- Cohen, Arthur R. (1960): *Attitude Consequences of Induced Discrepancies between Cognitions and Behavior*. Public Opinion Quarterly 24 (2), 297-318. DOI: [10.1086/266950](https://doi.org/10.1086/266950)
- Csépe, V. (2009): Caring for children with special educational needs (SEN) and their rehabilitation. In Fazekas, K., Köllő, J. and Varga, J. (eds.). *Green Book. For the Renewal of Public Education in Hungary*. 151-178. Budapest: ECOSTAT. ISBN 978-963-06-6690-9
- De Boer, A. A., Pijl, S. J., & Minnaert, A. E. M. G. (2011). Regular primary school teachers' attitudes towards inclusive education: A review of the literature. *International Journal of Inclusive Education*, 15(3), 331–353. DOI: [10.1080/13603110903030089](https://doi.org/10.1080/13603110903030089)
- De Laat, S. et al. (2013): Attitudes of children and adolescents toward persons who are deaf, blind, paralyzed or intellectually disabled. *Research in Developmental Disabilities*, 34, 855–863. DOI: [10.1016/j.ridd.2012.11.004](https://doi.org/10.1016/j.ridd.2012.11.004)
- Fatbardha Osmanaga (2013): The Impact of the Gender on Children's Attitudes Toward Their Disabled Peers: The Albania's Case; *Sociology Study* ISSN 2159-5526 Volume 3, Number 5, 363-369. DOI: [10.1111/j.1469-8749.1997.tb07548.x](https://doi.org/10.1111/j.1469-8749.1997.tb07548.x)
- Frostd, P., & Pijl, S. J. (2007). Does being friendly help in making friends? The relation between the social position and social skills of pupils with special needs in mainstream education. *European Journal of Special Needs Education*, 22, 15–30. DOI: [10.1080/08856250601082224](https://doi.org/10.1080/08856250601082224)
- Gerard, H. B. (1966): The effects of severity of initiation on liking for a group: A replication. *Journal of Experimental Social Psychology*, 1966,2,278-287.
- Godeau, E., Vignes, C., Sentenac, M., Ehlinger, V., Navarro, F., Grandjean, H., et al. (2010). Improving attitudes towards children with disabilities in a school context: A cluster randomized intervention study. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 52, e236–e242. DOI: [10.1111/j.1469-8749.2010.03731.x](https://doi.org/10.1111/j.1469-8749.2010.03731.x)
- Irvine J.J. (2012): Complex Relationships Between Multicultural Education and Special Education, An African American Perspective, *Journal of Teacher Education*. 63. 4268-274. DOI: [10.1177/0022487112447113](https://doi.org/10.1177/0022487112447113)
- Meijer, C. J. W. (2003). Special needs education across Europe. Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education
- Meyer et al (1998): *Inclusion and the Other Kids: Here's What Research Shows so Far About Inclusion's Effect on Nondisabled Students*
- Pijl, S. J., Frostd, P., & Flem, A. (2008). The social position of pupils with special needs in regular schools. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 52, 387–405. DOI: [10.1080/00313830802184558](https://doi.org/10.1080/00313830802184558)
- Rosenbaum, P., Armstrong, R., & King, S. (1986). Improving attitudes toward the disabled: A randomized controlled trial of direct contact versus Kids-on-the-Block. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 7, 302–307. DOI: [10.1097/00004703-198610000-00005](https://doi.org/10.1097/00004703-198610000-00005)

- Rosenbaum, P., Armstrong, R., & King, S. (1986). Children's attitudes toward disabled peers: A self-report measure. *Journal of Pediatric Psychology*, 11, 517–530.
- Schwab, S. (2017): The impact of contact on students' attitudes towards peers with disabilities. *Research in Developmental Disabilities* 62. DOI: [10.1016/j.ridd.2017.01.015](https://doi.org/10.1016/j.ridd.2017.01.015)
- Stoiber, K.C., M. Gettinger, & D. Goetz. 1998. Exploring factors influencing parents' and early childhood practitioners' beliefs about inclusion. *Early Childhood Research Quarterly* 13: 107–24.
- Tirosh, E., Schanin, M., & Reiter, S. (1997). Children's attitudes toward peers with disabilities: The Israeli perspective. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 39, 811–814. DOI: [10.1111/j.1469-8749.1997.tb07548.x](https://doi.org/10.1111/j.1469-8749.1997.tb07548.x)
- Triandis, H. C. (1971). Attitudes measurement and methodology. In *Attitudes and attitude change* (pp. 26–59). New York: Wiley.
- Vignes, C., Coley, N., Grandjean, H., Godeau, E., & Arnaud, C. (2008). Measuring children's attitudes towards peers with disabilities: A review of instruments. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 50, 182–189. DOI: [10.1111/j.1469-8749.2008.02032.x](https://doi.org/10.1111/j.1469-8749.2008.02032.x)

KORAI INTERVENCIÓ EGY KUTATÁS TÜKRÉBEN

Szerzők:

Laoues-Czibalmos Nóra
Debreceni Egyetem (Magyarország)

Mercsné Konyári Anita
Hajdúsámson, Eszterlánc Óvoda (Magyarország)

Bíró Melinda (Ph.D.)
Debreceni Egyetem (Magyarország)

Müller Anetta (Ph.D.)
Debreceni Egyetem (Magyarország)

Lektorok:

Váczai Péter (Ph.D.)
Eszterházy Károly Egyetem (Magyarország)

Bocsi Veronika (Ph.D.)
Debreceni Egyetem (Magyarország)

...és további két anonim lektor

Első szerző e-mail címe:
laoues.nora@ped.unideb.hu

Laoues-Czibalmos N., Mercsné Konyári A., Bíró M., Müller A. (2020). Korai intervenció egy kutatás tükrében. *Különleges Bánásmód*, 6. (3). 17-32. DOI [10.18458/KB.2020.3.17](https://doi.org/10.18458/KB.2020.3.17)

Absztrakt

Napjainkban egyre növekszik a sajátos nevelési igényű (SNI) gyermekek száma, melyek új kihívásokat jelentenek a szülőknek és pedagógusoknak egyaránt. Fontos tehát ennek a tématerületnek a kutatása a szülők és a szakemberek oldaláról vizsgálva. 2019 év elején Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében kérdőíves kutatást végeztünk a korai intervenció témakörben. Az online és papír alapú kérdőíveket szülők (N=103) és szakemberek (N=106) (óvodapedagógus, gyógypedagógus, konduktor, stb), összesen 209 kérdőívet dolgoztunk fel. Az adatgyűjtés név nélkül történt és a részvétel önkéntes volt. A kérdőívben lévő adatok feldolgozása után Excel táblázat segítségével és SPSS 21.0 statisztikai programmal elemeztük a kapott eredményeket. Az eredmények azt mutatják, hogy mind a szülők (76,7%), mind a szakemberek (71,7%) úgy vélik, hogy az SNI gyermekek fejlődését teljes mértékben vagy nagyon befolyásolta az integrálás, azaz pozitívan értékelték. Az ép gyermekek szülei elfogadják az integrációt, a különböző szintereken (a válaszadók óvodában 43,7%-a, az iskolában 37,9%-a, a játszótéren 67%-a teljes mértékben elfogadja az ép gyermekével együtt jár sajátos nevelési igényű gyermek is).

Kulcsszavak: sajátos nevelési igényű, korai intervenció, fejlődés, integráció

Diszciplínák: szociológia, pedagógia

Abstract

EARLY INTERVENTION IN THE LIGHT OF A RESEARCH

Nowadays, the number of children with special educational needs (SEN) is increasing, which poses new challenges for both parents and educators. It is therefore important to research this topic from the perspective of parents and professionals. At the beginning of 2019, we conducted a questionnaire survey on early intervention in Hajdú-Bihar and Szabolcs-Szatmár-Bereg counties. The online and paper-based questionnaires were processed by parents ($N = 103$) and professionals ($N = 106$) (kindergarten teacher, special education teacher, conductor, etc.), for a total of 209 questionnaires. Data collection was anonymous and participation was voluntary. After processing the data in the questionnaire, we analyzed the obtained results using an Excel spreadsheet and a SPSS statistical program. The results show that both parents (76,7%) and professionals (71.7%) believe that the development of children with SNI was fully or strongly influenced by integration, i.e., they were positively assessed. Parents of healthy children accept integration, in different settings (43.7% of respondents in kindergarten, 37.9% in school, 67% in the playground) fully accept children with special educational needs who accompany their intact child.).

Keywords: special educational needs, early intervention, development, integration

Disciplines: sociology, pedagogy

A gyermekek fejlődése a korai életévekben a leggyorsabb, ám a gyermekek sérülékenysége is ilyenkor a legfokozottabb. A téma jelentőségénél fogva igen széles azoknak a szakirodalmaknak a háttere, melyek a korai életkori szakasz vagy az óvodások célcsoportjára fókuszál (Kereki és Szvatkó, 2015, Kiss, 2019, Márkus és Fülöp, 2017, Jenei, 2012, Andrásné, 2010). Az örökléssel kapcsolatos vizsgálatok arra keresik a választ, hogy a genetikai állomány mennyiben determinálja az embert, azon belül is külön szakirodalmi háttér foglalkozik a mozgás és a mozgásos teljesítmény öröklött oldalával (Völgyesi, 1993, Mészáros és tsai 1990, Farmosi, 1999).

A mozgásfejlődés és fejlesztés ezért a korai életszakaszban igen fontos, hiszen az értelmi fejlődést is determinálja. Illetve a korai életkori szakaszban végzett prevenciók tevékenységekre irányuló figyelem több szempontból is fontos. Amennyiben ezt az időszakot nem használják ki a szakemberek, szülők akkor a gyermekek valószínűleg nem jutnak el arra a szintre, ami a benne lévő

készségek lehetővé tennének. A korai intervenció hatására a gyermekek könnyebben le tudják küzdeni hátrányaikat, ennek hatására aktívabb és sikeresebb, minőségileg jobb életet tudnak élni. A gyermekek egyéni fejlődésének támogatásán túl fontos a család helyzetének stabilitása, mivel a család funkciója többértű, ellátja a gyermek gondozását, biztosítja azokat a feltételeket, amelyek a gyermek fejlődéséhez szükségesek (Laoues, 2017).

Több hazai kutatás (Bakonyi és Nádori, 1979, Ákoshegyiné, 1986, Farmosi és Gaál, 2007, Eigner, 2012) megerősíti, hogy a kedvezőtlen szocioökonómiai háttérrel rendelkező, vagyis szociálisan elhanyagolt gyermekek motorikus teljesítménye és mozgásának fejlődése is elmarad azokétól a gyerekekétől, akik rendezett családban élnek, kedvező szocioökonómiai státusszal rendelkeznek. A család, mint elsődleges szocializációs színtér szerepe tehát a gyermek értelmi, érzelmi és motorikus fejlődésében is meghatározó (Farmosi és Gaál, 2001). A korai intervenció a családokat is támogatja, ami hozzájárul a gyermekük jelentős fejlődéséhez. En-

nek hatására a szülők megfelelő segítséget tudnak nyújtani a gyermekük fejlődéséhez, tanulásához, megismerik fejleszthetőségüket, jogaikat, így jobban tudják képviselni a gyermekük érdekeit. A szülők segítségével, támogatással könnyebben el tudják fogadni gyermeküket. A szakemberek munkája hozzásegíti a gyermekeket, a minél sikeresebb beilleszkedésüket a társadalomba. Az integráció minden olyan gyermeket érint, akinek valami folytán nehézségei vannak (Mező és tsai, 2015).

A sajátos nevelési igényű gyermek fejlesztésének legfontosabb tényezője a család. Ugyanakkor a fejlesztésben meghatározó a család külső kapcsolatainak rendszere is, a gyermekkel foglalkozó szakemberek (orvos, gyógypedagógus, pszichológus stb.). A segítő szakember egyfelől megerősíti a családoknak azt a képességét, amely képessé teszi őket arra, hogy megbirkózzanak a problémákkal, másfelől a környezet minőségét tökéletesíti (Budai, 1996).

Irodalmi áttekintés

A témával foglalkozó hazai szakemberek egyetértenek a korai intervenció fogalmának bevezetésével, illetve gyakorlati használatával. Hangsúlyozzák, hogy nem a korai terápiával egyenlő tevékenység, bár a különböző terápiák szerves részét képezik a tevékenységnek. (Rosta, 2006). A korai intervenció értelmezésére a nyugat-európai országokban már a hatvanas évektől törekedtek. Bevezették a „korai terápia” elnevezést. Felismerték, hogy nem csupán a kisgyermek terápia megsegítése a cél, hanem azt is, hogy a család és annak környezetével való szoros együttműködés és felvilágosító munka nélkül nincs megfelelő hatékonyság (Rosta, 2006; Kereki, 2010).

Az egészség megőrzésének leghatékonyabb eszköze a megelőzés. Czeizel (2009) meghatározása szerint a korai fejlesztés Magyarországon az 1990-es évek elejére tehető, amikor a gyógypedagógián belül egy önálló tudományággá vált. Korábban használatos és elterjedt kifejezés a

korai fejlesztés volt, ez mára már átalakult és a koragyerekkori intervenció fogalmát használják helyette.

A gyógypedagógusok többnyire még a korai fejlesztést, míg az egészségügy inkább a korai intervenciót használja (Kereki és Lannert, 2009). A korai fejlesztés nevéből adódik, hogy ez a legkorábban nyújtható szakszolgálati forma, amely egyben különleges gondozáshoz való jogot is jelent. Czeizel (2009) a gyermeklélektani kutatások által feltárt magyarázattal érvel, miszerint az ember fejlődése az élet első éveiben a legszembetűnőbb ütemű. Ha ezt az időszakot nem használják ki megfelelően a nem normál ütemben fejlődő gyermekeknél, akkor a gyermek bizonyos képességeket soha sem, vagy csak nehezen fog megszerezni. Kereki (2013) az intézményrendszer együttműködésének fontosságára utal. „A gyermeki fejlődés üteme az első években a leggyorsabb, a mozgásos, kognitív, nyelvi funkciók kiépülése, a szociális, önszabályozó képesség kialakulása, az érzelmi biztonság, fizikai egészség megalapozása ebben az időszakban zajlik, és jelentősen befolyásolja a későbbi életlehetőségeket. Nem mindegy, hogy a gyermeket és családot körülvevő ellátó rendszerben felismerik-e, illetve mikor ismerik fel és azonosítják a problémákat, segítik-e a szülőt a felismerésben, eljutnak-e a szükséges információk az érintettekhez, biztosítja-e a rendszer a szolgáltatásokhoz való hozzáférést, az időben való ellátásba kerülést, garantálja-e a megfelelő színvonalú ellátást” (Kereki, 2013.23.).

A korai fejlesztés a gyermek fejlődésére irányult, míg a koragyerekkori intervenció a gyermeket, a családot és a környezetét is figyelembe veszi. A koragyerekkori intervenció magába foglalja a pre- illetve a perikonceptcionális időszak preventív jellegű szolgáltatásait (gyermekekre és a családjaikra irányuló ellátások, szolgáltatások) és a fogantatástól a gyermek iskolába lépéséig (Kereki, 2017). A szűrővizsgálat során megállapított diagnózist követően a gyermeknek fejlesztési lehetőségeket java-

solnak, a család megsegítésére tanácsokkal és a jutatások rendszerét kínálják fel számukra. A koragyermekkori intervenciók időszaka a fogantatástól az iskolakezdésig tart. A korai gyerekkorban zajló folyamatok későbbi életszakaszban van nagy hatással. Az időben nyújtott prevenciók és intervenciók szolgáltatásoknak köszönhetően a gyermekek életminősége javulhat.

A gyermekek fejlesztésére, mára már rengeteg lehetőség és eljárás létezik. Azonban bizonyos terápiáknál figyelembe kell venni a gyermekek korát és állapotát. Fontos megtalálni a számára legeredményesebb eljárást a megfelelő fejlődés érdekében. A kezelési eljárásokat a mindennapokba be kell építeni, még akkor is, ha a javulás hosszú idő alatt lesz észlelhető. A szülők és a gyermekek számára sem könnyű feladat, de a kitartó, sokszor embert nem kímélő munkának meg lesz a kedvező hatása.

A sajátos nevelési igényű gyermekek fejlesztő terápiái között számos lehetőségek változata ismert jótékony hatásairól, ilyen pl.:

- Ayres-terápia: szenzoros integrációs terápia. A magatartás és tanulási zavarokkal küzdő gyermekek kezelésére szolgál (Csirkés és tsai 2015).
- Doman-Delecató-módszer: idegrendszer működésének fejlesztésére szolgál. Az autista gyerekeknek ajánlják.
- Alapozó terápia: a gyermekeknek végig kell menni a fejlődés minden szakaszán ahhoz hogy a kommunikáció fejlődése ne sérüljön. Ha a fejlődésnél kimarad valamilyen mozgás pl: kúszás, mászás, stb. probléma/ mozgás-, beszéd-, írásbeli hiányosság/ alakulhat ki a gyermekek fejlődésénél. A terápiával beindítható az idegrendszer érési folyamata így a hiányosságok javulnak.
- TSMT-módszer: Tervezett Szenzomotoros Tréningek: a vestibuláris rendszer ingerlésével fejlesztik a gyermekeket. Különböző forgásokkal, pörgésekkel zajlik a terápia. Lehet csoportos és egyéni foglalkozás. Epilepsziás

gyerekeknek nem ajánlott ezt a terápiát végezniük, mert rohamot idézhet elő bizonyos mozdulatsor alkalmazása.

Ezek a terápiák a legismertebbek Magyarországon, de vannak még terápiás eljárások ilyen a INPP-program, Sindelar-terápia, Frostig-terápia, labdaterápia, különböző állat terápia/lovás, kutyás terápia/ zene terápia (Kereki, 2017).

Módszer

A kutatást két megyében (Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében) 2019 februárjában végeztük. A vizsgálathoz két kérdőívet is készítettünk. Megkerestük a helyi óvodában a szülőket, az intézményben dolgozó óvodapedagógusokat, fejlesztőpedagógusokat és gyógypedagógust, illetve a környező intézményben dolgozó szakembereket. Kutatásunkhoz olyan óvodát is választottunk, ahol már több éve integrálnak sajátos nevelési igényű gyermekeket. A kérdőív kitöltői szülők és szakemberek (óvodapedagógus, gyógypedagógus, konduktor, stb) voltak. A vizsgálatban papíralapú, valamint online kérdőívezést alkalmaztunk. A kérdőíveket 209 fő töltötte ki, ebből 103 fő szülő és 106 fő szakember járult hozzá a kérdőívek kitöltéséhez. Az adatgyűjtés név nélkül történt és a részvétel önkéntes volt. A kérdőívben lévő adatok feldolgozása után Excel táblázat segítségével és SPSS 21.0 statisztikai programmal elemeztük a kapott eredményeket.

A kutatás során célunk, hogy a szülőkkel és a szakemberekkel végzett kérdőív-attitűdvizsgálat segítségével feltárjuk, hogy mennyire informáltak a szülők, az óvodapedagógusok és a szakemberek a sajátos nevelési igényű gyermekek integrációjával és a fejlesztésekkel kapcsolatban, illetve a szülők és a szakemberek elfogadják és támogatják a sajátos nevelési igényű gyermekek integrációját.

Tapasztalataink alapján feltételezzük, hogy ha a szülők problémát észlelnek gyermekük fejlődése

során nem tudják kihez forduljanak, nem ismerik a pedagógiai szakszolgálatot, nem kapnak (vagy megkésve kapnak csak) elég információt a megfelelő fejlődés menetéről és a fejleszthetőségekről. Az elképzeléseink szerint a sajátos nevelési igényű gyermeket integráló óvodák óvodapedagógusai úgy vélik, több szakmai, gyógypedagógiai segítségre lenne szükségük az integráció teljes megvalósulásához.

A tanulmányunkban az alábbiakra kerestük a választ:

- Befolyásolja-e a sajátos nevelési igényű gyermek fejlődését az integrálás?
- Az ép gyermekek szülei elfogadják -e az óvodában, az iskolában és a játszótéren, hogy gyermekikkel együtt nevelkednek és játszanak sajátos nevelési igényűek is?
- A szakemberek az integrálást jó lehetőségnek tartják-e a sajátos nevelési igényű

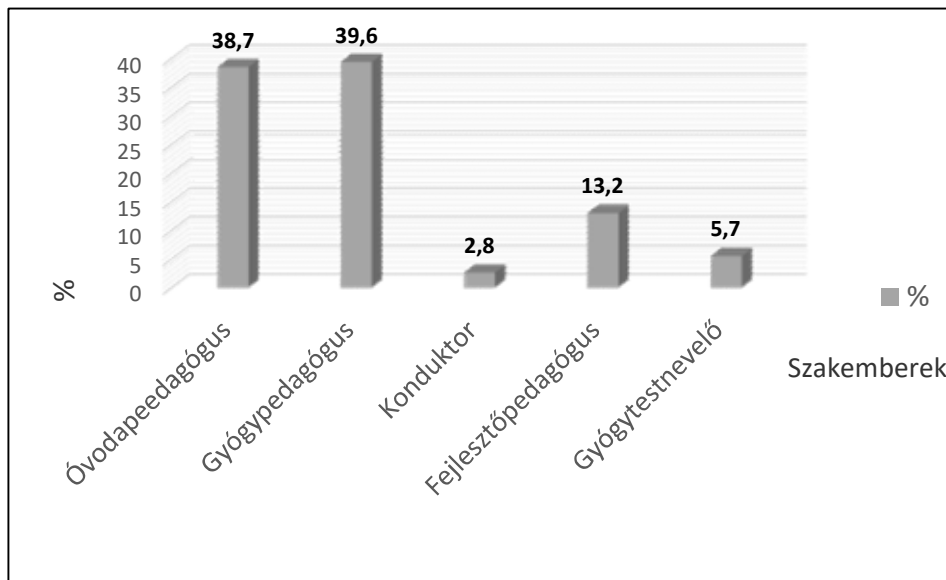
gyermekek számára?

- A szakemberek tisztában vannak-e a korai fejlesztés igénybevételének módjával?
- A szülők többsége kapott-e tájékoztatást gyermekük fejlődési szakaszairól?

Minta

A válaszadó szülők 103 fő, a szakemberek közül 106 fő volt. A válaszadó szülők megoszlása szerint 54,4%-nak gyermekük óvodába jár és 45,6%-nak bölcsődébe jár a gyermekük. A szakemberek megoszlása szerint 38,7%-a óvodapedagógus, 39,6%-uk gyógypedagógus, 13,2%-a fejlesztőpedagógus, 5,7%-uk gyógytestnevelő tanár és 2,8%-a konduktor volt. Az 1. ábra szemlélteti a válaszadó szakemberek munkaterületének megoszlását.

1.ábra. A szakemberek válaszainak megoszlása (Forrás: a Szervezők)

Eszközök

A kitöltők Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében élő szülők és szakemberek vettek részt a kutatásban. A vizsgálatban papíralapú, valamint online kérdőívezést alkalmaztunk.

A kérdőíveket 209 fő töltötte ki, ebből 103 fő szülő és 106 fő szakember járult hozzá a kérdőívek kitöltéséhez. Az adatgyűjtés név nélkül történt és a részvétel önkéntes volt. A kérdőívben lévő adatok feldolgozása után Excel táblázat segítségével és SPSS 21.0 statisztikai programmal elemeztük a kapott eredményeket.

Eredmények

A minta nemek és életkori megoszlása

A válaszadó szülők közül férfi 19,4%-a, nő 80,6%-a. A válaszadó szakemberek közül férfi 11,3%-a, nő 88,7%-a töltötte ki a kérdőívet. A válaszadók életkori megoszlása szerint a szülők 36,9%-a 25-35 év közötti, 56,3%-a 35-45 év közötti illetve 6,8%-a 45 év feletti. A válaszadó szakemberek életkori megoszlása szerint 23,6%-a 25-35 év közötti, 38,7%-a 35-45 év közötti, 37,7%-a 45 év feletti volt. A minta nemek és életkori megoszlását részletesen az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat: A válaszadók nemek és életkori megoszlását (Forrás: a Szerzők)

A válaszadók adatai	Szülők			Szakemberek		
	25-35 év	35-45 év	45 év felett	25-35 év	35-45 év	45 év felett
Életkor (%)	36,9%	56,3%	6,8%	23,6%	38,7%	37,7%
Nem						
Férfi (%)	19,4%			11,3%		
Nő (%)	80,6 %			88,7%		

A minta településtípusonkénti megoszlása

A válaszadók többsége városban lakik, azaz szülők közül 71,8%-a lakik városban és 28,2%-a faluban/községben. A szakemberek közül 62,3%-a lakik városban és 37,8%-a faluban /községben. A válaszadók településtípusonkénti bontását a 2. ábra szemlélteti.

Továbbképzésekkel kapcsolatos vélemények

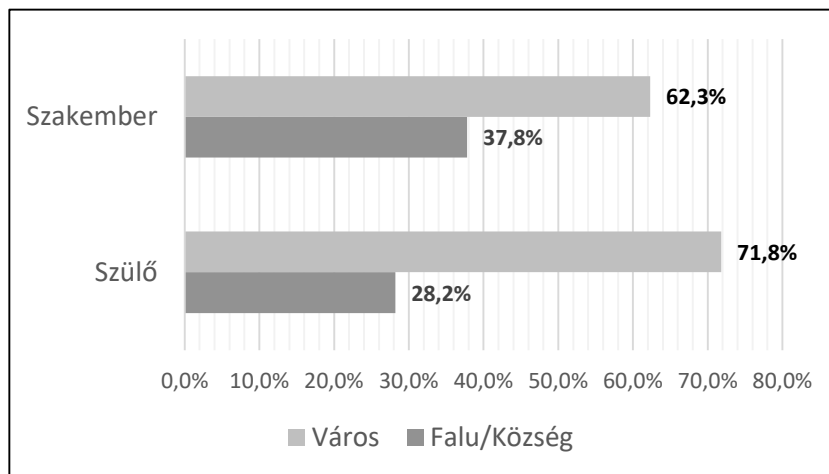
A válaszadó szakemberek közül 59,4%-a vett részt valamilyen (gyógypedagógiai tanácsadás, korai fejlesztés) oktatás és gondozás területének megismerésén, 40,6%-a nem vett részt továbbképzésen.

A válaszadó szakemberek közül a többség 60,4%-a szívesen részt venne SNI témakörében szervezett továbbképzésen, 24,5%-a nagyobb mértékben igen, 8,5%-a kismértékben, 2,8%-a nem és 0%-a egyáltalán nem venne részt továbbképzésen (3. ábra).

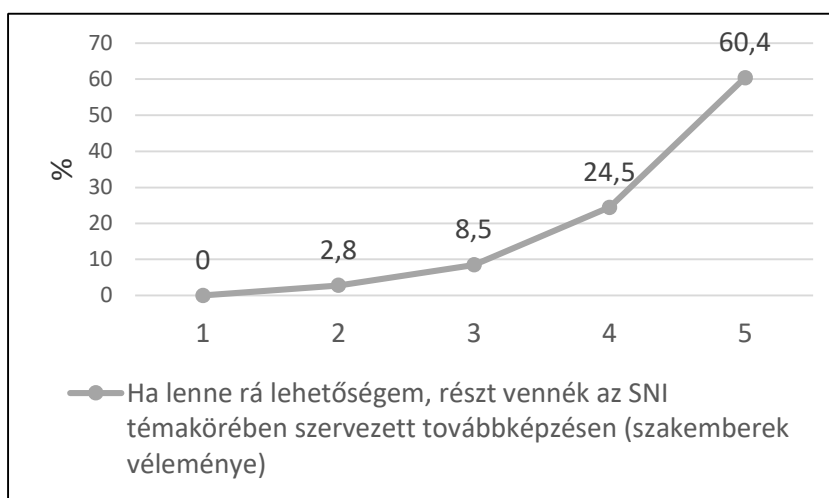
A korai fejlesztés kezdetére vonatkozó ismeretek

A válaszadó szakemberek közül a többség 80,2%-a tisztában van a korai fejlesztés igénybevételének módjával, a 19,8%-a viszont nincs tisztában. A válaszadók magoszlását az 4. ábra szemlélteti. A korai fejlesztés igénybevételénél nagyon fontos, hogy a szülő tájékozott-e a lehetőségekről. Tudja-e

2. ábra: A válaszadók településtípusonkénti megoszlása (Forrás: a Szerzők)

3. ábra: A válaszadó szakemberek továbbképzésének megoszlása (Forrás: a Szerzők)

*1-es egyáltalán nem jellemző, 5-ös teljes mértékben jellemző

a szülő, hogy a gyermekének a fejlődési szakasza a megfelelő ütemben fejlődik-e, erről kaptak-e tájékoztatást? Erre a kérdésre a szülők többsége 64,1%-a igennel válaszolt, 14,6%-a nem, 20,4%-a nem emlékszik és 1%-a nem válaszolt.

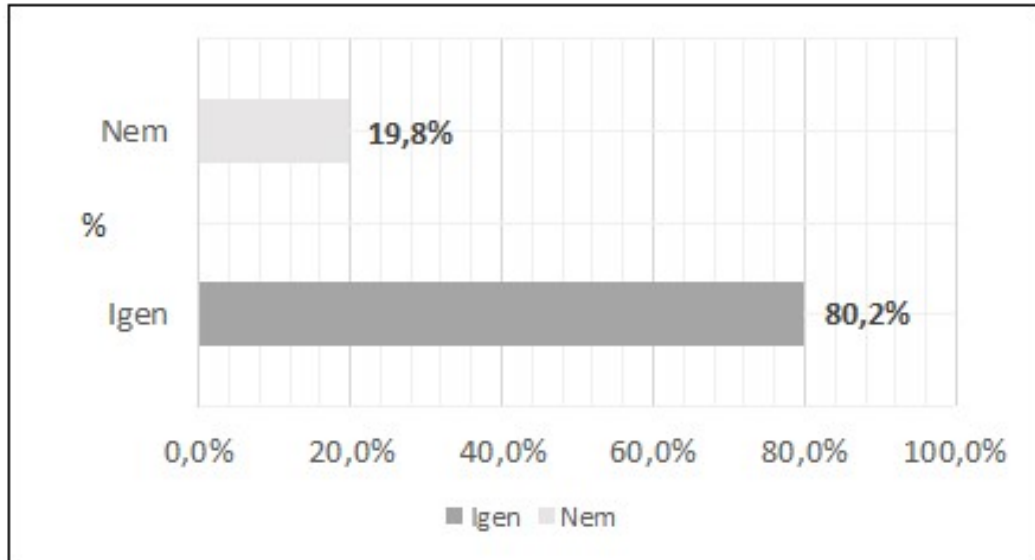
A válaszadók véleményei a fejlesztési lehetőségekről

A válaszadó szülők és a szakemberek lakóhelyükön vagy a településhez közel van korai

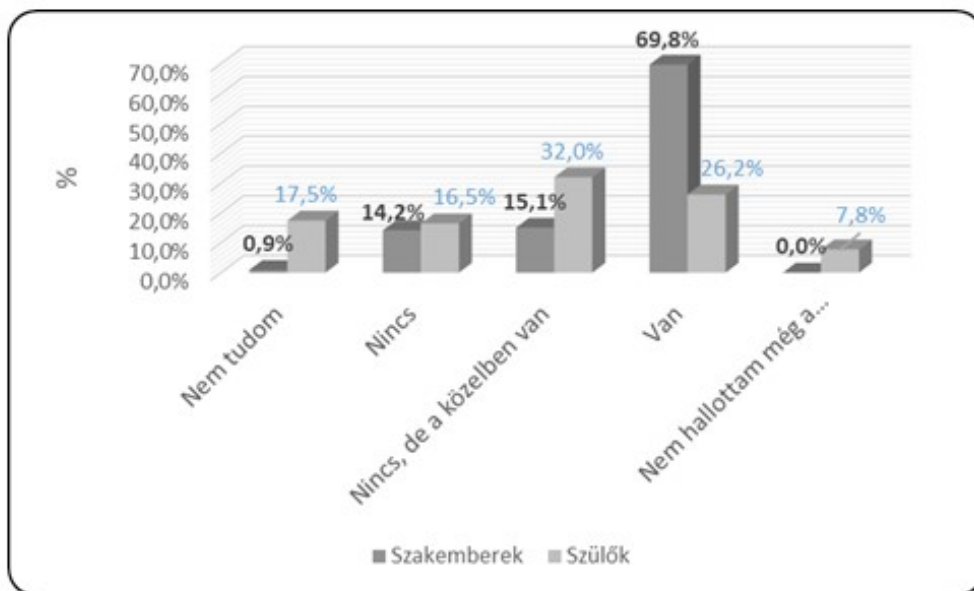
fejlesztés vagy egyéb pedagógiai szakszolgálat. A szülők válaszai alapján 32%-a válaszolta azt, hogy nincs a településen ahol élnek, de a közelben van, 26,2%-a van a településen, 17,5%-a nem tudja, 16,5%-a válaszolta, hogy nincs és 7,8%-a, hogy még nem hallott a korai fejlesztés lehetőségéről.

A szakemberek közül 69,8%-a válaszolta, hogy van, ahol él korai fejlesztés vagy egyéb pedagógiai szakszolgálat, 15,1%-a azt válaszolta, hogy nincs,

4. ábra: A válaszadók (szakemberek) a korai fejlesztés igénybevételének ismereteinek megoszlása (Forrás: a Szerzők)

5. ábra: A válaszadók tájékozottsága a korai fejlesztés helyének arányának megoszlása (Forrás: a Szerzők).

de a közelben van, 14,2%-a szerint nincs, 0,9%-a nem tudja és 0%-a az aki még nem hallott róla. Az 5. ábra szemlélteti a válaszadók tájékozottságát a

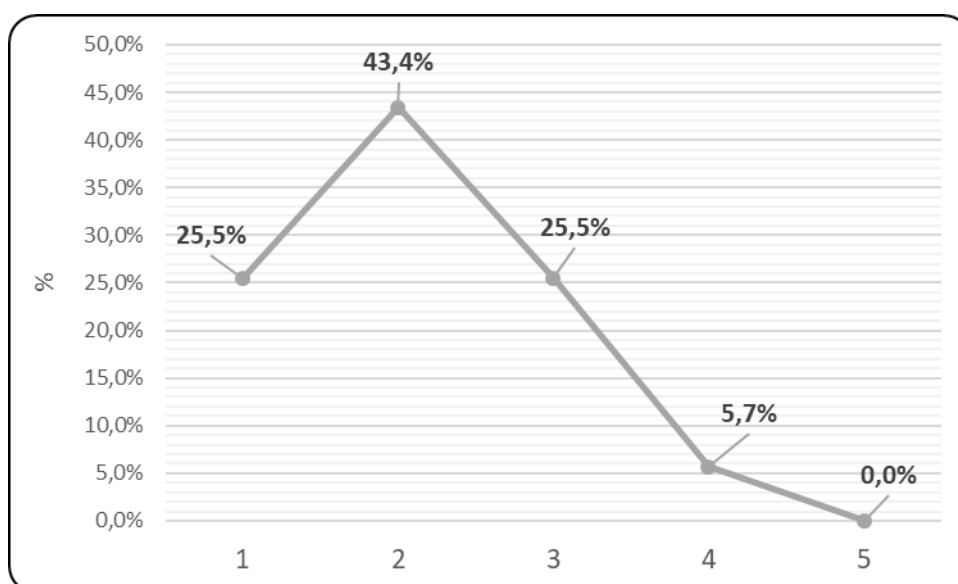
korai fejlesztés vagy a pedagógiai szakszolgálat helyének megoszlását.

A szülők tájékozottsága a fejlesztési lehetőségekről

A szakemberek tapasztalatai szerint a szülők 43,4%-a talán igen, talán nincs tisztában a fejleszthetőségekkel, illetve 25,5%-a egyáltalán nincs tisztában, 25,5%-a nincs tisztában, 5,7%-a

igen, tisztában van a lehetőségekkel és 0%-a aki a szakemberek szerint teljes mértékben tisztában van. A 6. ábra szemlélteti, hogy a szakemberek szerint a szülők nagy többsége nincs tisztában a gyermekeik számára a fejleszthetőségekkel.

6. ábra: A szakemberek tapasztalatai szerint a szülők tájékozottsága a gyermekeik fejleszthetőségének arányának megoszlása (Forrás: a Szexzők)

*1-es egyáltalán nincs tisztában, 5-ös teljes mértékben-tisztában van

A gyermekek fejlesztésén való részvétele

A válaszadó szülők gyermeki 48,5%-a részt vesz valamilyen fejlesztésen és 51,5%-a nem vesz részt fejlesztésen. A 7. ábra szemlélteti a fejlesztésre járó gyermekek arányának megoszlását.

A válaszadók véleményei a korai fejlesztések hatásáról

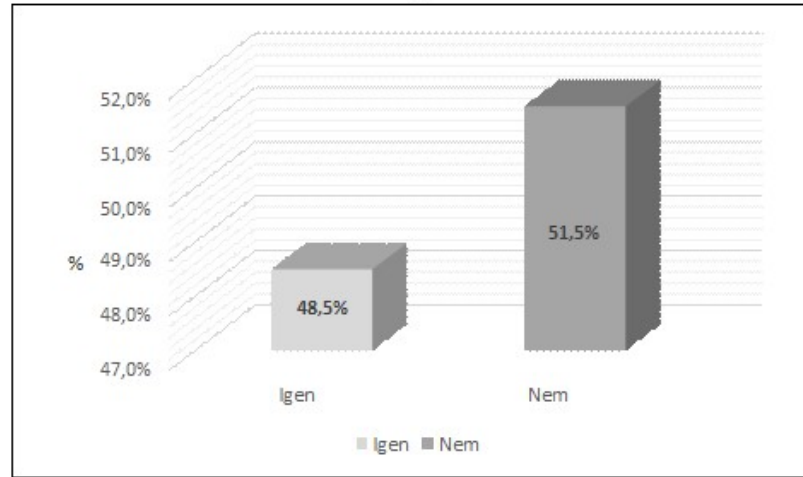
A korai fejlesztés befolyásolja a fejlődést

A válaszadó szakemberek többsége 71,7%-a szerint a korai fejlesztés befolyásolja a gyermekeknél a

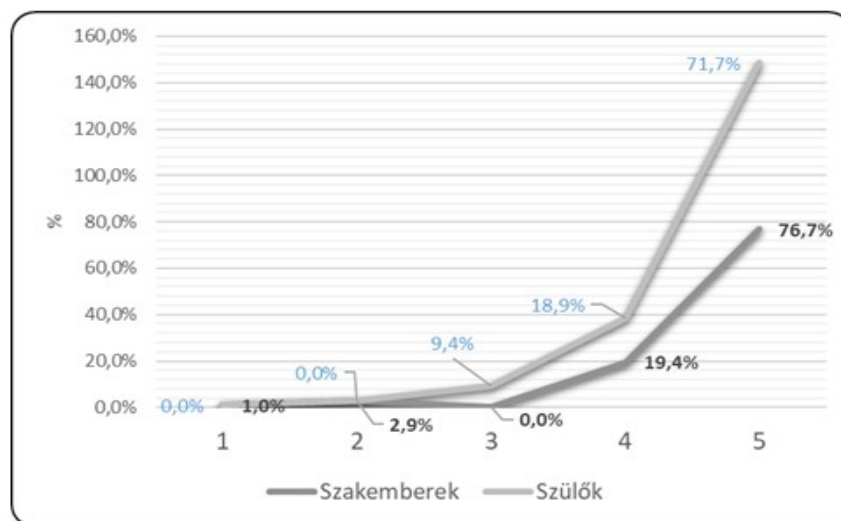
pozitív irányba haladó fejlődést, 18,9%-a szerint jellemző, 9,4%-a igen befolyásolja, 0%-a szerint kevésbé jellemző, illetve 0%-a szerint egyáltalán nem jellemző. A válaszadó szülők tekintetében 76,7%-a szerint a korai fejlesztés befolyásolja a gyermekeknél

a pozitív irányba haladó fejlődést, 19,4%-a szerint jellemző, 0%-a szerint igen befolyásolja, 2,9%-a szerint kevésbé jellemző, illetve 1%-a szerint egyáltalán nem jellemző (8. ábra).

7. ábra: A gyermekek fejlesztési arányainak megoszlása (Forrás: a Szerezők)

8. ábra: A szakemberek véleményének megoszlása a korai fejlesztés jótékony hatásáról (Forrás: a Szerezők)

A válaszadó szakemberek véleményei a fejlesztésekről

A válaszadó szakemberek tapasztalatait Likert-skála alkalmazásával elemeztük az alapján, hogy a szülők a gyermekükkel való korai fejlesztésen való részvételt...

...jó lehetőségnek tartják-e?

A szakemberek szerint a szülők 18,5%-a egyáltalán nem tartja jó lehetőségnek, 27,4%-a talán jótalan nem jó lehetőségnek tartják,

13,2%-a nem tartja jó lehetőségnek, 27,4%-a igen jó lehetőségnek tartja, 17,9%-a teljes mértékben jó lehetőségnek tartják a korai fejlesztést.

...beletörődéssel fogadták-e?

A szakemberek szerint a szülők 12,3%-a egyáltalán nem törődnek bele, 33,0%-a talán beletörődnek, 30,2%-a nem törődnek bele,

22,6%-a igen beletörődnek, 1,9%-a teljes mértékben beletörődött.

...stigmatként él-e meg?

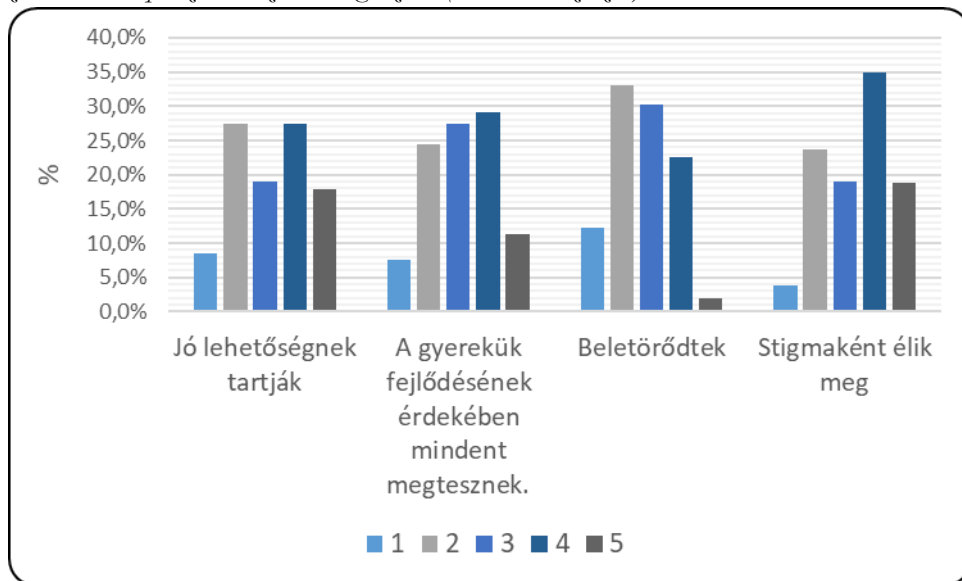
A szakemberek szerint a szülők 3,8%-a egyáltalán nem stigmatként él meg, 23,6%-a szerint talán stigmatként él meg, 18,9%-a nem stigmatként éli meg, 34,9%-a stigmatként él meg, 18,9%-a teljes mértékben stigmatként él meg.

A gyermekük fejlődésének érdekében mindent megtesznek-e?

A szakemberek szerint a szülők 7,5%-a egyáltalán nem tesznek meg mindent a gyermekük fejlődésének érdekében, 24,5%-a talán mindent megtesznek, 27,4%-a nem tesz meg mindent, 29,2%-a igen mindent megtesz a gyermekének a fejlődése érdekében, 11,3%-a teljes mértékben mindent megtesznek a gyermekük fejlődése érdekében.

A 9. ábra szemlélteti a szakemberek tapasztalásait arról, hogy szülőket hogyan érinti, ha a gyermekükkel a korai fejlesztésre kell járni.

9. ábra: A szakemberek tapasztalati szerinti megoszlása (Forrás: a Szervezők)

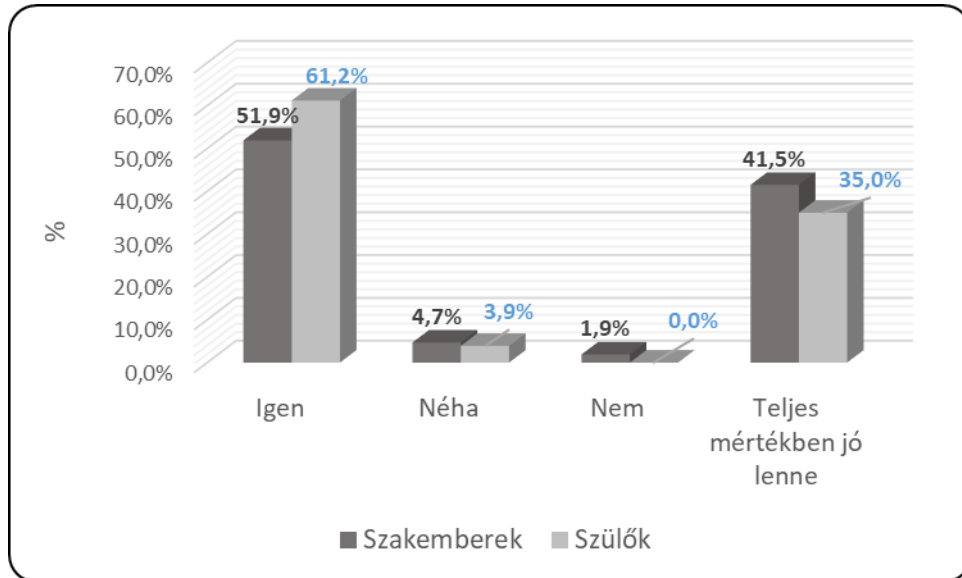
*1-es egyáltalán nem jellemző, 5-ös teljes mértékben jellemző

A válaszadók véleménye a rendszeres szűrővizsgálatok fontosságáról

A válaszadók véleménye szerint a szülők 61,2%-a szerint igen jó lenne-e a rendszeres szűrővizsgálat, 35%-a szerint teljes mértékben jó lenne, 3,9%-a néha és 0%-a szerint nem lenne jó.

A válaszadó szakemberek 51,9%-a szerint igen jó lenne a rendszeres szűrővizsgálat, 41,5%-a teljes mértékben jó lenne, 4,7%-a vélekedik úgy, hogy néha és 1,9%-a szerint nem lenne jó. A 15. sz. ábra szemlélteti a válaszadók véleményét a 0-6 éves korú gyermekek számára a rendszeres szűrővizsgálatok lehetőségét (10. ábra).

10. ábra: A válaszadók véleményének megoszlása a rendszeres gyógypedagógiai szűrővizsgálatokról (Forrás: a Szerzők)

A válaszadók véleménye az integrációról/inklúzióról

A válaszadók közül a szakemberek többsége 59,4%-a úgy gondolja, hogy teljes mértékben befolyásolja a sikeres integráció/inklúzió a gyermekek jövőjét, 28,3%-a igen befolyásolja, 6,6%-a szerint talán, 4,8%-a nem befolyásolja a sikeres integráció/inklúzió a gyermekek jövőjét és 0,9%-a szerint egyáltalán nem.

A szülők 67,0%-a szerint teljes mértékben befolyásolja, 21,4%-a szerint igen befolyásolja, 6,8%-a szerint egyáltalán nem és 4,9%-a válaszolta, hogy talán befolyásolja. A 11. ábra szemlélteti a szülők és a szakemberek véleményét az integráció/inklúzió sikeres befogadásának hatásáról.

A válaszadók véleménye az intézményes és intézményen kívüli integrálásról

A szakemberek válaszaiból érzékelhető egy kis bizonytalanság, miszerint az intézményben megvalósuló integráció mind az óvodában, mind az iskolában nagyobb %-ban a „néha” lenne jó ha az

ép gyermekekkel jár egy csoportba egy fogyatékos-sággal élő gyermek. Az óvodában 36,8%-a, iskolában 35,8%-a gondolja így. A teljes mértékben helyesnek tartják óvodába 33%-a, iskolába 26,4%-a gondolja, 22,6% talán igen és az iskolában 25,5%-a érzi, hogy talán. Az óvodában 4,7%-a nem, 2,8%-a talán nem. Az iskolában 5,7%-a nem és 6,6%-a talán nem lenne jó. A játszótéren való együtt játszás nagy többsége 79,2%-a teljes mértékben helyesnek tartja. 11,3%-a néha, 8,5%-a talán igen, 0,9%-a talán nem és 0%-a, aki szerint nem lenne jó, ha egy ép gyermekkel együtt játszik egy fogyatékos-sággal élő gyermekkel.

A válaszadó szülők véleménye szerint az óvodában 43,7%-a szerint teljes mértékben jó ha együtt vannak, 19,4%-a néha, 25,2%-a talán igen, 6,8%-a egyáltalán nem, 4,95-a talán nem.

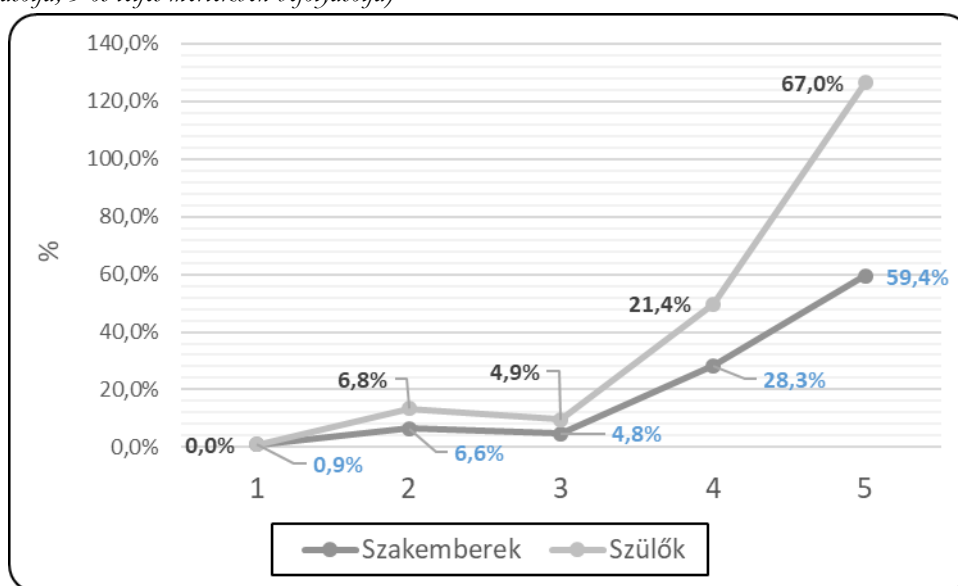
Az iskolában 37,9%-a teljes mértékben, 19,4%-a néha, 30,1%-a talán igen, 6,8%-a egyáltalán nem, 5,8%-a talán nem. A játszótéren 67%-a teljes mértékben, 17,5%-a néha, 14,6%-a talán igen, 1%-a talán nem és 0%-a gondolja úgy, hogy nem tartja

helyesnek. A 2. táblázat szemlélteti a szülők és a szakemberek megoszlását az integráció elfogadásáról.

Viszont, arra a kérdésre, hogy egy SNI gyermeknek integrált intézményben vagy szegregáltan

lenne jobb a nevelése 59,4%-a választotta az integrált intézményi nevelést és 32,1%-a a szegregált nevelést tartotta jónak, 8,5%-a nem válaszolt. Ez arra enged következtetni, hogy nem minden esetben fogadnák be az SNI gyermeket

11. ábra: A sikeres integráció/inklúzió megoszlása a szülők és szakemberek körében (Forrás: a Szexzők) (1-es egyáltalán nem befolyásolja, 5-ös teljes mértékben befolyásolja)

2. táblázat: A válaszadók véleményének megoszlása az integrációról (Forrás: a Szexzők) (1-es egyáltalán nem helyes, 5-ös teljes mértékben helyes)

Válasz	Szülők (%)					Szakember (%)				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
„óvodába”	6,8	4,9	25,2	19,4	43,7	4,7	2,8	22,6	36,8	33
„iskolába”	6,8	5,8	30,1	19,4	37,9	5,7	6,6	25,5	35,8	26,4
„játsszóterem”	0	1	14,6	17,5	67	0	0,9	8,5	11,3	79,2
Összesen:	100 % (n=103)					100 % (n=106)				

Konklúziók

Napjainkban sok gyermek nem a megfelelő ütemben fejlődik, ami később valamilyen nehézségeket okozhat a gyermek számára. A tanulmányunkkal szeretnénk felhívni a figyelmet a korai intervenció fontosságára a rendszeres gyógypedagógiai szűrővizsgálatok bevezetésének lehetőségére. Véleményünk szerint, ha lenne rendszeresen gyógypedagógiai szűrővizsgálat a gyermekek fejlődésének eredményei is jelentősen javulnának. A kérdőíves kutatásban mind a szülők 89%-a, mind a szakemberek 93,4%-a jó lehetőségnek tartaná a rendszeres szűrővizsgálatokat. A kérdőív segítségével szeretnénk feltárni, hogy mennyire informáltak a szülők, az óvodapedagógusok és a szakemberek a sajátos nevelési igényű gyermekek integrációjával és a fejlesztésekkel kapcsolatosan, illetve a szülők és a szakemberek elfogadják és támogatják-e a sajátos nevelési igényű gyermekek integrációját. A válaszadó szülők 67%-a válaszolta, hogy teljes mértékben és 21,4%-a igennel válaszolt, összesen 88,4%-a vélekedik úgy, hogy befolyásolja egy SNI gyermek fejlődését az integrálás. 11,6%-a gondolja úgy, hogy nem vagy talán. A válaszadó szakemberek közül a többsége 59,4%-a úgy gondolja, hogy teljes mértékben befolyásolja a sikeres integráció/inklúzió a gyermekek jövőjét, 28,3%-a igen befolyásolja, 6,6%-a szerint talán, 4,8%-a nem befolyásolja a sikeres integráció/inklúzió a gyermekek jövőjét és 0,9%-a szerint egyáltalán nem.

A válaszadók óvodában 43,7%-a, az iskolában 37,9%-a, a játszótéren 67%-a teljes mértékben elfogadja az ép gyermekével együtt jár sajátos nevelési igényű gyermek is. „Talán igen” válasszal is éltek a szülők, az óvodában 25,2%-a, iskolában 30,1%-a és a játszótéren 14,6%-a fogadja el. Összesítve nagyobb %-ban fogadják el a szülők a SNI gyermek integrálását. A kérdőíves kutatás szerint a válaszadó szakemberek bizonytalanok, nagy többsége a „néha” választ jelölték be az óvodai, iskolai integrálás kérdésénél, illetve arra a kérdésre, hogy egy SNI gyermeknek integrált intézményben vagy

szegregáltan lenne jobb a nevelése 59,4%-a választotta az integrált intézményi nevelést és 32,1%-a a szegregált nevelést tartotta jónak, 8,5%-a nem válaszolt. Ez arra enged következtetni, hogy nem minden esetben fogadnák be az SNI gyermeket.

A megkérdezett szakemberek többsége 80%-a tisztában van a korai fejlesztés igénybevételének módjával, de sajnos a 20%-a viszont nincs tisztában. A kutatás során a szülők többsége 64,1%-a kap tájékoztatást a gyermeke fejlődési szakaszairól. Az integráció/inklúzió, azt az elvet vallja, hogy speciális problémái miatt senki ne legyen megkülönböztetve, kirekesztve. Napjainkban a pedagógiai munka egyik kihívása az integráció/inklúzió sikeres megvalósítása (Czibere, 2006). Az óvodában megvalósuló integráció a kérdőív alapján a szülők nagy része teljes mértékben 43,7%-a befogadja a fogyatékosággal élő gyermeket, az óvodapedagógusokkal ellentétben ők csak 33%-uk, viszont 36%-a választotta a „néha” választás lehetőségét. Az iskolába történő integrálásról is hasonló a véleményük a szülőknek és a szakembereknek egyaránt. A kérdőíves kutatás bizonyítja, hogy a szakemberek 84,9%-a érdeklődéssel lenének a továbbképzésekkel kapcsolatosan.

A korai intervenció fontossága beigazolódott az attitűd vizsgálattal, a válaszadó szakemberek 71,7%-a teljes mértékben befolyásolja a gyermekek fejlődését a korai fejlesztés, 18,9%-a jellemző és 8,5%-a igennel válaszolt. A válaszadó szülők 76,7%-a szerint teljes mértékben befolyásolja, 19,4%-a igen, 2,9%-a nem és 1%-a érzi úgy hogy egyáltalán nem befolyásolja. A szülők és a szakemberek nagy többsége pozitívan vélekedik a koragyermekkori intervencióról.

A publikáció elkészítését a „GINOP-2.3.2-15-2016-00062 Életminőség fejlesztése Kelet-Magyarországon: Táplálkozás-, teljesítménybiológiai és biotechnológiai experimentális kutatások és eszközfejlesztések a humán megbetegedések megelőzésére és kezelésére” projekt támogatta.

Irodalom

- Ákoshegyi I.-né (1986): *Székesvárd város alsó tagozatos tanulóinak motoros teljesítménye és szociálökonomiai státusza közötti összefüggés vizsgálata*. TF doktori értekezés, Budapest.
- Andrásné, Teleki J. (2010): Az óvodások szomatikus prevenciója, az ortopédiai elváltozások - hanyagtartás, tartáshibák, deformitások – korrekciója. In: Bajomi, É.; Gaál, S-né; Andrásné, Teleki J.; Farnosi, I.; Gaál, S-né (szerk.) *Mozgásfejlődés és fejlesztés az óvodában*. Szarvas Press, Szarvas. 288-303.
- Bakonyi F. & Nádori L. (1979): *Adatok a 4-12 évesek mozgáskoordinációjának életkori szintjeihez*. Tanulmányok a TFKI kutatásaiból (1977-1978). Bp. 25-63.
- Budai I. (szerk)(1996): *Szociális munka az iskolában*. Válogatás iskola szociális szakemberek, szociális és pedagógusképzésben résztvevők számára. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Czeizel B. (2009): A koragyermekkori intervenció múltja, jelene és remélt jövője. *Gyógypedagógiai Szemle*, 37.2-3.sz. 153-160.
- Csirkés, Zs., Ramocsa, G., Földi, R., Bretz, K & Hamar, P. (2015): Az Ayres-féle terápián alapuló mozgásfejlesztés biológiai rizikofaktorról született óvodások körében. In: Borbély, A.; Hamar, P.; Kotányi, M. (szerk.): *Színes sporttudomány* : Tanulmányok a 45. Mozgásbiológiai Konferencia előadásából. az Debrecen, Magyarország. Debreceni Campus Nonprofit Közhasznú Kft. 248-258.
- Eigner B. (2012): Az anyai játékosság, mint védőfaktor a korai kapcsolat alakulásában. In: Eigner B. (2012): *A kora gyermekkori intervenció lehetőségei születéstől három éves korig*. Budapest, Magyarország.
- Farnosi I. & Gaál S.-né (2001): Óvodások testi fejlettsége, fizikai teljesítménye és motorikus struktúrája. In: Bejek G., Gombocz J. & Krasovec F. (szerk.) *Kalokagathia*. XXXIX. évf. 1-2. 36-63.
- Farnosi I. (1999): *Mozgásfejlődés*. Dialóg Campus Kiadó. Bp.-Pécs. 14-42.
- Farnosi, I. & Gaál, S-né (2007): *Óvodások és kisiskolások testi és mozgásfejlődése*. Dialóg Campus Kiadó, Pécs.
- Jenei T. (2012): Hátrányos helyzetű gyerekek korai fejlesztését segítő programok. Magyarországon Egy jó gyakorlat: a Biztos Kezdet program. In: Brezsnýánszky L., Gy-né, Harsányi J; Jenei, T. (szerk.) (2012): *Tanulmányok a kora gyermekkor pedagógiájára, pszichológiájára köréből*. Bessenyei Könyvkiadó. Nyíregyháza 154-161.,
- Kereki J. & Lannert J. (2009): A korai intervenció intézményrendszer hazai működése kutatási zárójelentés. Zárótanulmány. web: <http://www.fszk.hu/opi/szolgalatas/korai-intervencio/zarotanulmany.pdf>. Letöltés:2020.04.13. 10:10
- Kereki J. & Szvatkó A. (2015): *A koragyermekkori intervenció, valamint a gyógypedagógiai tanácsadás, korai fejlesztés, oktatás és gondozás szakszolgálati protokollja*. Budapest, Magyarország: Education Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft.
- Kereki J. (2010): A koragyermekkori intervenció rendszerének anomáliái és jó gyakorlata. *Gyógypedagógiai Szemle*, 38. 1. 32-45.
- Kereki J. (2013): A koragyermekkori intervenció rendszer működésének legfontosabb problématerületei és fejlesztési lehetőségei. *Gyógypedagógiai Szemle*, 41.1. 23-38.
- Kereki J.(2017): *Utak*. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Bp.
- Kiss, E. (2019): Látássérült kisgyermek kora gyermekkori intervenciója. Gyógypedagógiai tanácsadása, korai fejlesztése, óvodai nevelése. In: Mészéna, T-né (szerk.): *Kaleidoszkóp* : Rendszer-szemléletben a kora terápiás háromszög. Budapest, Magyarország. Családbarát Ország Non-profit Közhasznú Kft. 147-191.
- Laoues N. (2017): A család és az oktatási intézmény szerepe a fogyatékkal élő gyermekek fejlődésében. In: Vargáné Nagy Anikó (szerk.):

- Családi nevelés 2.* Debrecen: Didakt Kft., 19-49.
- Márkus L. V., Fülöp K. Á. (2017): Kapcsolati szemléletű korai prevenció megvalósulása a bölcsődei és óvodai ellátás intézményeiben. In: Hámori E. (szerk.): *"Team Around the Child"*. Gyakorlati modellek és tapasztalatok a kora gyermekkori intervenció és prevenció területéről. Budapest, Magyarország: Humanitás Szociális Alapítvány. 119-141.
- Mező K., Mező F., Kelemen L. (2015). Az együttnevelés elmélete és gyakorlata, In Szilágyi B., Mező K., & Mező F. (szerk.): *Az együttnevelés útjai*, Debreceni Egy. K., Debrecen. 7-22.
- Mercsné Konyári A.(2019): *Attitűdvizsgálat és esettanulmány az integráció tükrében.* Debreceni Egyetem, Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kar. Hajdúböszörmény.
- Mészáros J., Farkosi I., Frenkl R. & Mohácsi I. (1990): *A gyermeksport biológiai alapjai.* Sport, Bp.
- Rosta K. (2006): *Add a kezéd! A mentális fejlődés segítése sajátos nevelési igényű gyermekeknél.* Logopédia Kiadó, Budapest.
- Völgyesi P. (1993): *Életkorok Pszichológiája.* GATE jegyzet, Gödöllő.13-15.

HAJDÚDOROG KORTÁRS TÁRSADALMI FOLYAMATAI

Szerző:

Soós Zsolt (Ph.D.)
Debreceni Egyetem (Magyarország)

A szerző e-mail címe:
soos.zs@ped.unideb.hu

Lektorok:

Rákó Erzsébet (Ph.D.)
Debreceni Egyetem (Magyarország)

Balázs-Földi Emese (Ph.D.)
Debreceni Egyetem (Magyarország)

...és további két anonim lector

Soós, Zs.. (2020). Hajdúdorog kortárs társadalmi folyamatai. *Különleges Bánásmód*, 6. (3). 33-50. DOI [10.18458/KB.2020.3.33](https://doi.org/10.18458/KB.2020.3.33)

Absztrakt

A Hajdúdorogon lefolytatott kutatásunk egy hosszabb, tíz elemből álló kutatássorozat része, amelyben elsősorban az ország kedvezőtlenebb helyzetű régióiban fekvő, kisebb lakosságszámú települések főbb társadalmi jellemzőinek, aktuális társadalmi folyamatainak a feltérképezésére törekszünk. A kutatás során alapvetően a helyi lakosok nézőpontjainak a megismerése és megjelenítése a célunk. A kutatási helyszínek megválasztásában döntő szempont volt, hogy a perifériális régiók kisebb településein meglehetősen kedvezőtlen szocio-demográfiai folyamatok zajlanak, ideértve különösen a települési lakosságszám csökkenését, az idősödést és a hátrányos helyzetű lakosság számarányának a növekedését. E folyamatok - amennyiben nem történnek jelentősebb változások - még a jelenleginél is kedvezőtlenebb jövőképet vetítenek előre. E kedvezőtlen szocio-demográfiai tendenciák egyértelműen tetten érhetőek Hajdúdorogon. Ehhez kapcsolódóan a kutatás kiemelt céljának tekintettük az elvándorlásban leginkább érintett helyi fiatalság lehetőségeinek, céljainak és jövőképeinek, valamint a helyi közösségi kapcsolatoknak, ezen belül elsősorban a romák és a nem romák együttélési jellemzőinek a megismerését.

Kulcsszavak: a fiatalok és a romák helyzete, jövőkép

Diszciplína: szociológia

Abstract

CONTEMPORARY SOCIAL PROCESSES IN HAJDÚDOROG

Our research conducted in Hajdúdorog is a part of a longer, multiple part research series, in which we will identify the main social features and map the current social processes in the less populous settlements of the more deprived regions of the country in particular. Basically, the aim of our research is to understand and present the perspective of the local people. The decisive criterion for the selection of research sites was that the smaller settlements of these peripheral regions are subject to rather unfavourable socio-demographic processes, including in particular the decline in the population, aging and the increase in the share of disadvantaged population. These processes – unless there are significant changes – project an even more unfavourable vision of the future. The adverse socio-demographic processes described above are definitely observable in Hajdúdorog. Related to this, the primary objective of the research was to understand the opportunities, goals and vision of the local youth most affected by migration, as well as to recognize the local community relations and the characteristics of cohabitation of the Roma and non-Roma population in particular.

Keywords: the situation for young and roma people, the future vision

Discipline: sociology

Kutatási módszerek és eszközök

A kutatásban többféle módszert alkalmaztunk, egyrészt megtörtént a településre vonatkozó társadalomstatistikai adatok (pl. népességszám alakulása, stb.) elemző összegzése, valamint a térségre és a településre vonatkozó fontosabb dokumentumok (pl. településtörténeti adatok, fejlesztési tervek, stb.) áttekintése. A kutatás fő módszerének – annak szemléletéhez igazodóan, vagyis a helybeliek nézőpontjának bemutatása érdekében – a szóbeli kikérdezést, ezen belül a részben strukturált egyéni interjút választottuk (Falus, é.n.). Előzetes feltérképezés, majd a hólabda módszer (Babbie, 1996) segítségével húszt egyéni interjút készítettünk el. Törekedtünk arra, hogy a válaszadók szociodemográfiai szempontból sokszínűek legyenek, s ezáltal a település lehető legtöbb csoportjából csatornázzunk be véleményeket. Ebből következően a kérdezettek között voltak fiatalok, idősek, családosok, egyedülállók, roma, nem roma nemzetiségűekhez tartozók. A foglalkozást tekintve megkérdeztünk polgármestert, pedagógusokat, közművelődési és szociális szakembert, lelkészt és diakónust, ipari szakmunkást, kereskedőt, felszolgálót, fogyasztóssággal élő gyermekét az otthonában gondozó, gyermekek otthongondozási díjában (a továbbiakban „GYOD”) részesülő lakost (1993 évi III. tv., 38§), stb.

Hajdúdorog

A 8970 lakosnak otthont adó Hajdúdorog (KSH, 2019) Hajdú-Bihar megye északi határán, nagyobb városok, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, valamint a már Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében fekvő Újfehértó között terül el. Ezen elhelyezkedés alapvetően meghatározó a település életében, ahogy a város polgármestere (48 éves férfi) megfogalmazta: A település egykori „háttérországának” tekinthető tanyák megszűnésével, a nagyobb városok ölelésében, Hajdúdorognak napjainkban nincs vonzá-

skörzete, „[...] *miközben a környékbeli városok munkaerőt, diákokat, vásárlóerőt biztosító vonzáskörzetként tekintenek Dorogra.*” A helyi lakosok jelentős része ténylegesen a környékbeli közép, vagy az akár kissé messzebb fekvő, magyarországi viszonylatban nagyvárosnak tekinthető Debrecenben (36 km), vagy Nyíregyházán (22 km) dolgozik, tanul, intézi ügyeit, nagybevásárlását, vagy éppen szórakozik hétvégenként. Mindez azért is könnyen megoldható, mert a város fekvése alapvetően nem periférikus, akár Debrecenből is jó minőségű közúton érhető el, de az M3-as autópálya két lehajtója is viszonylag kisebb távolságra található. Debrecenbe, Hajdúnánásra és Hajdúböszörményre autóbuszjáratok is sűrűn közlekednek.

A település közszolgáltatásokkal való ellátottsága alapvetően megfelel egy átlagos helyzetű, hasonló nagyságú járásközponténak. Az óvodától a középiskoláig helyben elérhetőek a nevelési-oktatási intézmények, a szociális és gyermekjóléti alapszolgáltatások, ideértve a bölcsődét is. (A család- és gyermekjóléti szolgálat elsősorban a hátrányosabb helyzetű családoknak, ugyanakkor a bölcsőde többségében a középosztályba tartozó gyermeketes családoknak nyújt segítséget, annak szolgáltatásaiból a hátrányos helyzetű családok gyermekei – bár a családi szocializáció és nevelés gyakori hiátusai miatt a korai fejlesztésre nagy szükségük lenne – rendszerint kevésbé részesülhetnek (Rákó, 2017). Emellett nagykötetszámú könyvtár, számos programot biztosító művelődési ház, valamint heti egy alkalommal mozi is működik a városban. Több kérdezett kiemelte azt is, hogy annak ellenére, hogy a település nem járásközpont, a kormányablak által biztosított szolgáltatások is helyben elérhetőek.

A Hajdúdorogon élők mindennapjait meghatározó másik jelentős sajátosság a hatalmas kiterjedtség. A település lakóira egyenként több mint egy hektár, kiemelkedően jó minőségű földterület jut, amiből következően a mezőgazdaság ma is alapvetően meghatározó jelentőségű, összességében 800 család foglalkozik mezőgazdasági termékek ter-

mesztésével és értékesítésével, közülük mintegy százan főállásban, a többiek kiegészítő tevékenységként.

Hajdúdorog története címszavakban

A sajátos történeti fejlődés alapvetően meghatározta, s meghatározza ma is a település mindennapjait. A régészeti leletek alapján több mint 2000 éve lakják ezt a területet, amely azonban a török hódoltság, majd a 15 éves háború hatására egy időszakban teljesen elnéptelenedett. Ezt követően Bocskay hajdúkat telepített le pusztabirtokán, akiknek jelentős kiváltságokat (pl. adómentesség) biztosított. A hajdúk letelepedése és az elmenekült lakosság visszaszívargása miatt, s amiatt, hogy a kiváltságok kiterjedtek az itt élőkre, a népesség száma húsz év alatt városi méretűre duzzadt, s a település mezővárosi rangot kapott. A környező tanyavilág központjaként funkcionáló, számos közigazgatási és oktatási szolgáltatást nyújtó város lakosság száma 1940-ig folyamatosan, közel 12.000 főig nőtt, amelyet egy azóta tartó - hullámvölgyekkel színesített – csökkenés követett. Történeti szempontból további meghatározó tényező, hogy a környező településekkel ellentétben a lakosság döntő többsége nem református, hanem görög-katolikus vallású. E vallás helyi jelentőségét jól mutatja, hogy – döntően a hajdúdorogi hívek azon harcának eredményeképpen, amely során a honi görögkatolikusok a magyar nyelvű misézés engedélyezését akarták kiharcolni a római Pápától, s eközben más települések híveivel és papjaival közösen 1900-ban XIII. Pius pápáig is elzarándokoltak - 1912. június 8-án X. Piusz pápa a *Christifideles Graeci* bullájával megalapította a Hajdúdorogi Egyházmegyét (Komoróczy, 1971).

Ez a sajátos helyzet egyfajta védekezést, elzárkózást, s a környező településekkel szembeni, máig élő rivalizálást is eredményezett. Ennek egyik példája, hogy amikor a 2000-es évek elején jelentős pénzügyi ösztönzéssel próbálták elérni, hogy egyes szociális, közigazgatási, vagy oktatási szolgálta-

kat az azonos kistérségbe tartozó települések (Soós, 2009), jelen esetben Hajdúböszörmény, Hajdúnánás és Hajdúdorog közösen, valamely önkormányzat irányításával nyújtsanak, „Egyetlen önkormányzat sem volt hajlandó lemondani egyik saját szolgáltatásáról sem, még a jelentős többlettámogatásért cserébe sem.” (polgármester, 48 éves férfi)

A szocializmus időszaka szintén meghatározónak bizonyult a település életében. Egyrészt az erősen vallásos jelleg – legalábbis a lakosság jelentős része tekintetében - megmarad ezekben az években is. Interjúalanyaink többsége szerint a városban a valóságos pártvezetők jobban „megtűrték”, mint máshol. Egyetlen interjúalanyunk (46 éves nő, pedagógus) nyilatkozott ezzel ellentétesen azon saját élményéből fakadóan, hogy a hittanra járását nem nézték jó szemmel egykori tanárai. „Emiatt a radiátor mellé is állítottak.” Elmondása alapján azonban más hátránya nem származott ebből. Ugyanakkor – a középkorú és az idősebb kérdezettek elmondása alapján - a korszak pártvezetői sokat tettek azért, hogy ipari üzemeket telepítsenek Hajdúdorogra, s ezáltal újabb munkalehetőségeket teremtsenek a mezőgazdasági jellegű városban. A szocializmus utolsó két évtizedét a 40 évesnél idősebb interjúalanyok többsége kedvező időszakként élte, s ítéli meg. Erre utaló jel az is, hogy a rendszerváltás első szabad választásán az egykori tanácselnököt választották meg polgármesternek.

Az, hogy a település egykor kiváltságokkal bírt, központi szerepet is betöltött, jelentős vallási eredményeket ért el, viszont az elmúlt évtizedekben a lakosság szám jelentősen csökkent, az ipari üzemek többsége megszűnt, az idős és a halmozottan helyzetű lakosság, köztük a hátrányos helyzetű roma lakosság aránya nőtt, rányomja a bélyegét a helyiek hangulatára, a település helyi megítélésére. Ahogy egyik interjúalanyunk fogalmazott: „A depresszió, a világfájdalom jellemző. [...] Hogy mi miatt? Szerintem a rendszerváltás sikertelensége miatt.” (57 éves nő, közművelődési szakember) Összességében in-

terjüalanaink többsége kedvezőtlennek ítéli meg a város jelenét, és jövőbeni lehetőségeit egyaránt.

A környező településektől évszázadok óta különböző vallás, az ebből is eredő elzárkózás némiképpen az általunk vizsgált többi településnél is nagyobb zárkózottságot eredményezett napjainkra, amikor a technológiai eszközök fejlődése és a társadalmi folyamatok eredményeképpen az egész országban egyre zárkózottabbá válnak az emberek (Albert és Dávid, 2018).

E másokkal szembeni bizalmatlanságra, a részben ebből eredő zárkózottságra példa, hogy a helyi család- és gyermek-jóléti szolgálat munkatársa, aki évtizedekkel ezelőtt költözött a településre elmondta, úgy érzi, évekig nehezen fogadták el, de talán még ma sem teljesen, azért is volt nehéz számára itt élni. Napjainkban pedig már úgy gondolja, úgy fogalmazott, hogy: „*Úgy vagyok vele, hogy ha bezárom az ajtót, jól érzem magam a családommal, akkor mindegy hol élek.*” (49 éves nő) A településen élő, itt született interjúalanyaink többsége pedig arról számolt be, hogy napjainkban nem jellemző a közösségi élet, még csak a szomszédokra sem jellemző, hogy szorosabban tartanak egymással a kapcsolatot, inkább mindenki bezárkózik.

A fiatalok helyzetéről

Egységes hajdúdorogi fiatalságról nem beszélhetünk, a családi háttér itt ugyanúgy jelentősen befolyásolja a gyermekek és fiatalok tanulmányi előmenetelét és későbbi életlehetőségeit, mint az ország más területein (Lannert, 2018).

A Hajdúdorogon élő fiatalok kapcsán (is) jól kirajzolódik az a kép, hogy egy település, a helyi vezetők, a közintézmények munkatársai, s maga a helyi közösség tud tenni azért - példának okáért kiépült közintézményrendszer működtetésével, vagy szabadidős lehetőségek (skate park, darts klub) és programok biztosításával - hogy a fiatalok jobban érezzék magukat, ezáltal jobban sajátjuké-

nek érezzék a települést. Ugyanakkor a magyarországi, sőt, az egész régióra és az Európai Unió egészére érvényes globális tendenciák erősebbnek bizonyulnak e helyi kezdeményezéseknél. (EBRD, 2019) A jobb munka és kereseti lehetőségek, a szolgáltatások szélesebb köre, a szabadidő eltöltésének nagyobb választéka, a nyüzsgőbb élet, és a szoros személyes (családi, szomszédos stb.) kontroll hiányából eredő nagyobb szabadság egyre inkább városokba, ezen belül is nagyvárosokba vonzza a fiatalabb nemzedéket, különösen annak képzetesebb tagjait. Egyes elemzők szerint mindez a kistelepülések megállíthatatlannak tűnő eltűnését, a lakosság döntő többségének, vagy akár egészének nagyvárosokba tömörülését eredményezheti (EBRD, 2019).

E folyamatokat helyi szinten az alábbiakban leírtak szerint fogalmazták meg:

- „*A fiataloknak a tudás megszerzése helyel-közszel a település végét jelenti [...] a XXI. század értelmiségét elveszítik a kistelepülések, Budapest, Debrecen és Nyugat-Európa profitál belőlük. Ezáltal nemcsak a település, hanem a család megtartó ereje is fellazul.*” (48 éves férfi, polgármester)
- „*Eltűnt a 20-30 közötti korosztály. Aki megszerzi egy diplomát, annak itt Dorogon nincs már lehetőség.*” (46 éves férfi, szakmunkás)
- „*A jó motiváció ma már a fizetés. Már az általános iskolások is azt mondják: »Elmegyek külföldre dolgozni Pistabá.«*” (56 éves férfi, közművelődési szakember)
- „*Ez a kisváros túl visszafogott szerintem.*” (22 éves nő, egyetemi hallgató)

Ugyanakkor az egyik megkérdezett helyi lelkész úgy tapasztalja, hogy bár a globális tendenciák itt is hatnak, azonban „[...] kevésbé tudták megtépní a hajdúdorogi családokat.” (52 éves férfi, lelkész) A házasságot kötő fiatalok jelentős része mondta azt, hogy ugyan átmenetileg elköltözik nagyvárosba,

vagy külföldre, de később vissza szeretne költözni, vagy eleve Hajdúdorogon tervezi a jövőjét.

A település erősségei, megtartó erejének elemei

A kisváros nyugalma: ellentétben a nagyvárosokkal a település nem zajos, a levegő nem szennyezett, az élet nem annyira „rohanós”. *„Én zárkózott vagyok, ez a csendesebb élet, ami itt van Dorogon, nekem megfelelő.”* (46 éves férfi, szakmunkás.) *„Az előnye, hogy meg tud maradni egy jó, élhető, csendes kisvárosnak.”* (59 éves nő, pedagógus)

Helyben élnek a családtagok, rokonok, barátok, ismerősök. Van kivel beszélgetni, nem magányosak az emberek, s van kire számítani. *„Nem idegenek az emberek [...] a szomszédok ismerik egymást [...] közvetlenek az emberek, ha segítségre szorul valaki, akkor segítenek egymásnak.”* (42 éves roma nő, GYOD-ban részesül.) *„Ez egy város, de azért kisváros, az azonos korosztályba tartozók ismerik egymást, nem idegenként vannak, szóba állnak egymással.”* (48 éves férfi, polgármester) *„Itt még a fák is köszönnek nekem, ha végig megyek az utcán.”* (57 éves nő, könyvtáros)

Közüntézményekkel, szolgáltatásokkal való ellátottság. *„Minden elérhető itt szinte, ami egy családnak szükséges.”* (38 éves nő, óvodapedagógus) *„Hajdúdorog nem járasszékhely, mégis sikerült kiharcolni, hogy helyben működjön kormányablak, vagyis helyben lehessen elintézni a hivatalos ügyek döntő többségét.”* (48 éves férfi, polgármester) (Ez egyben a helyiek elszántságára, és a környező településekkel való rivalizálásra is példa.)

A településen olcsók az ingatlanok, így lehetőség adódik az életkezdesre, vagy akár a népességszám majdani növekedésére. *„Az utóbbi időben költöztek is ide, mert itt nagyon olcsók az ingatlanok.”* (46 éves férfi, szakmunkás)

Közmunkaprogramok biztosítása a rosszabb helyzetű lakosság számára, amely egyrészt megélhetést biztosít, másrészt abban is segített, hogy a helyben egymástól nagyon elszeparáltan élő roma és nem roma lakosság megismerje egymást, és némiképp csökkenjenek a társadalmi távolságok. *„A közmunkában az önkormányzati földeken dolgoznak [...] például paprikatermesztés van [...] a roma családok is dolgoznak. (38 éves nő, óvodapedagógus) „A közmunkaprogramban el lehet helyezkedni, lehet pénzt keresni, ha nem is sokat, de a megélhetés alapját [...] meg 800 fő részesül szociális étkeztetésben, akiknek nagyrésze roma, szóval már nem kell a létfenntartás miatt bűnözni, és csökkent is a bűnözés.”* (46 éves férfi, szakmunkás) *„A közmunkaprogramban együtt dolgoztak a romák és a nem romák. Összesimultak ebben az időszakban [...] Már nem cigány, hanem a munkatársam.”* (56 éves férfi, közművelődési szakember)

Lokálpatriotizmus, a településhez való lelki kötődés. *„A fiatalok egy része erősebben kötődik ide, itt maradnak, és hozzájuk kötődnek a helyi kezdeményezések, például a darts klub.”* (56 éves férfi, közművelődési szakember) *„A fiatalok többen maradnának itt, ha lennének lehetőségek [...] mert sokan erősebben kötődnek ide [...] ide jártak iskolába, itt vannak a barátaik, meg nem is tudom, ezt nehéz megmagyarázni.”* (20 éves férfi, egyetemista)

Az eddig vizsgált, alapvetően peremhelyzetű településekkel ellentétben, sokan emelték ki pozitívumként a város jó megközelíthetőségét, azt, hogy közel van más nagyobb városokhoz, s a buszközlekedés is kellően gyakori és gyors Hajdúnánásra, Hajdúböszörménybe és Debrecenbe egyaránt.

További jelentős előny a helyi fiatalság tudatos segítése, mégpedig úgy, hogy az ifjúság igényeire építenek, a helyi fiatalok kezdeményezéseit próbálják felkarolni. Ilyen, a helyi fiatalok részéről konkrétan megfogalmazott igényre reagálva épült skate park, amely ma is kihasznált, vagy szerzett be a helyi művelődési ház darts eszközöket. Ez utóbbi

kapcsán kiemelendő, hogy napjainkban már darts klub működik a városban, s 2019 nyarán megrendezték az első városi és megyei bajnokságot is. „*Az alulról jövő kezdeményezések életképesek, amíg bennük van az akkumulátor*” (Vagyis az adott kezdeményezés iránt elhivatott ember/emberek. - Értelmező közbevetés tőlem.) [...] *A fiatalok nem szeretik azt, ha megmondják nekik, hogy ezt akarod csinálni.*” (46 éves férfi, polgármester)

Hajdúdorog gyengeségei – miért nem vonzó a település a fiataloknak

A település visszafejlődése, elöregedése, a hátrányos helyzetű lakosság számarányának növekedése. Ahogy a korábbiakban arról szó esett, Hajdúdorog lakosság száma 1940-től szinte folyamatosan csökken. A kérdezettek, közöttük a polgármester elmondása alapján a tényleges lakosság szám maximum 8500 fő lehet, ugyanis a településen közel 300 ház áll üresen. Ezek – döntően a középkorosztályba tartozó – tulajdonosainak a többsége ugyan hivatalosan Hajdúdorogon, de valójában külföldön él és dolgozik. Ennek egyik fő oka az, hogy „[...] *nagyszámban estek bele a helyiek is a devizahitel csapdájába*”, (48 éves férfi, polgármester) s ez volt az egyetlen lehetőségük arra, hogy a drasztikusan megemelkedő lakáshitel részleteit törleszteni tudják. Ugyanakkor úgy tűnik, ezen emberek, családok jó része már nem fog visszaköltözni, sőt, van már egy olyan család is, amelyben a nagyszülők is kiköltöztek Angliába, s az ott élő magyar családok gyermekeire vigyáznak. „*Amíg a nagymama vigyáz a gyerekekre, a nagypapa vágja a füvet e családoknál.*” (48 éves férfi, polgármester)

Az interjúalanyok beszámolója alapján ugyanakkor az idősek, a hátrányos, vagy halmozottan hátrányos helyzetűek, köztük a romák többsége is helyben marad. Sőt, az utóbbi néhány évben, 2015-től kismértékben, 193 fővel nőtt is a lakosság szám (KSH, 2019). A polgármester elmondása szerint e növe-

kedés részben amiatt történt, mert az olcsó lakásokba a közeli városokban dolgozó, de rosszabb anyagi lehetőségekkel rendelkező családok költöztek. Azonban még inkább amiatt, mert a környébeli nagyobb városokból idősek költöznek a településre. *A kolléganómék is kiköltöztek* (külföldre -értelmező közbevetés a szerzőtől), *nem volt más választásuk a devizahitel miatt [...] itt programtervező volt, kint takarít.* *A férjének autómosó vállalkozása van, már nem jönnek vissza [...] Ma már könnyű külföldre menni, rengeteg magyar él kint, sok az ismerős, barát, még kezdőtőke se kell.*” (56 éves férfi, művelődési szakember) „*Ez a település teljesen el fog öregedni.*” (20 éves férfi, egyetemi hallgató) „*Hajdúdorog tíz év múlva? Ez egy cigány település lesz.*” (66 éves férfi, nyugdíjas) „*Leginkább az idősek költöznek ki Debrecenből, Bősörményből, 20-30 millióért eladják a házaikat, itt vesznek egyet tízért, és a többitől a gyerekeiket támogatják.*” (48 éves férfi, polgármester)

A munkalehetőségek, különösen a minőségi munkalehetőségek hiánya.

Hajdúdorog lakosság számából, s abból adódóan, hogy vonzáskörzettel sem rendelkezik, vagyis zömében ténylegesen csak az itt élőknek nyújtanak szolgáltatásokat, korlátozottak a munkalehetőségek, különösen a diplomás álláslehetőségek. E városra is jellemző, mint sok más hasonló adottságú településre, hogy a közintézmények diplomát igénylő álláslehetőségei – ahogyan a kérdezettek megfogalmazták „*színté kibalásos alapon*” működnek. Emellett, mivel ipari vállalkozás is alig van, a szakmunkások is kevésbé tudnak helyben munkát vállalni. Ebből következően a diplomás, de még a szakmával rendelkező fiataloknak is kevés lehetősége adódik az elhelyezkedésre. „*Nincs itt semmi, nincs munkalehetőség és nincs normális szórakozási lehetőség.*” (19 éves nő, felszolgáló) „*Aki megszerzi egy diplomát, annak itt Dorgon nincs már lehetőség [...] a rokonságban is vannak fiatalok, sejtbiológus, gyógytornász meg mérnök, ők is csak Egerbe, meg Debrecenbe tudtak elhelyezkedni [...] Azok maradnak itt, akik a szülőktől átveszik a földet, vagy a vállalkozást. [...] 800 bejegyzett őstermelő van. 50-100 fő,*

aki teljesen a földművelésből él. Még a közgazdaságban is van egyfajta utódlás, aki ott dolgozik, annak a gyereke is jó eséllyel hasonlót fog tanulni, és könnyebben talál is majd munkát, vagy átveszi a szülő helyét. 20-30 %-a az állásoknak így öröklődik” (46 éves férfi, szakmunkás) „Például, ha valaki elmegy atomkutatónak, azáltal eldöntötte, hogy nem akar itt maradni, mehet Paksra, Debrecenbe, vagy Budapestre [...] 60-70 főt támogat az önkormányzat Bursa Hungarica ösztöndíjjal, ebből maximum öt fő fog hazajönni, egy-két jogászra, egy-két orvosra van szükség csak.” [...] Gyakran megkérdesnek, nagyon kedves fiatal emberek, hogy elhelyezkednének szociálpedagógus végzettséggel [...] de a családsegítőben az átlagéletkor 42 év, oda 20 évig nem kell ember [...] az egész képzési rendszert át kellene gondolni. [...] Aki szakmát tanul, nem Dorognak, hanem a debreceni cégeknek termelik a szakembereket [...] van egy-két vállalkozó helyben, de nem tud versenyképes bért fizetni.” (48 éves férfi, polgármester)

A magánszolgáltatások hiánya, szűkössége. „Jó lenne egy nagy bevásárlóközpont, ami olcsóbb, a nagycsaládoknak [...] meg fejlesztőpedagógiai csoport a helyi iskolában [...] csak Hajdúböszörményben lehet a fejlesztőpedagógia problémát megoldani.” (42 éves roma nő, GYOD-ban részesül) „Dorog túl kicsi és túl nagy egyszerre. Például a néptáncoktatás. Elég nagy ahhoz, hogy van rá igény, de túl kicsi ahhoz, hogy fenntartható legyen. Böszörményben a néptáncosok 20 százaléka dorogi [...] Egy nagybevásárláshoz el kell menni máshová.” (46 éves férfi, szakmunkás) „Nagyvárosban több minden van, több bolt, több helyre el lehet menni.” (19 éves nő, kereskedő)

A kulturált szórakozási lehetőségek, egyáltalán a szórakozási és szabadidő eltöltési lehetőségek korlátozottsága. „Az egész városban nincs még egy cukrászda sem, ahová be lehetne ülni [...] volt egy, de az is bezárt.” (38 éves nő, óvodapedagógus) „Szerintem szükség lenne itt egy cukrászdára, meg egy uszodára [...] meg amúgy nincs semmi színvonalas szórakozási lehetőség hétvégén.” (19 éves férfi, egyetemi hallgató) „Nincs normális szórakozási lehetőség [...] ha Nyíregyházán elme-

gyek bulizni, 22.00-kor is megy busz, meg hajnalban is hazafelé. Itt meg megoldod, ahogy tudod.” (19 éves nő, kereskedő) „Sok programot igyekeznek szervezni, de inkább a gyerekes családoknak. A fiatalok kiesnek ebből. Diszkrét van a tiniknek. A 20-25 éves korosztály Nánásra, vagy Debrecenbe jár inkább [...] Az esti szórakozóhelyek itt inkább a középiskolásoknak szólnak.” (22 éves nő, egyetemista)

A kistelepülési környezetből adódóan ismerik, és „ki is beszél egymást” a helyiek. „Mindenki ismer mindenkét, mindenki pletykál mindenkiről.” (19 éves nő, felszolgáló)

E negatív hatások, és a korábbiakban említett globális tendenciák (EBRD, 2019) a hajdúdorogi fiatalok jövőképét is alapvetően befolyásolják. Az általunk megkérdezett fiatalok közül egyik sem helyben képzel el a jövőjét. Hárman Debrecenben, egy kérdezett vagy Nyíregyházán, vagy külföldön, egy pedig mindenképpen külföldön szeretne élni. A korábbiakban felsorolt okok mellett ebben szerepet játszik a „kalandvágy”, és az elsősorban ma már a közösségi médián keresztül érvényesülő társadalmi befolyásolás/nyomás is. Végül egyik kérdezett azt is kiemelte, úgy véli, Magyarországon az emberek általában nagyon negatív attitűddel rendelkeznek, s nem szeretné, ha a leendő gyermekei ilyen közegben nőnének fel, továbbá az oktatás és az egészségügyi ellátás színvonalát is rossznak tartja.

„Szerintem mindenkiben felmerül, hogy elmegy nagyobb városba, vagy hogy kimegy (külföldre - értelmző közbevetés a szerzőtől.) [...] Mert a változtatosság kell [...] Hogy miért? Mert mindenki azt mondja, hogy az kell.” (19 éves nő, felszolgáló) „Miért éppen Németország? Kalandvágy, új ország, új emberek megismerése. Jobb kereseti lehetőség. Mi szeretünk utazni, a mai fizetésekből ezt nem tudjuk megvalósítani [...] Meg ha lesz gyermekem, ott nem bat majd rá a magyar társadalom [...] rossz az oktatás, rossz az egészségügyi ellátás színvonala.” (22 éves nő, egyetemi hallgató)

Roma-nem roma együttélés

Hajdúdorognak az adott térségtől eltérő vallástörténeti fejlődése, vélhetően jelentős részben ehhez kapcsolódóan az itt élőknek a környező települések más vallású lakóival szembeni bizalmatlansága, tőlük való elzárkózása, a település határain belül is érvényesül. A helyi romák különbözősége, a többségi lakosságtól részben eltérő életmódja ugyanúgy elzárkózást, bizalmatlanságot, esetenként elítélést, megvetést eredményez. „*Simán kifejezi bárki a nem tetszését a romákkal kapcsolatban, akár trágár módon is.*” (20 éves férfi, egyetemista) Az elkülönülés szemmel látható jele a település két roma szegregátuma, valamint az, hogy romák csak a település olyan részein élnek nem romák szomszédságában, ahol a nem roma lakosság is jellemzően hátrányos helyzetű. Ám még ez a fajta szomszédsági viszony is ritka Hajdúdorogon. Ennek egyik oka az, hogy „[...] *ha egy cigány család egy utcába beköltözik, onnan elmenekülnek a magyarok.*” (46 éves férfi, szakmunkás) Interjúalanyaink jelentős része ennek egyik okát „*a múltból gyökerező előítéletekben*”, a másikat pedig abban látja, hogy a roma családok rossz példát mutatnak a nem roma családok gyermekeinek, mivel már a roma gyerekek is dohányoznak, csúnyán beszélnek, agresszívok, valamint nagyon korán elkezdnek szexuális életet élni. A roma - nem roma elkülönülés másik oka az interjúalanyok szerint (ideértve roma származású kérdeztet is) az, hogy maguk a romák is szívesebben élnek roma közösségben, mint „magyarok” szomszédságában. Vagyis az elzárkózás ma már kölcsönösnek tűnik.

Az elkülönülés másik példája az, hogy a településen egymás mellett működik egy egyházi, és egy állami fenntartású általános iskola, s az előbbibe szinte kizárólag nem roma származású gyerekek, míg a másikba napjainkban már többségében roma gyermekek járnak. A megkérdezett helyi diakónus (62 éves férfi), illetve egyik vallásos interjúalanyunk (38 éves nő, óvodapedagógus) is azt emelte ki, hogy ez az oktatási szegregáció nem tudatosan tervezett és irányított folyamat eredményeképpen ala-

kult ki, hanem azt „[...] *a szülők csinálják.*” (62 éves férfi, diakónus, férfi) Mégpedig azért, hogy a családok egy része, ideértve a roma családokat, egyszerűen nem akarja teljesíteni az egyházi iskola egyházi jellegű követelményrendszerét, például az egyházi szentségek (elsősorban az egyházi házasság) felvételét, valamint esetenként a gyermekek vallási szertartásra járatását sem. Ugyanakkor tudható az is, hogy a jelentős vallási élet ellenére, számos szülő éppen amiatt teljesíti e követelményrendszert, hogy gyermeke abba az iskolába kerülhessen, amelybe alig járnak roma gyerekek. Két fiatal interjúalanyunk is nehezményezte, hogy az egyházi általános iskolába „*akarataik ellenére*” kötelező volt misére járniuk, amit „*túlzásnak tartanak*”. Vagyis, ha nem is célzott, és tudatos szegregációról van szó, a két iskola adott módon való működtetése lehetőséget ad a szegregált oktatásra, ami meg is valósul Hajdúdorogon.

A gyermekkortól induló, és az életet végig kísérő elkülönülés, s az egymás nem ismeréséből kialakuló kölcsönös előítélet (Forgas, 2007) jelenléte érzékelhető a településen. Ugyanakkor interjúalanyaink többsége ennek kapcsán úgy nyilatkozott, hogy helyben kevésbé okoz problémát a „cigánykérdés”, mivel a romák és a nem romák között kevésbé van interakció, kapcsolat, így konfliktusok sincsenek, egyszerűen „[...] *csak élnek egymás mellett.*” (19 éves férfi, egyetemi hallgató) Több interjúalany azt is kiemelte, hogy a múltból, családi sérelmekből eredő évtizedes konfliktusok inkább a két szegregátum roma lakosai között vannak.

Csakhogy ezen elkülönülés súlyos következménye, hogy a szegregátumban élők, ami kiemelten érvényes az egyik települési szegregátumra, beleragadnak a mélyszegénység, vagyis a kilátástalan nyomor generációról-generációra hagyományozódó állapotába.

A mindennapi élet szervezése kapcsán kevésbé látnak megfelelő mintát, követendő példát, s bár vannak segítő beavatkozások, de kellő mértékű, s kellően hatásos segítségre kevésbé számíthatnak.

Így e családok jelentős része tekintetében nincs, ami megtörné ezt a kedvezőtlen újratermelődési ciklust.

A romák és a nem romák viszonyáról, a helyiek felelősségéről a roma pasztorációval megbízott, aktív telepi segítői munkát végző diakónus (62 éves férfi) - aki e munkát jelentős részben egyedül, segítői team nélkül látja el, ami amellett, hogy óriási terhet jelent, a beavatkozás hatásosságának is szűkösebb keretben szab - a következőket mondta:

„A magyarok általánosságban eltűrik őket. Nem foglalkoznak velük, nem jellemző, hogy segítenék az én munkámat, és egyáltalán az, hogy belássák, hogy ez egy nagyon nagy kérdés itt Dorog számára, meg ahol roma lakosság van. Hogy mi történik majd egy nap, amikor az unokámnak együtt kell élnie a romákkal, hogy ezt a munkát már most kell, el kell kezdeni [...] S ami mondjuk itt Dorogon kimaradt, teljesen elmaradt az iskolán kívüli társadalmi munka, vagy mindegy, hogy minek nevezzzük, szociális munkának. Ezt elfelejtették az itteni emberek.”

Azt, hogy – a fentiekből is következően – mi jellemzi, különösen az egyik szegregátumban lakó romák életét, az alábbiak szerint látják a megkérdezett, e szegregátumban élőkkel kapcsolatba kerülő emberek: [...] *kimentem a telepre [...] ott 60-as évekbeli állapotokat találtam, nagyon leszegényedett, és nagyon magukra hagyott embereket [...] Az általános képlet az volt, hogy csak úgy van, nincsen szekrény, nincs hol tisztálkodni, ebből adódott a helyzet, hogy ezt akkor valahogy pótolni kell. [...] Vannak olyan lakások, ahol 25-en élnek, [...] minden helyiségben többen laknak.”* (62 éves férfi, diakónus) *„Sok a probléma. Sok ember él egy házban, ahol nincs fürdőszoba. [...] nem fontos nekik a gyerekek taníttatása, és hogy a gyerekeket jól öltöztessék [...] Problémák vannak az óvodai, iskolai hiányzással, nem akarják engedni oriba a gyereket. Elhanyagolás van, meg higiénés problémák. Jellemző a gyerekek nem megfelelő táplálása, a nagy kosz. Kiemelt terület gyermekvédelmi szempontból. (22 éves nő, egyetemi hallgató) (A kér-*

dezett - szociálpedagógia szakos hallgatóként - egyik szakmai gyakorlatát a helyi család- és gyermekjóléti szolgálatban töltötte, ekkor tapasztalta a leírtakat.)

A helyi család- és gyermekjóléti szolgálat munkatársa (49 éves nő) az alábbiakat sorolta fel e családokban problémaként:

- nem tartják tisztán a lakást, az udvart, sokan nem művelik a kertjüket sem,
- sok családnál „lopják az áramot” szabálytalan vételezéssel,
- rossz a pénzbeosztás,
- egyoldalú a táplálkozás,
- nem jellemző rájuk az öngondoskodás, mint a nagyszüleinknél volt, például nem tartanak csirkét,
- a romák nem szeretnek főzni, elterjedt a gyorsételek rendelése, a pizzarendelés,
- korai házasság és gyermekvállalás,
- nem motiváltak a tanulásra, csak 1% fejezi be a középiskolát,
- ha valamiben sikert ér el a gyerek, pl. sakkolás, sport, a szülők csak akkor értékelik, ha pénz jár érte, csak a pénzzel lehet őket motiválni. Emiatt például nagyon sikeres, országos második helyezést elért gyermek már abbahagyta a sakkolást.

E felsorolásból egy jól ismert nyomortelepi képbontakozik ki: kedvezőtlenek az életfeltételek, az életlehetőségek, és ehhez igazodik az itt élő családok életmódja is. A mélyszegénységben, az egyik napról a másikra élő családok életében aligha lehet más a cél, mint az alapvető emberi fizikai szükségletek kielégítése. Ma már jól ismert tudományos teória (Maslow, 1970), hogy ameddig valakinek az alapvető szükségletei tartósan nincsenek kielégítve, magasabb rendű emberi szükségleteinek: a kognitív szükségletének, a szépség, az esztétikai iránti, vagy éppen az önmagvalósítási szükségletnek a kielégítésére nem tud törekedni.

Kirajzolódik azonban egy másik kép is, tudni illik a szegregátumokban élő roma családoknak a helyiek általi megítélése, amelynek talán a legfőbb eleme a romák önhibájának a hangsúlyozása. Annak a nehezmenyézése, hogy nem tartanak haszonállatokat, nem szívesen főznek, sőt, még pizzát is rendelnek. Mindezt úgy, hogy a nem romák döntő többsége sem tart ma már haszonállatokat, és aligha számít ma már különlegesnek, vagy kivételnek egy pizza megrendelése. Vagyis e tekintetben érvényesül egyfajta kettős megítélés, ami a nem romáknál természetes és elfogadható, az a romák esetében helytelen magatartás.

A megkérdezett szociális szakember és a pedagógusok egyaránt jól érzékelik, látják azt, hogy a hagyományos nevelési, illetve a szóbeli tanácsadáson, a klasszikus típusú felvilágosításon alapuló módszerek kevésbé eredményesek e családok esetében. *„Hiába vannak felvilágosító programok, nincs hasznuk, mert a saját szocializációs színterükben nem ezt látják.”* – fogalmazta meg a család- és gyermekjóléti szolgálat munkatársa (49 éves nő). A helyi szint mellett, országos szinten is tapasztalható, hogy a tizenévesek, ezen belül kiemelten a halmozottan hátrányos helyzetű nők körében, az elmúlt években jelentősen, mintegy negyedével nőtt a születek száma, miközben a 20-34 év közötti korosztályokban alapvetően stagnált a gyermekvállalási hajlandóság (Kapitány és Spéder, 2018). Tehát ismételt kiemelhető, hogy a családból, a környezetből gyakran kedvezőtlen, a nyomor újratermelődésének irányába ható mintát kapnak e gyermekek, miközben nem kapnak kellő motivációt - példának okáért - a kiemelkedést elősegítő tanulásra, sportra stb. Csakhogy nem „csupán” a szülői motiváció és megfelelő nevelési képesség és tudás hiányos, hanem úgy tűnik - legalábbis jelentős részben - az a segítő pedagógus, és/vagy szociális szakember is hiányzik, aki tudná segíteni a szülőket a gyermeknevelésben, aki leült volna az országos sikereket elért sakkozó gyermek és szülei mellé, s aki segített volna meggyőzni őket a folytatás fontosságáról.

Ennek hiányával kapcsolatban a megkérdezett szociális szakember (49 éves nő) egyrészt a pedagógusok fásultságát, ami a sok energiabefektetés ellenére kevés eredménnyel járó munkára vezethető vissza, másrészt az ismeret hiányát nevezte meg fő okként, vagyis azt, hogy: *„A pedagógusok nem ismerik a romákat, így nem tudnak rájuk hatni.”* A helyi család- és gyermekjóléti szolgálat esetében pedig az elégtelen kapacitásokban látja a fő okot.

Abban, hogy a szolgálat nyolc munkatársa idejének a jelentős részét leköti a fő feladatok ellátása. Az intézmény-vezető (49 éves nő) által kiemelt feladatok alapvetően az alábbiak:

1) A települési támogatás odaítélése kapcsán annak ellenőrzése, hogy a szociális segílyt kérő romák rendben tarják-e a portájukat. *„Azt is fontos elmondani, hogy azok az önkormányzat által nyújtott települési támogatások, a rendkívüli és a rendszeres támogatási formák, ha valaki ezek közül valamilyen ellátást igényel, akkor szükséges, hogy jelentkezzen nálunk. Itt egy együttműködési megállapodást kötünk, amivel havonta, tehát kapnak egy ilyen kis könyvet, és havonta jelentkezniük kell egy évig. És akkor ilyenkor az élethelyzetükről, hogy esetlegesen valami javulás bekövetkezett-e [...] Az a lényege a dolognak, hogy figyelemmel kísérjük az adott egyént, hogy honnan indult, miért szorult erre a támogatásra, és hová jutott. De azért ezt a támogatás odaítélését megelőzi egy környezettanulmány, amit az önkormányzatnak egy hivatali dolgozója, illetve nekem két kollégám végez el havonta egyszer [...] Ez egy többoldalas környezettanulmány [...] ami helyi rendeletben is megjelenik, hogy nagyon fontos a környezet rendben tartása. Tehát az, hogy a jövedelmi viszonyai alapján jogosult arra a támogatásnak az odaítélésére, ugye ezt a szociális bizottság dönti el, az egy dolog. De a környezetnek a rendben tartása, tehát itt az udvar, a ház rendben tartása, illetve a külső környezetben nagyon fontos az, hogy csatorna megoldott legyen, vagy a, ugye, ha valakinek nincs fürdőszobája akkor a kinti WC, az, hogy az udvaron ugye ne halmozzanak fel szemetet. Esetlegesen kerítés, tehát körbe kerítve, és hogyha ilyen hiányosságok vannak, akkor ugye fel-szólítjuk, hogy ezt rendezze, és csak abban az esetben kaphatja meg.”* (Fontosnak tartom kiemelni, hogy meg-

lehetősen aggályos, hogy ha valaki anyagi helyzete miatt segítségre szorul, számára a helyi szociális bizottság emiatt támogatást szavaz meg, azt csak akkor kaphatja meg, ha a rendszerint jelentős, akár több százezres költséggel járó csatorna- és/vagy kerítés kialakítást elvégzi. E gyakorlat - magától értetődően – alapvetően ellentmond a szociális munka szakmai és etikai alapelveinek. (3Sz, 2016)

2) Adósságkezelésben, ehhez kapcsolódóan közműszámlák törlesztésében való segítség, továbbá a szabálytalan áramvételezés ellenőrzése, a szabályos áramvételezés megoldása előre fizetős órákkal. *„Van adósságkezelési tanácsadás, egy kollégám végzi [...] Az, ami jellemző, a villany, az okozott problémát, de elég jól alakult már a helyzet, mert azért azt tudni kell, hogy azért folyamatosan ellenőrizzük azt is, hogy mondjuk szabálytalanul vételeznek áramot. Van hatósági bejárás a járási hivatal munkatársaival együtt [...] Jönnek a szabálysértési hatóságtól, a gyámhatóság, a családsegítő és a rendőrség munkatársaival [...] Nyilvánvalóan a szolgáltatónak okoznak azszal kárt, hogyha lopják az áramot [...] de azért ez egy életveszélyes mutatóvány [...] Kollégám ezt nem laikusként, hanem az egyik kollégámnak van szakmája, hasonló végzettsége, tehát felnéz, és azonnal észreveszi, és ugye ezt szóvá teszi [...] Illetve ugye az áramszolgáltatók keresnek minket, ha már nagyon-nagyon magas az felhalmozott adósság [...] és akkor elhatároztuk, [...] hogy megpróbáljuk minél kevesebbet beköltetni ezeket a kártyás fogyasztásmérőket [...] Van egy elvárás is amellet, hogy vegyék komolyan [...] de hogy ennek milyen vonzatai vannak, tehát ez mit fog maga után vonzani, tehát ugye, ha mondjuk a szankciót nézzük, a büntetést, akkor hogyha megbüntetik, akkor nyilván azt a családátogatási ellátásból kell elvenni, a gyerekektől kell elvenni. Ha ugye letöltendő börtönbüntetésre ítélik, akkor megint csak a kiskorú az, aki ebbe ugye hátrányt szenved. Mert ugye, ha a törvényes képviselő nincs jelen, akkor a gyereket el kell helyezni, ha pénzbírság van, akkor megint a kiskorú veszélyeztetése áll fenn, és annak ugye vannak folyamatai, hogy milyen szankciókat von maga után a gyerek tekintetében, és álta-*

lánban nyilván ettől megijednek. És az volt a jó, hogy igyekezett mindenki azt az összeget összeszedni. [...] De ebbe segítségünkere volt egyébként az egyház is, azt meg kell említeni. Ezeknél a családoknál, ahol ez nagyon súlyos probléma volt, sikerült az áramot szabályosan bevezetni.

3) A vonatkozó jogszabályban meghatározott feladatok ellátása, amely feladatok jelentősen bővültek az elmúlt években.

E fő teendőket megismerve, illetve az interjúkban elhangzottak alapján úgy tűnik, a helyi szociális intézményben a kontroll funkció megelőzi a segítő funkciót. Különösen kisebb településen gyakran elvárt igény a szociális intézmények dolgozóitól, hogy – ellentétesen a szociális munka szakmai és etikai elveivel – elsősorban egyfajta „szociális rendőrségként” tevékenykedjenek. Helyenként külső nyomásra, helyenként pedig amiatt, mivel a szociális képzések és a gyakorlat alatt sem alakult ki a tényleges segítői attitűd a szakképzettséget szerzők egy részében - ami talán a részidejű, levelező tagozatos képzésekben még gyakoribb - s maguk a dolgozók is azonosulnak e látásmóddal, s ezért a kontrollt a középpontba helyező gyakorlatot érvényesítik. (Bugarszki, 2014) Csakhogy - ahogy azt nemzetközi és hazai tapasztalatok egyaránt jól mutatják (Bugarszki, 2014; Parton és O’Byrne, 2006) – ettől eredmény nem remélhető, az eredménytelenség pedig a szociális területen dolgozók körében gyakori kiegészéshez, pályaelhagyáshoz, napjainkra a szociális szakmák súlyos válságához vezetett. (Bugarszki, 2014; Parton és O’Byrne, 2006)

Ahogy a helyi példa is mutatja, e minden résztvevőre – vagyis a kliensekre és a dolgozókra egyaránt - kedvezőtlen hatású munkamódszer az elmúlt 30 év folyamatainak eredményeképpen alakult ki.

Hogy hogyan indult el az intézmény? Nyilván akkor a törvényi elvárásoknak megfelelően sokkal kevesebb volt a munkánk, mint most [...] Szerintem mi sok olyan munkát is elvégeztünk akkor, ami nekünk nem volt feladatunk, és nem volt munkakörünk abszurdé. Több időnk volt egyéb-

ként a családokra, pedig kevesebb volt a státusz, jóval kevesebb. Többet tudunk jelen lenni a családok életébe [...]

nagyon sokszor ott álltunk mellettük a fazék mellett, és tanítottuk őket főzni [...] Ugye, hogy a 40 órából 20 óra a terep, de mi 35 órát sokszor, meg 40-et is sokszor, meg munkaidőn túl is, meg hétvégén is, tehát mi terepen voltunk. Nagyon-nagyon szívügyünknek tekintettük, és nagyon akartunk segíteni, meg hát úgy tudtuk őket megismerni, ha minél többet jelen voltunk velük [...] rendezvényeiken, születésnap, keresztelő, tehát ezek érdekesek, pláne a románoknál egy-egy lagzi, hivatalosak is voltunk [...] És én ezt, nagyon örültem, nagyon szerettem csinálni. Én alig vártam, hogy reggel legyen szó szerint, hogy újra jöbessenek [...] Engem ez tartott életben, mert én nem éreztem itt jól magam, nekem hatalmas volt az úr, a szakadék, tehát amit ott éltem meg, meg ahogy ott éltem (Nyíregyházán - értelmező közbevetés a szerzőtől.) [...] Aztán én jelentkeztem a főiskolára, mert ugye a 2001-es törvény már elő is írta, hogy akik benne dolgoznak, ugye megkapják azt az időszakot, felmentést, míg el nem végzik, de ugye már nem lehetett [...] betölteni középfokú végzettséggel. Én nem bántam meg [...] én azt éreztem akkor, 29 évesen, hogy én, amikor én ott hallgattam az ottani oktatókat, én éreztem, hogy jó helyen vagyok [...] Mivel már benne voltam, és átláttam, hogy mit fogok csinálni, tehát így együtt az nekem egy nagyon-nagyon szép időszak volt. És akkor jött egy mókuserék.

E megélt és elmesélt folyamatnak az elemző értékelése talán külön tanulmányt érdemelne. Jól látható, hogy a fiatal, képzettség nélküli segítő, az akkori jogszabály adta tág keretek között a helyi szükségletekhez, igényekhez igazodó, valós segítséget jelentő szociális munkát végzett (még ha az elmélet és a pontos módszertan ismerete nélkül is, de életvilág központú segítői beavatkozást (Thirsch, in Sárkány, 2011), jelenlét típusú szociális munkát (MMSZ, 2019). Még hozzá úgy, hogy az a szociális munka szakmai és etikai alapelveinek is maximálisan megfelelt. Aztán részt vesz egy szakmai képzésben, közben a folyamatosan változó vonatkozó jogszabályok, szakmai protokollok egyre pontosabban írják le, mi egy családsegítő feladata (vagyis a szol-

gáltatási rendszer a menedzserizmus irányába mozdul el). (Temesváry, 2018) Eközben az intézmény létszáma jelentősen bővül, s a helyi beavatkozások a segítsérről elsődlegesen a kontroll irányába mozdulnak. Ennek az országosan széles körben tetten érhető folyamatnak (Bugarszki, 2014) az egyik oka vélhetően az lehet, hogy az elmúlt időszak valóban súlyos szakmai és emberi mulasztásaiból eredően – példának okáért a veszélyeztetett, emiatt védelemben vett gyermeket/gyermekeket nevelő családok családsegítői meglátogatásának és/vagy a szükséges gyermekvédelmi beavatkozások megtételének a hónapokon keresztül elmaradása miatt – felsorolhatatlanul sok gyermektragédia (a gyermek, gyermekek súlyos testi és lelki károsodása, halála) történt. Legalább részben ezek miatt a jogalkotó meg kívánja határozni, melyek azok a minimum elvárások, amelyeket egy családsegítőnek meg kell tennie annak érdekében, hogy a családban élő gyermekek alapvető biztonsága ne kerüljön veszélybe. Ennek azonban az lesz a következménye, hogy a benne dolgozó szakemberek egy jelentős része már csak a minimumfeladatok ellátását, elsősorban a családok kontrollálását tekinti feladatának („Szerintem sok olyat dolgozt meg, ami nem volt feladatunk.”), a tényleges segítői munka pedig háttérbe szorul. Valós segítség nélkül viszont a halmozottan hátrányos helyzetű családok nem képesek javítani helyzetükön... És ezzel a(z ördögi) kör bezárult.

A napjainkra kialakult helyzetről a helyben aktív segítői munkát végző, s a későbbiekben bemutatandó eredményeket is felmutató diakónus (62 éves férfi) az alábbi tapasztalatait fogalmazta meg: „Úgy tűnt, amikor elkezdtem ezt a munkát, hogy cserbenbagyták itt a roma lakosságot [...] Nekem nagyon az tűnik még most is, hogy akinek a feladata lenne ez hivatalból, amit számonkérnek tőlük azt teljesítik, a többit pedig lemarad, elmarad. Ebből az egész történetből az emberi egymással foglalkozás szinte alig tapasztalható. Ha mindig jogszabályok szerint megyünk, hogy nézzük, hogy egy-egy családba

mi a probléma, jó, hát ez is segítség, hogy felhívjuk rá a figyelmét, hogy ki kell takarítani, meg legyen egy ruhásszekrényed, de hogy ettől többet nem segítenek [...] a helyi illetékes személyek, én ezzel szembesültem. És akkor eldöntöttem, hogy én tényleg beleállok ebbe a munkába.”

Arról, hogy miben látja ennek az okait a következőket mondta:

„Lehet, hogy most már az emberiség oda jutott, hogy annyira féltem a családomat, meg annyira féltem magam, hogy tovább nem is látok. Én Dorogon látom ezt a fajta, mert tényleg jó dolgok emberek, igyekeznek, de úgy a másik emberhez való odafordulás, hát, biztos találhatnánk olyan településeket, ahol jobban megy ez a dolog.”

Azt, hogy a romák helyzete már jelenleg is kedvezőtlen következményekkel jár a település egésze tekintetében, s hogy e helyzet – adekvát, hatásosabb segítő beavatkozások nélkül - hosszabb távon tovább romolhat, a megkérdezettek többsége helyi szinten már érzékeli. Látják, hogy a nyomorban ragadt, kilátástalan helyzetű roma családok, amelyekben gyakori az alkohol mértéktelen fogyasztása, s megjelent az önsorspusztító „herbalozás” is, önmagukon kívül a közösség egészére is veszélyt jelenthetnek. Városvezetési, szociális szolgáltatási szinten egyaránt látják, helyi egyházvezetési szinten pedig már korábban felismerték, hogy másfajta, érdemi eredményt hozó beavatkozásokra van szükség. A család- és gyermekjóléti szolgálat munkatársa (49 éves nő) szintén megfogalmazta, hogy szerinte milyen beavatkozás hozhat változást, különösen a roma családokban élő gyermekek jelen helyzetből való kimozdításának vonatkozásában.

„Ugye nekünk, a velük dolgozó szakembereknek, tehát úgy a pedagógusoknak, mint a gyermekvédőknek kellene közösen [...] gondolkodni [...] felzárkóztató programokat, felvilágosító előadásokat tartani sokkal többet, mint amire kapacitás van. [...] Egy ilyen közösség-szerveződésnek is muszáj lenne, hogy létrejöjjön, hogy mondjuk a roma szülőkkel együtt, akár pedagógusok, akár mi szociális szakemberek, egy ilyen közösségi házba mondjuk megmutassuk nekik azt, hogy együtt főzzünk,

vagy együtt süssünk. Vagy bármi olyat, hogy megmutassuk, hogy ez egy jó dolog, és mondjuk te, mint roma lány ezt tanulhatnád, és akkor lenne belőled egy ilyen jó szakács, vagy cukrász, és akkor el tudnál helyezkedni. [...] Azért is örülök ennek a szegregációs felzárkóztató pályázatnak, mert ebben lesz közösségi ház, és ott ugye megvalósulhatnak például ezek a dolgok, hogy megmutassuk nekik, hogy hogyan kell mosni, hogyan kell vasalni, hogyan kell főzni, hogyan kell gyereket nevelni, hogyan kell megsütni egy süteményt, tehát hogy együtt próbáljuk bennük megteremteni az igényt. De amikor ők hazamennek, és abba a családi milióba, abba a szocializációba, amibe felnőttek, ez nagyon hamar visszabúzza őket.”

Látható, hogy a megkérdezett szociális munkás jelentős részben az intézmény indulásának időszakában alkalmazott beavatkozási módhoz hasonló tevékenységek végzésétől vár eredményt. Azonban lényeges különbség, hogy míg a korai időkben a humán ökológiai szemléletnek megfelelően (Soós, 2018), a családok otthonában történt ez a munka, a jövőben egy közösségi házban fog megvalósulni. Bár vélhetően ettől is remélhetők eredmények, az ezzel kapcsolatos fő problémát utolsó idézett mondatában interjúalanyunk is megfogalmazta. Ugyanakkor úgy véli, erre akkor lesz tényleges lehetőség, ha a helyi szegregátumokat érintő (már elnyert) egyik pályázati projekt keretében, kifejezetten a programban lévők segítségével, további szociális munkásokat vesznek fel, mivel – ahogy arról a korábbiakban szó esett – az egyéb fő feladataik miatt, a jelenlegi munkatársak kapacitásainak jó része lekött.

A romák helyzetét javító beavatkozások

Az elmúlt években elindultak olyan országos, helyi egyházi, önkormányzati, valamint önkormányzati intézményi kezdeményezések, amelyek a hátrányos helyzetű emberek, köztük a romák helyzetének a javítására irányultak:

1) Ahogy a korábbiakban arról már írtam, a közmunkaprogram – igaz, csupán a legalapvetőbb szinten – de hozzájárul e családok anyagi biztonságához, a helyben kiemelten fontos mezőgazdasági munkavégzéssel kapcsolatos ismereteik bővüléséhez, sőt, a roma és a nem roma lakosok közötti kapcsolatok erősödéséhez is. Ugyanakkor volt olyan interjúalanyunk, aki ezt a kapcsolat-erősödést alapvetően kedvezőtlennek ítélte amiatt, mivel az elmúlt időszakban megjelenő vegyes párkapcsolatok kapcsán „[...] *az a tapasztalat, hogy az a nem roma származású illető lecsúszik a romák elvárásaihoz.*” (49 éves nő, szociális munkás)

2) A helyi görög-katolikus egyházhoz a problémakezelés érdekében hat évvel ezelőtt egy olyan diakónus csatlakozott, akinek a roma pasztoráció a fő feladata. Ennek keretében – jelenlét típusú szociális munkát végezve (MMSZ, 2019) – a roma közösség segítése érdekében mindennap kijár a szegregátumba. E munkát végző diakónus egyik első feladatának azt tartotta, hogy megismerkedjen a romákkal, s hogy elfogadják őt nem roma emberként valódi segítőnek. A korábbiakban leírt roma – nem roma viszony miatt, amiatt, ahogy a romák ezt megélték, megélik, ez nem volt egyszerű. „*Ők nyilván úgy itélik meg, hogy el vannak nyomva, szegregálva vannak [...] mindenhol csak a rosszat kapják. Ennek is megvan az oka [...] nem mindegy, hogy egy városban belül milyen vezetés van, milyen a családsegítő munkája, mert ők velük találkoznak, a polgármesteri hivatal, meg a családsegítő, meg a pap bácsi, maximum az iskola. Ha innen mindenhol negatív visszajelzéseket, negatív erőket kapnak, akkor milyen is lehet a véleménye.*”

A korábbiakban leírt nyomorúságos helyzet miatt, az első feladatok közé tartozott a családok adományokkal való segítése, amely tevékenységet azóta is végzik. Ugyanakkor e családok lelki erejének, ezáltal ezen roma emberek személyiségének fejlesztését tűzték ki elsődleges, az életük jobbá válását eredményező célként. „*Legyen hite az életben, önmagában is bízzon [...] hogy a gyermekeimet felneveljem*

[...] Ha ebben nem segítjük őket, ha ezt elbagyuk, akkor nincs felzárkózás.” (62 éves férfi, diakónus)

E fejlesztő célú, életvilág központú (Thirsch, in Sárkány 2011) segítő munkához elengedhetetlen a napi szintű jelenlét, ha szükséges este, hétvégén is. Elengedhetetlen továbbá a közös tevékenykedés, a feladatok közös megoldása. Erre példaként a diakónus (62 éves férfi) az alábbi, az adott család életében meghatározó eseményt ismertette: „*Amikor adódik egy szituáció, egy helyzet, hogy azt gyorsan meg kell oldani [...] Odatelefonált este 9-kor tavaly, hogy „Pap bácsi nagyon nagy baj van [...] csorog befele a plafonon a víz [...] jöjjön ki, nézze meg.» Hát mondom, jól van [...] kimentünk [...] tényleg csorgott [...] nem volt katasztrófa-helyzet [...] Másnap ezt nagyon gyorsan megoldottuk. Találtam egy roma embert, akinek jó kézügyessége van, és szereztem hozzá palát, lécet, meg ami kellett, és egy-két nap alatt megoldottuk a problémát. De hogy ha én a szép kényelmes fotelból azt mondom, hát nincs ennek értelme, akkor lehet, hogy [...] már nem is lenne rajta tető. Ennek a munkának itt látom a szépségét, meg hát nyilván az értékét. Ezt rangsorolni, felsorolni, hogy lesz-e ennek? Tehát emberség kérdése.*”

A segítségnyújtás ugyanakkor nagyon hosszú, fáradtságos munka, ami gyakran csak évek, évtizedek alatt vezet eredményre. Ennek kapcsán példaként megemlítette diakónus interjúalanyunk, hogy korábban egy alkalommal munkaerőtoborzó céget hívtak ki a romákhoz, akik közül több mint húszan el is jöttek. Azonban hamar kiderült, hogy az írni, olvasni sem tudó roma emberek sajnálatosan nem alkalmazhatóak gyári munkára, bonyolult és veszélyes gépek üzemeltetésére, példának okáért a veszély feliratot sem tudják elolvasni. Ugyanakkor, részben a segítő beavatkozások révén elért jelentős eredménynek tekinthető, hogy napjainkra a munka nélkül, támogatásokból élő helyi romák csoportja egyre kisebb, sokan alkalmi és időnymunkákat, egyre többen pedig állandó munkát tudnak vállalni.

A helyi parókus (52 éves férfi) az egyházi segítői munka kapcsán úgy fogalmazott, hogy az elengedhetetlen anyagi segítség mellett, amit

nyújtanak, kiemelten fontosnak tartja a roma földprogramot. Ennek keretében vetőmagot biztosítanak a szegregátumokban élő családoknak, felszántják a kertjeiket, aminek eredményeképpen több helyi család ma már igyekszik, gondolja a kiskertjét, élelmiszert termel magának. Legalább ugyanennyire fontos tevékenységük a „[...] *tanítás, a nevelés, a lelki gondozás [...] hogy érezzék, hogy ide tartoznak.*” (52 éves férfi, lelkész) Úgy tapasztalják, hogy ennek az első eredményei már láthatóak: a romák egyre nagyobb számban vesznek részt szentmiséken, keresztelik meg gyermekeiket, vagy kérnek egyházi temetést. Úgy tapasztalják, sikerült szoros, együttműködő kapcsolatot kiépíteni a helyi romák többségével.

Szintén kiemelten fontosnak tartják az egyház szerepét a roma és a nem roma közösség kapcsolatának erősítésében. Fontos, napjainkra jelentős részben már megvalósult cél egy olyan egyházközösség kiépítése, amelybe romák és nem romák egyaránt beletartoznak. Ennek egyik – de nem egyetlen – példája, hogy templombúcsú idején ma már a roma hívek is részt vesznek a közös ebéden és a közös ünneplésben. Bár az első évben voltak problémák, de ma már nincsenek, és a nem roma lakosság is megtapasztalta, hogy a romák is tudnak *„megfelelően ünnepelni.”*

További hosszabb távú célként egy roma közösségi ház kialakítását tervezik. Úgy vélik, annak működtetésével a hitélet és a közösség tovább erősíthető. Ez pedig azért kiemelten fontos, mert: *„Kell egy biztos talaj, amin el tudnak indulni. Ezt a talajt szeretnénk a lábuk alá adni azáltal a hittel, amibe lehet kapaszkodni.”* (52 éves férfi, lelkész)

3) A település polgármestere, s két másik interjúalany is kiemelte, hogy az egyik szegregátum mellett működő óvodának, ezen belül az ottani óvodapedagógusoknak kulcsszerepe volt abban, hogy az ebben a szegregátumban élő romák helyzete jelentősen javult az elmúlt években. Az önkormányzat jelentős forrásokat fordított arra, hogy a

tárgyi feltételek megfelelőek legyenek. Az épületet felújították, s a szép környezet önmagában példaként szolgál. Ugyanakkor a helyi óvodapedagógusoknak a gyermekeken keresztül sikerült megszólítani a szülőket is. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy az itt élők jelentős része ma már rendszeresen dolgozik, egyre inkább odafigyel gyermeke nevelésére, saját lakókörnyezete rendben tartására is.

4) A települési önkormányzat egyik fontos célja a hátrányos helyzetű családok lakhatásának a segítése. Ennek érdekében az önkormányzat a város üresen álló házai közül évente kettőt-hármat megvásárol, s azokat szociális alapon, havi 10.000 Ft bérleti díjért hátrányos helyzetű családoknak adja bérbe. Erre a hátrányos helyzetű családok pályázhatnak. A bérbeadás további feltétele, hogy a család gondolja az udvart és a kertet (ezáltal az üresen álló porták rendben tartása is megoldódik), valamint a család kössön havi 20.000 Ft-ért lakástakarék szerződést, a ház értékétől függően hat, vagy nyolc évre. Ennek a letelte után a bérbe vett házat megvásárolhatja. A vételárba az addigi bérleti díjat is beszámítják. Emellett az önkormányzat azt is vállalta, hogy a lakás-előtakarékossági szerződések kapcsán korábban létezett, mára megszűnt állami támogatás összegével - legfeljebb 400.000 Ft-tal - a szerződők megtakarításait kiegészíti. A családok által megvásárolt lakások árából pedig e programot kívánják folytatni.

5) A polgármester, valamint a megkérdezett szociális szakember a romák helyzetének javulását elsősorban egy már kidolgozott, pályázati úton finanszírozott, két elemből álló deszegregációs projektől várja. Ennek kapcsán a település vezetője elmondta, hogy a helyi önkormányzat irányításával, de a család- és gyermekjóléti szolgálat, a gyámügy, a polgárőrség összefogásával összeállítottak egy komplex fejlesztési programot, s elnyertek két egymással összefüggő fejlesztési, illetve prog-

rammegvalósítási pályázatot, amelyek a szegregátumokban élő családok életkörülményeinek, életlehetőségeinek a javítását célozzák. E komplex projekt keretében esélyközpontot hoznak létre. Ehhez megvásároltak két épületet, az egyikben olyan közösségi teret alakítanak ki, amelyben mosási, tisztálkodási lehetőség lesz, amit a gyakran fürdőszobával sem rendelkező családok csekély térítés ellenében tudnak majd igénybe venni. A másik pedig krízislakásként fog funkcionálni. E program fontos elemeként sportpályát, közösségi kertet alakítanak ki, valamint a valós helyi igényekre építve szakképzéseket kívánnak nyújtani a helyieknek, akik kertészeti, fakitermelő és parkgondozó képzésekben részesülhetnek. A program egyik legfontosabbnak tartott eleme további fejlesztő és segítő szakemberek alkalmazása, akik napi rendszerességgel segíthetik az ott élőket, folyamatosan figyelnek a képzésekben résztvevőkre, arra, hogy elvégezzék a megkezdett tanfolyamot.

Azt, hogy a polgármesternek (48 éves férfi) valós tapasztalatai és kellő ismerete van a halmozottan hátrányos helyzetű családok megsegítése kapcsán, jól jelzi azon – egyébiránt az életvilágközpontú szociális segítségnyújtás szemléletének megfelelő (Thirsch, in Sárkány, 2011) – mondata, miszerint: „Ezekkel a családokkal tízéves intervallumokban lehet eredményt elérni. Tízéves folyamatos munka, együttműködés kell a felzárkóztatáshoz.”

A megkérdezett szociális szakember (49 éves nő) is hangsúlyozta, hogy a család- és gyermekjóléti szolgálat kiemelt együttműködő konzorciumi partner a programban, s a megvalósítandó tevékenységek körét az alábbiakban összegezte: „Egy állandó 160 fővel kell ezt nekünk megvalósítani, és 16 éven felüli személyekkel, ami a tankötelezettségi kor felé irányul. Ez legfőképpen a képzések [...] próbáltuk itt a helyi viszonyokhoz [...] hogy miben tudnák őket foglalkoztatni ... Emellett lesz nagyon sok szabadidős tevékenység [...] lesznek családi délutánok, tehát ilyen együtt főzés, sport [...] akár egy futballmérkőzés [...] Lesznek benne ilyen jóvátételi programok, ahol olyan fiatalokéknak, akik mondjuk

pártfogói felügyelet alatt vannak, akkor azoknak szükséges halgondozás, vagy egy játszótér rendbetétele, vagy egy idősebb embernél lenyírja a fűvet, vagy a kapu előtt elsepreget. Illetve lesz ilyen, hogy börtönlátogatás, ugye ez ilyen elrettentésképpen, tehát oda fogunk vinni fiatalkorúakat [...] (Az, hogy az „elrettetés” a szociális munkában alkalmazható, alkalmazandó prevenciók módszer-e, meglehetősen vitatott kérdés. Elrettentésre alapuló prevenciók alkalmazása elsősorban a rendőri, példának okáért az észak-németországi rendőri gyakorlatot jellemzi.)

Lesznek még olyan szabadidős tevékenységek [...], hogy tenisz, tehát asztalitenisz, akkor zene. Ezt legfőképpen a közösségi házba mindenképpen szeretnénk, egy kollégánk, aki zenész is másodállásba, tehát hogy tánc, zene ez azért lenne, hogy mindenképpen hasznosan töltsék el a gyerekek a szabadidejüket. Illetve szűrőprogramok is vannak betervezve [...] A projekt az kér egyéni fejlesztési terveket is, ugye adva az adott egyénre, és ehhez szociális munkások kellene, tehát másfél éves foglalkoztatásba be kell vonni a projektvezető, meg a projektkoordinátoron kívül ugye, akik figyelemmel kísérik az adott személynek az életét, illetve arra ösztönzik, hogy benne maradjon a programba.”

E számos településen már létező, folyamatban lévő deszegrációs programok sikere – ahogy azt saját kutatásaink során is tapasztaltuk – döntően a benne dolgozó szakembereken múlik. Azon, hogy kellő szaktudással, még inkább kellő szakmai attitűddel, empátiával, türelemmel és valós segítőkészséggel, „életvilág központúan” végzik-e, vagy éppen ténylegesen nem, vagy csak alig, inkább „csak papíron” végzik e munkát. A kulcskérdés tehát leginkább az, sikerül-e megfelelően felkészült és motivált, a roma lakosokat valóban, rogersi értelemben „feltétel nélkül elfogadó”, irántuk nyitott szakembereket bevonni a programba. (Rogers, 2017) S hogy ez miért kiemelten fontos, arról a megkérdezett szociális szakember és a diakónus a következőket mondta: *Én szoktam mondani, hogy az önérzeten kívül ők egyébként olyanok, mint a gyerekek, hogy nagyon hamar megérik azt, hogy ki az, aki nem*

szereti őket, vagy nem fogadja el [...] És sajnos akkor támadásba lendülnek, de ott már ugye egy bizalmi kapcsolatot nem lehet felépíteni, s beindul a védekezés, és esetleg konfliktushoz vezethet. (49 éves nő, szociális munkás)

„Csak hogy ők megérzik az ilyen véleményeket, hogy: »Nem érdemes veletek, mert ti úgyis az alja népek vagytok, tehát semmi értelme veletek.« Érdekes módon kiszűrik, egyből meglátják azon az emberen.” (62 éves férfi, diakónus)

Ugyanakkor – ahogy azt több interjúalanyunk is megfogalmazta – az előítéletek leküzdésének, és ezáltal az eredményesebb integrációnak fontos, sőt, talán a legfontosabb eszköze a valóban integrált oktatás megvalósítása lenne. „Egy egységes, integrált iskola sokat segíthetne ezen. Például a mintakövetés által.” (20 éves férfi, egyetemi hallgató)

A tanulmány elkészítéséhez szükséges kutatómunka az EFOP-3.4.3-16-2016-00021 „A Debreceni Egyetem fejlesztése a felsőfokú oktatás minőségének és hozzáférhetőségének együttes javítása érdekében” című projekt támogatásával valósult meg.

Irodalom

- Albert, F., Dávid, B. (2018): Interpersonal relationships in Hungary – an over-view. In. *Metszetek – Társadalomtudományi Folyóirat*, 7/2. 72-93.
- Bugarszki, Z. (2014): A magyarországi szociális munka válsága. In. *Esély*, XXVI/3, 64-73.
- Bálint, L., Obádovics, C. (2018): Belföldi vándorlás. In. Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. 217-236.
- Babbie, E. (1996): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó.
- European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) (2019): *Transition Report 2019-20*. web: <https://www.ebrd.com/transition-report-2019-20> (Letöltés: 2019.12.10.)
- Falus, I. (szerk.) (é.n.): *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó Kft.
- Forgas, J. P. (2007): *A társas érintkezés pszichológiája*. Budapest: Kairos.
- Gödri, I. (2018): Nemzetközi vándorlás. In. Monostori J., Őri P., Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. 237-270.
- Kapitány, B., Spéder, Z. (2018). Gyermekvállalás. In. Monostori J., Őri P., Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. 47-64.
- Komoróczy, G. (1971) (szerk.): *Hajdúdorog története. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei*. 13. Hajdúdorog: Hajdúdorog Községi Tanácsának Végrehajtó Bizottsága
- Lannert, J. (2018): Nem gyermeknek való vidék. A magyar oktatás és a 21. századi kihívások. In: Kolosi, T., Tóth I., G. (szerk.): *Társadalmi Ríport 2018*. Budapest: TÁRKI, 167-185.
- Magyar Máltai Szeretetszolgálat (MMSZ) (2020): *Jelenlét program*. <https://jelenlet.maltai.hu/> (Letöltve: 2020.01.04.)
- Maslow, A., H., (1970): *Motivation and personality*. (2nd edition), New York: Harper and Row
- Parton, N., O’Byrne, P. (2006): Mi a konstruktív szociális munka? In. *Esély*, XVIII/1, 47-66.
- Rákó, E. (2017): A gyermekjólét-gyermekvédelem és a gyermekszegénység aktuális kérdései. In Rákó, E., Soós, Zs. (szerk.): *Kihívások és válaszok. Tanulmányok a szociálpedagógia területéről*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó. 136-147.
- Rogers, C. R. (2019): *Valakivé válni – A személyiség születése*. Budapest: EDGE 2000 Kft.
- Sárkány, P. (2011): *Szociálpedagógiai elméletek*. Paidea könyvek. Budapest: Jel kiadó.
- Soós, Zs. (2005): *A szociális munka alapjai*. Pécs: Comenius Bt.
- Soós, Zs. (2009): Reform után. A kistérségi közszolgáltatási reform hatásai a Téti kistérség

- szociális szolgáltatási rendszerére. *Esély*, XX/1. 71-100.
- Soós, Zs. (2018): *Szociális esetmunka*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó
- Szociális Szakmai Szövetség (3Sz) (2016): *A szociális munka etikai kódexe*. Budapest: 3Sz
- Temesváry, Z. (2018): *A szociális munka és a szociálpedagógia modern elméletei*. Budapest: L'Harmattan
- Topor, I: *A tizenöt éves háború (1591 – 1606) története a Bocskai-szabadságharc kezdetéig*. Korok – online folyóirat. Letöltés: 2019. 07. 11 web: <https://korok.webnode.hu/products/topor-istvan-a-tizenot-eves-haboru-1591-1606-tortenete-a-bocskai-szabadsagharc-kezdeteg/>.
- Felhasznált jogszabályok*
1993. évi III. tv. a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról
- Felhasznált statisztikai adatbázis*
Központi Statisztikai Hivatal (KSH) (2019): *Területi Statisztika: Népesség, népmozgalom*. Budapest: KSH
- Felhasznált dokumentumfilm*
Biczó, G., Szabó, H. (2019): *Kisvilágok 3*, dokumentumfilm-sorozat: Hajdúdorog: Legyen hited élethez.

SZUBJEKTÍV EGÉSZSÉGÉRZET ÉS A FIZIKAI AKTIVITÁS KAPCSOLATÁNAK VIZSGÁLATA KÖZÉPISKOLÁSOK KÖRÉBEN

Szerző:

Szerdahelyi Zoltán
Debreceni Egyetem (Magyarország)

Szerző e-mail címe:

szerdahelyi.zoltan@ped.unideb.hu

Lektorok:

Ráthonyi-Ódor Kinga (Ph.D.)
Debreceni Egyetem (Magyarország)

Pfau Christa (Ph.D.)
Debreceni Egyetem (Magyarország)

...és további két anonim lektor

Szerdahelyi Z. (2020). Szubjektív egészségérzet és a fizikai aktivitás kapcsolatának vizsgálata középiskolások körében. *Különleges Bánásmód*, 6. (3). 51-64. DOI [10.18458/KB.2020.3.51](https://doi.org/10.18458/KB.2020.3.51)

Absztrakt

Egészségi állapotunk megítélésének számos módszere alakult ki a tudományos ismeretek bővülésével párhuzamosan. Az orvostudomány objektív módszerekkel, mérhető változókkal írja le egészségi állapotunkat. Természetesen nekünk is van képünk a saját egészségi állapotunkról, mely minden szubjektivitása ellenére jó indikátora a testi-lelki folyamatainknak. Az egészségérzetünk hiteles tükre lehet az egészségi állapotunknak, mely közvetlenül és közvetetten is kihat a munkahelyi/iskolai teljesítményünkre. A fizikai aktivitás növekedésének az egészségre gyakorolt jótékony hatásairól folyamatosan bővülő ismeretekkel rendelkezünk, hatásmechanizmusát számtalan aspektusból értelmezhetjük. A középiskolás korosztály egészségi állapotának és fizikai aktivitásának vizsgálata hasznos információkat hordoz az egyén, a szülők és az oktatás területén (oktatáspolitikusok és pedagógusok) dolgozók számára. Jelen kutatás során a fizikai aktivitás (WHO ajánláshoz viszonyított) szintje és a középiskolások egészségérzete, iskolai teljesítménye, valamint a különböző emocionális tényezők megjelenése közti kapcsolatot vizsgálatára került sor, kiegészítve a 14-18 éves korosztály mozgással kapcsolatos motivációs hátterének tanulmányozásával. Az elemzés során szignifikáns kapcsolat jelent meg a fizikai aktivitás magas szintje és az egészségérzethez tartozó számszerűsített érték magas értéke között. Az iskolai teljesítmény és a fizikai aktivitás szintje között nem találtunk szignifikáns összefüggést. Az emocionális tényezők között szignifikáns kapcsolatot tapasztaltunk a boldogság, életkedv, energikusság, valamint a szomorúság és a fáradtság kategóriák fizikai aktivitással történő összehasonlítása során. A mozgásos motívumok között kiemelkedő helyet foglal el a fizikai állapot javítása, és egyértelműen elutasító ez a korosztály a másoknak való megfeleléssel szemben. Szintén tanulságos a testi nevelés területén dolgozók számára, hogy a mozgás élményszerűsége meghatározó a korosztály tagjai számára.

Kulcsszavak: szubjektív egészség, fizikai aktivitás, középiskolai tanulók, emocionális tényezők, iskolai teljesítmény, motiváció

Diszciplína: pedagógia

Abstract**RESEARCH ON THE RELATION BETWEEN THE SUBJECTIVE SENSE OF HEALTH AND PHYSICAL ACTIVITY AMONG SECONDARY SCHOOL STUDENTS**

A number of methods have evolved for assessing our health in parallel with the expansion of scientific knowledge. Medicine describes our health by objective methods and measurable variables. Of course, we also have an image of our own state of health, which, for all its subjectivity, is a good indicator of our physical and mental processes. Our sense of health can be a genuine reflection of our state of health, which directly and indirectly affects our professional/academic performance. We have a constantly expanding knowledge of the beneficial effects of the increase in physical activity on health, and its mechanism of action can be interpreted from a number of aspects. The examination of the health and physical activity of the secondary school age group provides useful information for individuals, parents and those working in the field of education (education policy makers and educators). In this research, we examined the relationship between the level of physical activity (relative to the recommendations of WHO) and the sense of health of high school students, their school performance, and the appearance of various emotional factors. Then we complemented it with a study of the motivational background for those aged 14 to 18. During the analysis, we identified a significant link between high levels of physical activity and the high quantified value associated with the sense of health. We found no significant correlation between academic performance and physical activity levels. We experienced a significant relationship between emotional factors when comparing the categories of happiness, mood, energy, as well as sadness and fatigue with physical activity. Among the motivators for exercise, the improvement of physical condition is prominent, and this age group clearly rejects expectations of others. It is also instructive for those working in the field of physical education that the experience of exercise is critical for members of the age group.

Keywords: subjective health, physical activity, secondary school students, emotional factors, academic performance, motivation

Discipline: pedagogy

A fiatalok egészségi állapotának ismerete és javítása kulcsfontosságú terület a politikai döntéshozók, az egészségügyi szakemberek, a testi neveléssel foglalkozó szakemberek, illetve az érintett korosztály tagjai szempontjából egyaránt. A fiatalok egészségi állapotának magasabb szintre emelése stratégiai fontosságú az egyén, illetve a társadalmi-gazdasági mikro- és makrokörnyezete szempontjából. Az egészséges életmódhoz (mozgás, táplálkozás, mentális egyensúly) kapcsolódó pozitív attitűdök megerősítése hosszútávú befektetésként is felfogható. Az időben, és megfelelő eszköz-zökkel/módszerekkel megalapozott egészség

-befektetés egyéni, vállalati és nemzetgazdasági szinten is bőséges „profitot termel”. A 14-18 éves fiatalok a közeljövő munkavállalói és családalapítói lesznek, ezért sem mindegy, hogy mekkora „egészségtőkét” halmoznak fel.

Az egészség és a rendszeres testmozgás között meglévő pozitív irányú kapcsolat régóta ismert tény. A neveléstudomány területének egybehangzó véleményét Bábosik (2004,12.) fogalmazta meg: „az egészség fenntartását szolgáló magatartásformák közül mindenekelőtt a mozgást kell kiemelni”.

A mindennapos testnevelés bevezetésétől (2012), illetve az ahhoz kapcsolódó paradigmaváltástól a

tanulók fizikai aktivitásának növekedését, illetve a motorikus képességek, valamint a kardiorespiratorikus rendszer fejlődését várták a döntéshozók. Ezek a várakozások részben beigazolódtak: a tanulók állóképessége, szív- és keringési rendszere javult, de az elhízás elleni küzdelemben egyelőre nem sikerült áttörést elérni. Megjegyzendő, hogy utóbbi területen a táplálkozás szerepe legalább akkora, mint a testmozgásé. Általános javulás az obezitas és az azzal szoros összefüggésben álló metabolikus szindróma területén leginkább az egészséges életmóddal kapcsolatos intézkedések holisztikus jellegének erősítésétől várható, mellyel párhuzamosan a szülői minta és a fogyasztási szokások változása is elengedhetetlen. Jelen kutatásban szeretnénk volna megtudni, hogy Hajdúböszörmény középiskolai tanulói esetében milyen kapcsolat mutatható ki, a fizikai aktivitásuk szintje és saját egészségi állapotuk megítélése között. Szeretnénk igazolni – a hajdúböszörményi középiskolásokra vonatkoztatva – a fizikai aktivitás egészségérzetet (és egyben egészséget) pozitívan befolyásoló hatását. Az aktivitás és az iskolai teljesítmény közti szoros kapcsolat elemzése tovább erősítheti a pedagógusokban, a politikai döntéshozókban és természetesen a tanulóknál a testmozgással kapcsolatos pozitív attitűdöket.

A fizikai aktivitás összetett hatásmechanizmusának alaposabb ismerete eredményesebbé és hatékonyabbá teheti a preventív jellegű, rendszeres testmozgást ösztönző programok megvalósítását. A kutatási eredményeket megosztva a településen tanító pedagógusokkal, nőhet az összehangolt kezdeményezések száma, melyek a szabadidősport népszerűbbé válásának folyamatát erősíthetik.

Elméleti háttér

A fizikai aktivitás szerves részét képezi a mindennapi cselekvéseinknek, egyúttal biztosítéka az egészségünk megőrzésének (Laczkó és Rétsági, 2015), helyreállításának és javításának, illetve a

gyermekben és felnőttben egyaránt jelen lévő játékgigény (Laczkó és Melczer, 2015) kielégítésének.

Az emberiség mozgással kapcsolatos attitűdjeit számos negatív hatás (közlekedési szokások, kényelmi szolgáltatások, okoskészülékek használata) érte az elmúlt évtizedekben, és ez a folyamat jelenleg is tart. Az ülő életmód (homo sedens) kedvezőtlen hatásai hatványozottan érvényesülnek. Az viszont nem egyértelmű, hogy az okoskészülékek nagyobb arányú használata mindig egyet jelent a kevesebb mozgásmennyiséggel (Németh, 2016). Bár a testmozgás pozitív hatásairól folyamatosan bővülő ismeretekkel rendelkezünk, a fizikai aktivitás általános szintje elmarad az egészség megőrzéséhez szükséges szinttől (Guthold, 2018). A testmozgás hiánya az Egészségügyi Világszervezet becslései szerint 1,9 millió halálesetet okoz évente világszerte, a fejlett országokban a fizikai inaktivitást tartják a halálozás 6-6,7%-ért felelősnek. A rendszeres fizikai aktivitás egészséget kedvezően befolyásoló hatása leginkább a prevenció területén érvényesül, de a terápiás kezeléseknél és a rehabilitációban is fontos szerepet kap (Laczkó és Melczer, 2015).

A fizikai aktivitás, az egészség, valamint ezen két terület közti összefüggések vizsgálata a hazai és a nemzetközi tudományos élet érdeklődésének kiemelkedően fontos területévé vált. Az érdeklődés növekedésének hátterében a fizikai inaktivitás negatív következményeinek felismerése, illetve az egyén egészségtökéjével kapcsolatos „befektetések” hasznának szám-szerűsítése áll (Grossmann, 1972). Könnyen beláthatjuk, hogy mennyire fontos a középiskolai korosztály tagjainak egészségtöké-állománya (Pfau et al., 2018). Ha hosszútávon gondolkodunk, akkor számításba kell vennünk azt a mintaadó szerepet, melyet a mai fiatalok játszanak a következő generáció életében. A témával foglalkozó szakemberek rámutattak, hogy az egészségi állapot és a termelékenység között milyen erős kapcsolat áll fenn (Ács et al., 2011). Az egészségben eltöltött életek számának növekedése, bi-

zonyos mértékben a képzett munkaerő elégtelen mennyiségének negatív hatásait is ellensúlyozhatja.

A különböző típusú betegségek (szív- és érrendszeri-, daganatos-, mozgásszervi- és pszichés megbetegedések, a cukorbetegség és a kóros elhízás) kialakulásában az egyik fő kockázati tényező a fizikai aktivitás alacsony szintje (Apor, 2012). Az aktivitás növelése, a szabadidősport jelentőségének hangsúlyozása (Földesiné, 2009), és az ezzel kapcsolatos állami támogatások rendszerének kibővítésének érdekében jelentős intézkedések történtek (Laczkó és Rétsági, 2015), ennek ellenére az egészségügyi mutatók továbbra is lesújtó képet mutatnak (ELEF, OECD, EU jelentések). A civilizációs betegségként is említett mozgásszegény életmód (Soós et al., 2011) negatív egészségügyi következményeivel kapcsolatban folyamatosan bővülő szakirodalom áll rendelkezésünkre. Ezen munkák közös vonása (Gabnai et al., 2018), hogy az inaktivitásból származó terheket a gazdaság, a társadalom több szintjén is azonosítják (Chenoweth, 2005).

A 14-18 éves korosztály abban a „szerencsés” helyzetben van, hogy a különböző mozgásformák elsajátításának és rendszeres gyakorlásának útjába kevesebb akadályt gördítenek az életkor növekedé-

sével természetesen kialakuló korlátok (Hamar, 2005). Az egyre bővülő mozgásos lehetőségek közül (Halmai és Németh, 2011) emocionális és racionális érvek mentén választanak a fiatalok. A tartós motiváció kialakulása a két komponens együttes hatásától várható. A pedagógusoknak központi szerepe lehet a fizikai aktivitás változása által kiváltott hatásmechanizmus (fittség, jóllét, arousal-szint szabályozás), diákok felé történő közvetítésében (Csányi, 2010). Egy 2014-es vizsgálat (Boronyai et al., 2014) megállapította, hogy a 14-18 éves korosztály megítélése szerint a testnevelőknek csak negyede (!) fordít figyelmet a fizikai aktivitás és egészség kapcsolatának hangsúlyozására, és csak harmada kezeli kiemelt szempontként a foglalkozások élményközpontúságát. Fiziológiás hatás szerint is érdemes megválasztani a testgyakorlatokat, figyelembe véve a jogszabályi háttérrel (NAT, kerettanterv). Az eddigi kutatások igazolták, hogy a serdülő populációban a nagy intenzitású aerob testmozgás pozitív hatással van a jóllétre és a stressz-szint csökkentésére is. (Norris et al., 1992)

A középiskolás korú tanulók fizikai aktivitását több tényező (1. ábra) együttes hatása határozza meg (Konczos és Szakály, 2007; Ember, 2018).

1. ábra. A tanulók fizikai aktivitását befolyásoló tényezők. Forrás: Laczkó és Rétsági, 2015 alapján, a Szerző.

A szülői minta és az oktató-nevelő intézmények (Révész et al., 2014) mellett a baráti kapcsolatok és az egyéb külső faktorok (média, közösségi portálok), valamint a szociodemográfiai és szocioökonómiai háttér és a motivációs szint (Pikó et al., 2004) is befolyásolja a fiatalok testmozgással kapcsolatos attitűdjeit. Különösen fontos az a belső kész-tetést (általános aktivitás drive), amely azzal a ténnyel áll szoros összefüggésben, hogy a mozgás lételemünk.

Az előbb felsorolt tényezők, egyénre gyakorolt hatásának vizsgálata további kutatások felé vezet minket. A fizikai aktivitás és az objektív egészségi állapot közti kapcsolatok kutatása számos összefüggést tárt fel (Pluhár et al., 2004; Lampek és Kivés, 2014), melyek közös vonása, hogy az aktivitási szint növekedésével számos krónikus betegség (szív- és érrendszeri, az anyagcserét kórosan befolyásoló, pszichés, daganatos, mozgásszervrendszert érintő betegségek) kialakulási valószínűsége csökkenthető. A Nemzeti Népegészségügyi Központ, koronavírus-járvánnyal (COVID-19) kapcsolatos hivatalos tájékoztatója (2020. március 14.) is első helyen hívta fel a figyelmet a fizikai aktivitás fontosságára, mely szerint: „A rendszeres fizikai aktivitásnak gyulladáscsökkentő hatása van, befolyásolja a fehérvérsejtek, azon belül a vírusok elenni védelemben szerepet játszó sejtek aktivitását, fokozza számos gyulladáscsökkentő anyag termelődését” (Nemzeti Népegészségügyi Központ, 2020. 03. 14.)

Bár számos tényező befolyásolja az egészségi állapotunkat, a legfontosabb tényező maga, az egyén (Makai, 2019)(2.ábra). A szubjektív egészségi állapot (egészségérzet) és a fizikai aktivitás kapcsolatának vizsgálata sem újkeletű (Barabásné és Keresztes, 2017).

Ezek alapján kijelenthetjük, hogy azok, akiknek a mozgásmennyisége eléri/meghaladja a WHO ajánlásában (WHO, 2010) megfogalmazott mértéket (napi 60 perc mérsékelt intenzív vagy intenzív mozgás), a saját egészségi állapotukat is jobbnak

ítélik meg, mint azok, akiknek az aktivitási szintje elmarad az ajánlásoktól.

Az is bizonyított tény (Tahin et al., 2000), hogy a saját egészségünkről alkotott kép az orvosi vizsgálatokkal igazolható egészségi állapottal erősen korrelál, pozitív irányban. Az egészségi állapot leírására objektív és szubjektív módszerek állnak rendelkezésünkre.

Előbbi az egészségügy területén dolgozó szakemberek kompetenciája, utóbbival kapcsolatban pedig a vizsgált egyén önbevallásán alapuló vizsgálat során nyerhet értékes információkat a kutató.

Hazánk, az egészségi állapotunk megítélésben, az utolsó előtti helyen állt az Európai Unió tagországai között az ezredforduló után. (Tokajiné és tsai., 2011). Látszólag a szubjektív megítélés megismerése feleslegesnek tűnhet, ha egyszer objektív tényezőket is tudunk vizsgálni. Ennek elmentmondanak azok a tudományos eredmények (Dahlgren és Whitehead, 1991), melyek szerint az egészség megítélését befolyásolja az egyén társadalmi, gazdasági, kulturális helyzete (pl. iskolai végzettsége, foglalkozása, jövedelme, lakóhelye), életkora. Minél idősebb a vizsgált korosztály, annál kevesebben tartják jónak, és annál többen rossznak az egészségi állapotukat. Ezt a képet tovább árnyalja, ha a nemek közti különbséget is figyelembe vesszük. Az ötévente elvégzett Európai Lakossági Egészség-felmérés (2009, 2014, 2019) eredményei azt mutatják, hogy a férfiak kedvezőbben ítélik meg saját egészségi állapotukat, mint a nők. A módszert, szubjektívításából adódó torzító hatásai ellenére, a nemzetközi gyakorlatban is ismétlődően alkalmazzák a különböző egészségfelmérések (HBSC - Health Behaviour in School-Aged Children) készítésekor. Egyszerű, gyors módszer, és az eredmények megbízhatóan tükrözik az egyén valós egészségi állapotát. Természetesen azt is figyelembe kell vennünk, hogy az egészségi állapot megítélésekor nemcsak a tényleges betegségek (vagy azok hiánya) határozzák meg véleményünket, hanem

egyéb hatások is befolyásolhatják a válaszadót, mint például az iskolázottság, anyagi helyzet, lakóhely, pszichés állapot, elégedettség-érzés, nemzeti-etnikai hovatartozás. Elég, ha az egyes nemzetek autosztereotípiáival kapcsolatos közvélekedésre gondolunk; a magyarság és a kollektív pesszimizmus azonosítása (Kopp és Skrabski, 2009).

A 2020-ban kialakult pandémia jelentősen befolyásolhatja a diákok véleményét, saját egészségi állapotuk szintjével kapcsolatban. A szubjektív egészségi állapot kérdésköre pedig elvezet minket a szubjektív jóllét (elégedettség, életminőség) témaköréhez (Költő és Kökönyei, 2011). Hamvai és Pikó (2009, 56.) szerint: „a szubjektív jóllét egyszerűen a pozitív érzelmek túlsúlyát jelenti a negatív érzésekkel szemben.” A szubjektív jóllét és a szubjektív egészségérzet közötti kapcsolat kétirányú. Hosszútávon mindkét irányban erős a kölcsönhatás (endogenitás), rövid-távon viszont inkább jellemzi az egyirányúság (exogenitás), azaz a pozitív egészségérzet pozitívan befolyásolja a jól

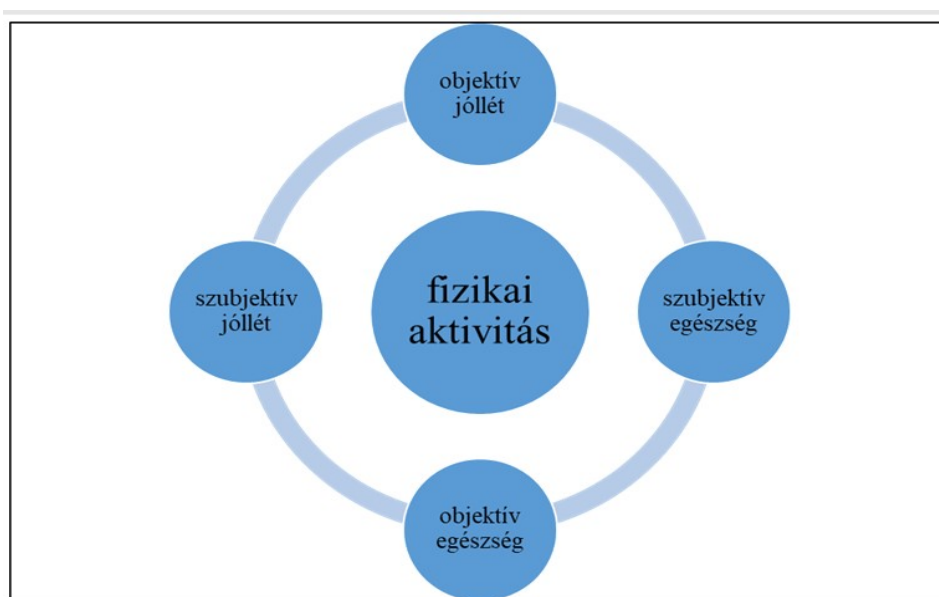
lét, egyén általi megítélését. Ha ezt a gondolatmenetet folytatjuk, akkor eljuthatunk az Európai Unió által is megfogalmazott megállapításhoz, miszerint a magasabb szintű életminőség a nagyobb gazdasági növekedés irányába mutat (Európa 2020 Stratégia), vagyis a fizikai aktivitás növekedése fontos előfeltétele a tartós gazdasági növekedésnek.

A 2. ábra vázolja az előzőekben felsorolt tényezők és a fizikai aktivitás kapcsolatrendszerét, de fontos kiegészíteni, hogy ezek nemcsak a fizikai aktivitással állnak kétirányú kapcsolatban, hanem egymással is.

Kutatás

A vizsgálat részét képezte a fizikai aktivitás és az iskolai teljesítmény közötti szubjektív kapcsolat fellegének és erősségének feltárása. A fizikai aktivitás és az egyén érzelmi tényezői közötti pozitív és negatív kapcsolatok feltérképezése a testi-lelki-szellemi „jóllét” állapotának kérdéskörét érintette.

2. ábra: A fizikai aktivitás, az egészség és a jóllét kapcsolata Forrás: Makai, 2019 alapján a Szerző.

Feltárássra került a betegségben eltöltött napok és a fizikai aktivitás közti alapvető összefüggést. Arra is kerestük a választ, hogy az aktivitás, diákok általi megítélése hogyan változik a szociális távolság függvényében, vagyis a szubjektív megítélést befolyásoló tényezők szerepét is vizsgáltuk. A kutatásra 2020 tavaszán került sor Hajdúböszörményben. Jelen tanulmány egy nagyobb kutatás része, melynek során a hajdúböszörményi lakosság körében végzett, (korra és nemre) reprezentatív vizsgálattal kívánjuk feltérképezni és modellezni a különböző generációk fizikai aktivitásának főbb összetevőit. Az 1. táblázat foglalja össze a jelenlegi kutatás során vizsgált területeket a fizikai aktivitással összefüggésben.

1.táblázat. A kutatás során vizsgált területek. Forrás: a Szerző.

egészség (tanulók általános és aktuális egészségi állapota, tartós betegség típusai, egészségi állapotban bekövetkező változás)	fizikai aktivitás (összetevői, szintje, befolyásoló tényezők, motivációs jellemzők)
emocionális jellemzők (idegesség, életkedv, letargia, nyugalom, energikusság, szomorúság, kimerültség, boldogság, fáradtság)	
szubjektív munkahelyi/iskolai teljesítmény	

Hipotézisek

1. Azon tanulók esetében, akiknek a fizikai aktivitás szintje eléri/meghaladja a WHO ajánlását, azok egészségi állapotukat is szignifikánsan jobbnak tartják, mint azon tanulók, akik az egészségmegőrzést jelentő aktivitási szintet nem érik el.

2. Az iskolai teljesítmény megítélése és a fizikai aktivitás szintje között szignifikáns kapcsolat mutatható ki, mely pozitív irányú.

3. A tanulók emocionális tényezői közül a pozitív összetevők szignifikánsan nagyobb mértékben jelennek meg azok esetében, akiknek a fizikai aktivitási szintje eléri/meghaladja a WHO, testmozgással kapcsolatos ajánlását.

4. A válaszadók mozgással kapcsolatos motivációi között meghatározó szerepet kapnak az egészséggel kapcsolatos tényezők.

Anyag és módszer

A vizsgálat alapját Hajdúböszörmény egyetlen gimnáziumának (Bocskai István Gimnázium) helyi illetőségű tanulói körében végzett adatgyűjtés képezi. A 14-18 év közötti korosztály vizsgálatára az intézményvezetők, illetve a szülők hozzájárulásával került sor. A minta nagysága N=302, mivel a kiosztott 360 kérdőívből kilenc darab nem volt értékelhető. A minta 68,2 százaléka lány, 31,2 százaléka fiú. A különböző életkorú tanulók százalékos megoszlása is megfelel az alapsokaságnál tapasztalt adatoknak, így a minta reprezentatívnak minősül nemre és korra vonatkoztatva. Az átlagéletkor: 16,9 év. A megkérdezettek mindegyike nappali tagozatos középiskolai tanuló.

A kutatás során önkitöltős kérdőívet alkalmaztunk. A kérdőív 22 itemből áll, melynek összeállításakor felhasználtam nemzetközileg validált kérdőíveket (IPAQ- International Physical Activity Questionnaire – short form, PALMS - Physical Activity and Leisure Motivation Scale, EQ-5D - EuroQoL skála - European Quality of Life, SF-36 - 36- item Short Form Health Survey), valamint saját szerkesztésű kérdéseket. A kérdések a szociodemográfiai adatokon túl vizsgálják az egyén általános és aktuális egészségi állapotával kapcsolatos megítélését, a munkavégzéssel járó fizikai aktivitást, az otthoni és a közlekedés során mutatott fizikai aktivitást, a tanulók saját iskolai teljesítményének szintjét, a tanulók emocionális jellemzőit.

A kérdések között megtalálhatóak a nyílt végű, illetve zárt végű kérdések egyaránt. Több kérdés

esetében ötfokozatú Likert-skálán adható meg a válaszadóra jellemző érték. Az adatok elemzéséhez SPSS 22.0 statisztikai programot használtunk. A leíró statisztikai eredményeken túl keresztábra-elemzést és khí-négyzet próbát végeztünk, értelmezve az asszociációs és korrelációs együtt-hatásokat.

Eredmények

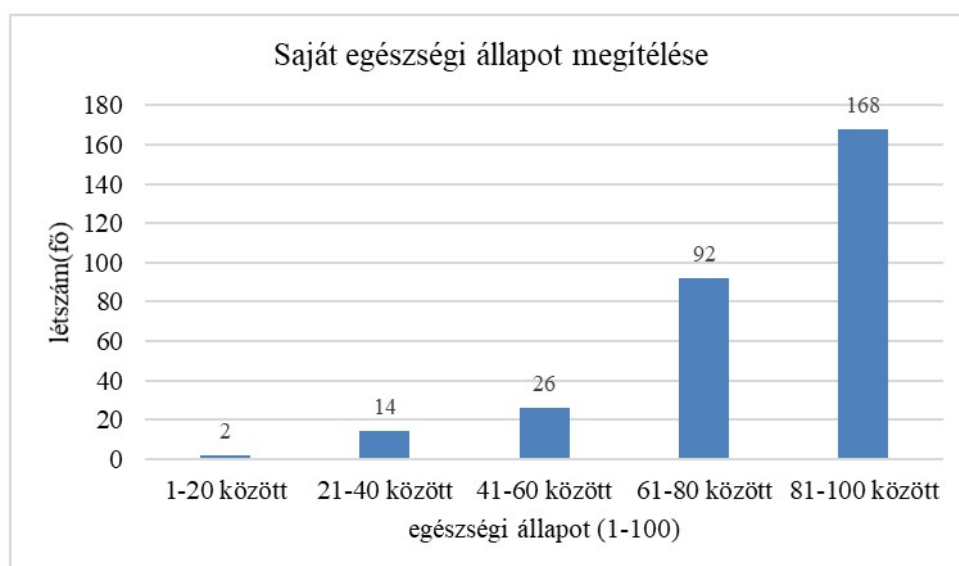
A kérdőívben 1-100-ig terjedő skálán kellett értékelni a megkérdezetteknek saját egészségi állapotukat (1=lehető legrosszabb egészségi állapot, 100=lehető legjobb egészségi állapot). Életkor alapján öt kategória kialakítására került sor (1-20, 20-40, 41-60, 61-80, 81-100), és az egyes kategóriákra adott válaszok és fizikai aktivitás WHO ajánláshoz (naponta 60 perc mérsékelt intenzív/intenzív testmozgás) viszonyított szintje között kerestük az összefüggéseket (3.ábra).

Az egészségi állapot esetében 1-20 közötti értéket adott meg a válaszadók 0,7 százaléka, 21-40 között a 4,6 százaléka, 41-60 között a 8,6 százaléka, 61-80 között a 30,5 százaléka és 81-100 között a 55,6 százaléka. A diákok több, mint 85 százaléka jónak vagy kiválónak minősítette az egészségi állapotát. A válaszadók 21,9%-a 90-es értéket jelölt meg (leggyakoribb). 17,8%-uk 95%-feletti értéket jelölt meg.

A fizikai aktivitást tekintve, a tanulók 35,1 százaléka tartja úgy, hogy teljesíti a fizikai aktivitásra vonatkozó ajánlásokat. Ha a „nagy mértékben” és a „teljes mértékben” válaszait együttesen nézzük, akkor ez az arány 57,6 százalék, mely pozitívnak tekinthető, ha valóban teljesül.

A keresztábra-elemzés során szignifikáns összefüggés mutatható ki az egészségi állapot megítélése és a fizikai aktivitás szintje között ($p=0,031$). A gamma értéke 0,414, mely közepesen erős kapcsolatot jelez.

3.ábra. Középiskolai diákok egészségi állapot értékelése. Forrás: Szerző.

latot jelez, a korrelációs együttható ($r=0,302$) pedig gyenge-közepes pozitív kapcsolatot erősít meg.

Ez a mintánkra vonatkoztatva azt jelenti, hogy azok a tanulók, akik teljesítik/túlteljesítik a WHO ajánlásban foglaltakat, azok szignifikánsan jobbnak ítélik meg saját egészségi állapotukat.

A keresztábra-elemzés alapján nem mutatható ki szignifikáns kapcsolat a tanulók iskolai teljesítményének szubjektív megítélése (alulteljesít - átlagosan teljesít - átlagon felül teljesít) és a fizikai aktivitás szintje között. Az viszont jól látható (4. ábra), hogy a WHO ajánlást teljesítő diákok száma az átlagos és az átlagon felüli teljesítmény esetében magasabb, mint azoknál, akik mozgásmennyisége nem éri el az ajánlott szintet.

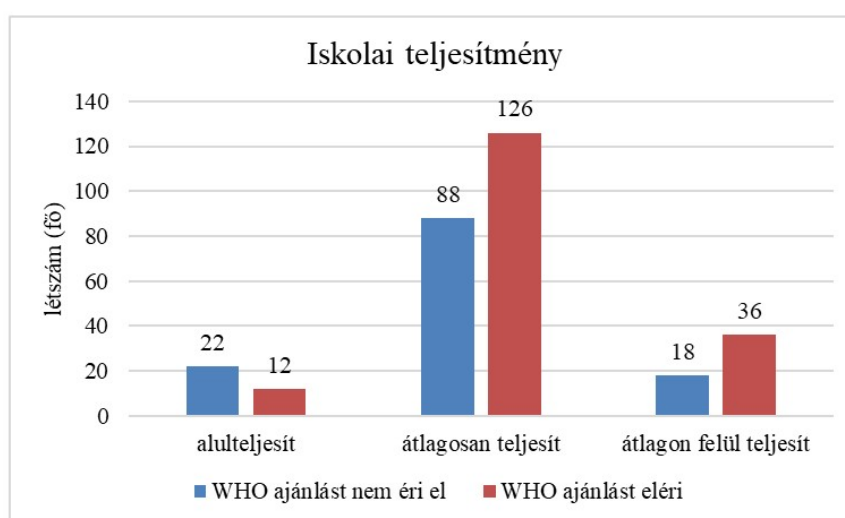
Az arányokat tekintve a legnagyobb különbség az átlagon felüli iskolai teljesítmény esetében figyelhető meg (18:36). Így bizonyos erősségű összefüggés feltételezhető a két vizsgált terület között. A későbbiekben érdemes lenne a szám-szerűsített iskolai eredményeket (tanulmányi átlagok) a fizikai aktivitásra vonatkozó változókkal vizsgálni.

Az emocionális tényezőkre adott válaszokból (5.ábra) kiderül, hogy a kilenc tényezőtől (négy pozitív, négy negatív és egy semleges válasz) hat átlaga haladja meg a 3,00 értéket (közepes/nagy/teljes mérték), melyek közül egy semleges (fáradtság), egy negatív (kimerültség) és négy pozitív faktor (életkedv, nyugalom/békés állapot, energikusság, boldogság).

A kimerültség és fáradtság kategóriák esetében elképzelhető, hogy a tanulók a kettő fogalom közti jelentésbeli különbségeket figyelmen kívül hagyták, és szinonim kifejezéseként alkalmazták.

A legmagasabb értéket a „fáradt vagyok” és a „boldog vagyok” kategória mutatja. Ebben az életkorban gyors (gyakran viharos) testi-lelki-szellemi átalakuláson mennek keresztül a fiatalok. A fáradtságérzet természetes-nek mondható, és örömteli tény, hogy emellett a boldogság érzete a meghatározó.

4. ábra. Iskolai teljesítmény és fizikai aktivitás kapcsolata. Forrás: Szerző.

Ha az egyes kategóriákra adott válaszok értékének szórását vizsgáljuk, kiderül, hogy a leginkább a deprimáltságra adott válaszok esetében értettek egyet a tanulók ($SD=0,92$), szerencsére egy alacsony átlagértékkel párosítva ($M=1,68$), mely a lehetséges öt válaszlehetőség közül a „kis mértékben” kategóriával mutat egyezést. A legnagyobb véleménykülönbség a „kimerült voltam” esetében tapasztalható ($SD=1,21$), a harmadik legmagasabb átlaggal ($M=3,32$).

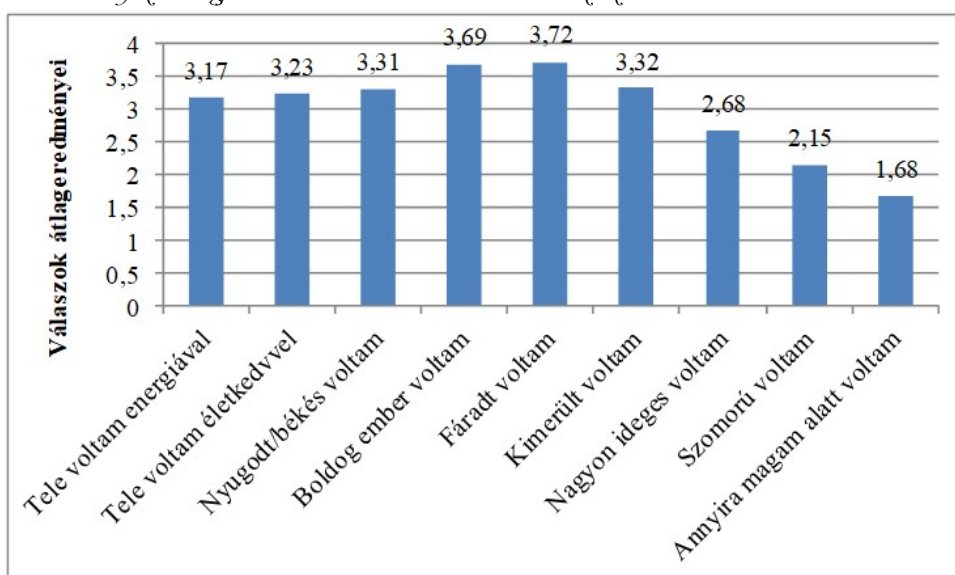
Érdeemes megvizsgálni, hogy mely kategóriák esetében választották a legnagyobb arányban a teljes mértékben jellemző választ. A válaszadók 31,8 százaléka a „fáradt voltam”, 23,8 százaléka pedig a „boldog voltam” tényezők esetében jelölte a maximális értéket. Ez utalhat szellemi és fizikai fáradtságra egyaránt, de mindenképp pozitív eredmény, hogy ezzel együtt a diákok csaknem negyede teljes mértékben boldog. Ha ehhez még hozzávesszük a nagymértékben lehetőséget választókat is, akkor mindkét kategória esetében 60 százalékosnál magasabb értéket kapunk, vagyis a tanulók többsége egyszerre fáradt és boldog. Ennek az egyik legfőbb magyarázatát az iskolatípusban

kereshetjük. A gimnáziumban tanuló diákok között túlnyomó többségben vannak azok, akik a középiskolai tanulmányaik befejezése után a felsőoktatásban kívánnak továbbtanulni. Ehhez jó tanulmányi eredményre van szükség, melynek elérése kitartó munkát feltételez, amely fárasztó is lehet.

A fizikai fáradtságot pedig a rendszeres, tanórán kívüli testmozgás magyarázhatja, melynek gyökerei a támogató szülői háttérben (példamutatás, anyagi támogatás) és az aktív baráti környezetben keresendők.

Az egyes kategóriákra adott válaszokat és a fizikai aktivitás szintjét keresztábla-elemzéssel vizsgáltuk. A „tele voltam életkedvvel” kategória esetében szignifikáns kapcsolat mutatható ki a fizikai aktivitással összefüggésben ($p=0,1$). A gamma értéke (0,353) pozitív irányú kapcsolatot jelez. A korrelációs együttható értéke alapján ($r=0,277$) gyenge pozitív kapcsolatra következtethetünk. A „tele voltam energiával” kategória esetében hasonló szignifikáns kapcsolat mutatható ki, mint a „tele voltam életkedvvel” (a két fogalom alapján kölcsönös asszociációt feltételez) a fizikai aktivitással összefüggésben ($p=0,11$).

5. ábra. Emocionális tényezők megjelenése a diákok körében. Forrás: Szerző.

A gamma értéke (0,409) itt is pozitív irányú kapcsolatra utal. A korrelációs együttható értéke alapján ($r=0,353$) szintén gyenge pozitív kapcsolatra következtethetünk. A „boldog ember voltam” kategória esetében is szignifikáns kapcsolat mutatható ki ($p=0,41$). A gamma értéke (0,337) pozitív irányú kapcsolatot mutat. A korrelációs együttható értéke ($r=0,267$) gyenge pozitív kapcsolatként értelmezhető.

Közös vonása ezeknek a faktoroknak, hogy a fizikai aktivitás növekedésével párhuzamosan a pozitív érzelmi állapot stabilan jellemző a válaszadóra.

A pozitív töltetű válaszok után a negatív jelentéstartalommal bíró tényezőket vettük górcső alá. A „szomorú voltam” kategória esetében szignifikáns a kapcsolat ($p=0,003$). A gamma értéke (-0,318) negatív irányú kapcsolatot jelez. A korrelációs együttható értékéből ($r=-0,277$) gyenge negatív kapcsolatra következtethetünk. Ez azt jelenti, hogy a fizikai aktivitás szintjének növekedésével együtt a szomorúság „mértéke” csökkenő értékeket mutat. A „fáradt voltam” kategória esetében szintén szignifikáns kapcsolat mutatható ki a fizikai aktivitással összefüggésben ($p=0,07$). A gamma értéke (-0,276), ez is negatív irányú kapcsolatot bizonyít. A korrelációs együttható értéke ($r=-0,235$) alapján gyenge negatív kapcsolatra következtethetünk. Ez azt jelenti, hogy a fizikai aktivitás szintjének növekedésével együtt a fáradtság csökkenő értékeket mutat. Ez a látszólagos ellentmondás azzal oldható fel, hogy a megkérdezettek csaknem kétharmada (63,6 százalék) szabadidősport-tevékenységet folytat, mely nem terheli túl a szervezetet. A fáradtság érzése átmeneti lehet, míg a mozgásos tevékenység által kiváltott öröm- és boldogságérzet tartós marad. Ehhez társulhat még az aktivitás (fizikai-szellemi) ellenálló-képességre gyakorolt pozitív hatása is.

A következő kategóriák esetében nincs szignifikáns kapcsolat: „nagyon ideges voltam, annyira magam alatt voltam, nyugodt/békés voltam, kimerült voltam”.

A tanulók mozgásos motívumait tekintve feltűnő a fizikai állapot javításának fontossága ($M=4,47$), a többi tényező 4,00 alatti értéket mutat. Ez a legfontosabb a válaszadók számára. Ebben az életkorban a morfológiai átalakulás egy meghatározó időszakát élik a fiatalok, melyhez társul a külső környezet (média) által sugallt ideális testkép. A társas kapcsolatok kialakításában/megőrzésében is fontos szerepet tulajdonítanak a mozgásnak. Itt elsősorban az együtt végzett mozgásos tevékenység kohéziós erejére, illetve a mozgás által kiváltott pozitív testi változásokra (izomhipertrófia) kell gondolni.

Az „Élvezet/élmény” magas értéke megerősíti azt a módszertani axiómát, mely a teljesítményorientáció helyébe az élményközpontúságot állítja. A diákoknak olyan mozgásformákkal kell megismerkedniük, melyek egyszerre hatnak a fizikai állapotra, és ezzel egyidőben örömszerzés eszközévé is válik. Ezeknek a feltételeknek a teljesülése esetén kölcsönös elégedettség alakul ki és erősödik meg a pedagógus és a diákok között.

A minta életévenként (15-19 év) kialakított csoportjaiban keresztábra-elemzést végeztünk a motivációs faktorok és az életkor változása közti szignifikáns kapcsolatot keresve. Itt azonban nem mutatható ki ilyen jellegű kapcsolat, vagyis a mozgásos motívumok hatását tekintve homogénnek tekinthetjük a vizsgált mintát. Kivételt képez a „Vetélkedés/versengés”, ahol $p=0,036$, az asszociációs együttható értéke 0,214 (Cramer's V), a korrelációs együttható pedig $r=-0,097$, mely gyenge negatív kapcsolatot mutat. Utóbbiból arra következtethetünk, hogy az életkor növekedésével a kompetitív motívumok szerepe halványul. Ez is megfelel a korábbi kutatási eredményeinknek, mely szerint az egyetemi hallgatók között a versengésnek csökken a motiváló ereje. Az alacsony érték (közel a nullához) viszont azt jelzi, hogy ez a folyamat még a kezdeti fázisában társul elénk.

Következtetések

A vizsgálat eredményei túlnyomó részt igazolták az előzetes feltevéseket. A középiskolai tanulók közül azok ítélték meg kedvezőbbnek az egészségi állapotukat, akik saját bevallásuk szerint a WHO ajánlásnak megfelelő mennyiséget mozognak. A tanulók csaknem kétharmada szabadidő-sportoló, melynek egészségérzetet és egészségi állapotot befolyásoló pozitív hatása ebben az esetben is bizonyítást nyert. Ez az eredmény is alátámasztja azt nézetet, miszerint a szabadidősporttal kapcsolatos lehetőségek körét bővíteni kell a lakosság egészségi állapotának javítása érdekében.

Szintén ebbe az irányba mutat a mozgásos motívumok feltérképezése és hatásuk vizsgálata is. A diákok számára az élményszerűség, a testi képességek fejlődése a meghatározó a mozgás során, de számos egyéb faktort is figyelembe kell vennünk, mikor a 14-18 éves korosztály számára tervezünk/szervezünk mozgásos tevékenységet. Ez a munka kétirányú, de ideális esetben a két irány egymást kiegészíti.

A tanórán kívüli és a tanórai mozgás kölcsönhatása hosszú-távon határozhatja meg az egyén fizikai aktivitását. Az iskolai testnevelésben tanító szakembereknek be kell építeni a pedagógiai munkájukba (a didaktikai alapelvek megtartásával együtt) az élmény-központúság biztosítását és a motoros képességek fejlesztését. Ezzel egyidőben viszont csökkenteni kell a kompetitív összetevők szerepét, hiszen az eredmények egyértelműen bizonyították, hogy a tanulók számára a másokkal való vetélkedés nem növeli, hanem inkább csökkenti a mozgással kapcsolatos ösztönző erőket.

Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a fiatalok számára a társas kapcsolatok hálózatának építése, a külső megjelenés és a pszichés állapot javítása egyformán fontos szerepet kap, amikor döntenek a különböző mozgásformák között. A kutatási eredményekből egyértelműen kitűnik, hogy a fiatalok számára fontos a saját egészségük megőrzése/fejlesztése, és tisztában vannak a rendszeres

mozgás és az egészségi állapot közti erős okozati kapcsolattal.

A kedvező sportolási arány (a tanulók háromnegyede szabadidő- vagy versenysportoló) részben az ilyen iskolatípusban tanulók szociodemográfiai jellemzőivel magyarázható. Más iskolatípusban (szakgimnázium, szakközépiskola) végzett hasonló kutatások nagy valószínűséggel árnyalnák ezt a pozitív képet. A közoktatásban jogszabályok által meghatározott testnevelés területén kívánatos (és folyamatban lévő) megújulás hozzájárulhat a diákokban hagyományosan meglévő negatív attitűdök ellensúlyozásához, valamint a pedagógusokban rejlő kreativitás és innovatív képességek kibontakozásához.

Az is számszerűen megjelenő eredmény, hogy az iskolai teljesítmény és a fizikai aktivitás szintje között is van összefüggés, bár jelen esetben statisztikailag igazolható erősségűt nem találtunk. A szakirodalmi eredményekkel összhangban állnak a teljesítményre vonatkozó következtetések, vagyis a WHO fizikai aktivitásra vonatkozó ajánlását teljesítő tanulók iskolai teljesítménye jobb, mint azoké, akik kevesebbet mozognak.

Összegzés

2020. március 16-tól digitális oktatási munkarend lépett életbe (1102/2020. sz. Kormány határozat) a közoktatási intézményekben is, mely alapvetően megváltoztatta ebben az átmeneti időszakban a tanulók sportolási szokásait (tanórák, edzések, osztály- és edzőtársak nélküli mozgás), mely akár a motivációs szint csökkenéséhez vezethetett, és az akarati tényezők maximális mozgósítását kívánta. A pedagógusoknak óriási szerepe lesz az elkövetkező időszakban is abban, hogy a tanulói érdeklődést, motivációt megtartsák, helyreállítsák, illetve növeljék, az oktatói kreativitás kiteljesítésével egyidőben, a módszertani megújulás jegyében. A közösségi portálokon példamutató összefogást tanúsítanak a testi nevelés területén dolgozó szakemberek,

melynek célja: a játékoság és élményközpontúság biztosításával fenntartani a fiatalok mozgáskedvét. A diák – szülő – intézmény – külső környezet kapcsolatrendszerének erősítésén és megszilárdításán kell dolgoznunk. Ez részben egyéni, részben összetársadalmi érdek, mind népegészségügyi, mind nemzetgazdasági szinten. Ez azonban alapvető szemléletváltást tesz szükségessé az érintettek részéről.

A publikáció elkészítését a „GINOP-2.3.2-15-2016-00062 Életminőség fejlesztése Kelet-Magyarországon: Táplálkozás-, teljesítménybiológiai és biotechnológiai experimentális kutatások és eszközfejlesztések a humán megbetegedések megelőzésére és kezelésére” projekt támogatta.

Irodalom

- Ács Pongrác, Hécz Roland, Paár Dávid, Stocker Miklós (2011b): A fittség (m)értéke – A fizikai inaktivitás nemzetgazdasági terhei Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 58. 689-708.
- Apor Péter (2012): Testedzéssel a megbetegedések ellen. *Magyar Tudomány*, 173. 12.. 1470-1477.
- Bábosik István (2004): Nevelélmélet. Budapest, Osiris Kiadó.
- Barabásné Kárpáti Dóra, Keresztes Noémi (2017): Szubjektív jóllét a sportolási gyakoriság tükrében. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 18 (69): 4-9.
- Boronyai Zoltán, Vass Zoltán, Rétsági Erzsébet, Csányi Tamás és Révész László (2014): 14-18 éves tanulók attitűdje a testnevelés órával és a testnevelővel kapcsolatban. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 15 (58): 22-23.
- Chenoweth, D. (2005): *The Economic Costs of Physical Inactivity Obesity and Overweight In California Adults: Health care Workers' compensation, and lost productivity*. Chenoweth & Associates, Inc, New Bern, North Carolina.
- Csányi Tamás (2010): A fizikai aktivitás és egészség fiatal korban. *Egészségfejlesztés*. 51. (1-2):43-48.
- Dahlgren, G. and M. Whitehead (1991): *Policies and strategies to promote social equity in health*. Stockholm: Institute for future studies
- Ember Zsolt (2018): Serdülőkorúak egészségmagatartása a negatív életesemények, a társas támogatottság, valamint a protektív és kockázati magatartások vonatkozásában. *Acta Medicinæ et Sociologica*, 9 (26): 21-44.
- Földesiné Szabó Gyöngyi (2009): Szabadidősport – életmód – sportpolitika. Hazai és nemzetközi tendenciák. In: Salga P. (szerk.) (2009): *Útban a sportoló nemzet felé. Elvek és tények a magyar szabadidősportban*. Budapest: Nemzeti Szabadidősport Szövetség, 17-28.
- Gabnai Zoltán, Müller Anetta, Bács Zoltán, Bácsné Bába Éva (2018): A fizikai inaktivitás nemzetgazdasági terhei, *Egészségfejlesztés* 60 (1): 20-30.
- Grossman, Michael (1972): *The Demand for Health: A Theoretical and Empirical Investigation*. Columbia University Press for the National Bureau of Economic Research, New York.
- Guthold, Regina (2018): Worldwide trends in insufficient physical activity from 2001 to 2016: a pooled analysis of 358 population-based surveys with 1·9 million participants. *The Lancet*, 6 (10): 1077-1086. doi: [10.1016/S2214-109X\(18\)30357-7](https://doi.org/10.1016/S2214-109X(18)30357-7)
- Halmi Réka, Németh Ágnes. (2011): Fizikai aktivitás és szabadidős tevékenységek. In Németh Ágnes és Költő András (Szerk.): *Serdülőkorú fiatalok egészsége és életmódja 2010*. Az Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása című, az Egészségügyi Világszervezettel együttműködésben zajló nemzetközi kutatás 2010. évi felméréséről készült nemzeti 8 jelentés.
- Hamar Pál (2005): A rendszeres testedzés helye és szerepe a serdülőkorú lányok életvitelében. *Új Pedagógiai Szemle*, 55(10): 68-75.

- Hamvai Csaba és Pikó Bettina (2009): Serdülők szubjektív jóllétét meghatározó társas tényezők a családban és az iskolában. *Új Pedagógiai Szemle*, 59(4): 30-42.
- Konczos Csaba, Szakály Zsolt (2007): Az ifjúság fizikai aktivitásának jellemzői, az életstílus befolyásolása, a fizikai aktivitás tudatos alkalmazása. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 8 (30): 39-46.
- Kopp Mária, Skrabski Árpád (2009): Magyar lelkiállapot az ezredforduló után. *Távlatok: világnézet, lelkiség, kultúra*, 19 (86): 32-52.
- Költő András, Kökönyei Gyöngyi (2011): Szubjektív jóllét. In Németh Ágnes, Költő András. (Szerk.) *Serdülőkorú fiatalok egészsége és életmódja - 2010*. Országos Gyermekegészségügyi Intézet, 67-76.
- Laczkó Tamás, Melczer Csaba (2015): *Az egészség-sport alapjai*. Pécsi TE. Egészségtudományi Kar. Pécs.
- Laczkó Tamás, Rétsági Erzsébet (2015): *A sport társadalmi aspektusai*. Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar.
- Lampek Andrea, Kívés Zsuzsanna (2014): Egészségmagatartás. In: Lampe K. (szerk.) *Férfiégészség*. Budapest.
- Makai Alexandra (2019): *A felnőtt lakosság fizikai aktivitásának és szocio-demográfiai jellemzőinek összefüggései kvantitatív vizsgálatok és egy egészségprogram tükrében*. Doktori disszertáció, Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar Egészségtudományi Doktori Iskola
- Németh Ágnes. (2016): Fizikai aktivitás és képernyőhasználat. In Németh Ágnes és Költő András (Szerk.). *Egészség és egészségmagatartás iskoláskorban 2014*. Az Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása elnevezésű, az Egészségügyi Világszervezettel együttműködésben megvalósuló nemzetközi kutatás 2014. évi felméréséről készült nemzeti jelentés, 31–45.
- Norris R, Carroll D, Cochrane R. The effects of physical activity and exercise training on psychological stress and well-being in an adolescent population. *J Psychosom Res.* 1992;36(1): 55-65. doi: [10.1016/0022-3999\(92\)90114-H](https://doi.org/10.1016/0022-3999(92)90114-H)
- Pfau Christa, Pető Károly és Bácsné Bába Éva (2018): A fizikai aktivitás, mint egészségbefektetés. *Egészségfejlesztés*, 60 (1): 31-44.
- Pikó Bettina, Pluhár Zsuzsanna, Keresztes Noémi (2004): Külső kényszer vagy belső hajtóerő? : serdülők fizikai aktivitásának motivációs tényezői. *Alkalmazott pszichológia*, 6. köt. (3): 40-54.
- Pluhár Zsuzsa, Keresztes Noémi és Pikó Bettina (2004): A rendszeres fizikai aktivitás és a pszichoszomatikus tünetek kapcsolata általános iskolások körében. *Sportorvosi Szemle*, 45(4): 285-300.
- Révész László, Boronyai Zoltán, Rétsági Erzsébet, Vass Zoltán, Csányi Tamás (2014): A testnevelés oktatás módszertani kérdései a mindennapos testnevelés fényében. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 15 (58): 1-57.
- Soós I., Hamar P., Biddle S., Huszár Á. (2010-2011): Az ülő életmód és a fizikai aktivitás magyarországi összefüggéseinek vizsgálata EMA-módszerrel. *Kalokagathia*, 4-1. 19-27.
- Tahin Tamás, Jeges Sára és Lampekinga. (2000): Iskolai végzettség és egészségi állapot. *Demográfia*, 43 (1): 70–93.
- Tokaji Károlyné, Faragó Miklós, Boros Julianna (2011): Objektíven szubjektív. *Statisztikai Szemle*, 89 (7–8): 768–789.
- WHO (2010): Global recommendations on physical activity for health. 58.

**SHAPING YOUTH ATTITUDES TOWARDS PEOPLE WITH PHYSICAL DISABILITIES –
RESEARCH REPORT**

Author:

Magdalena Wędzińska (Ph.D.)
Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz
(Poland)

Lectors:

Mirosława Cylkowska-Nowak (Ph.D.)
Poznan University of Medical Sciences
(Poland)

E-mail address:

magdaw@ukw.edu.pl

Piotr Kostyło (Ph.D.)
Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz
(Poland)

...and two other anonymous reviewers

Wędzińska, M. (2020). Shaping Youth Attitudes Towards People with Physical Disabilities – Research Report. *Különleges Bánásmód*, 6. (3). 65-86. DOI [10.18458/KB.2020.3.65](https://doi.org/10.18458/KB.2020.3.65)

Abstract

The objective of this article is to present the results of studies on attitudes of secondary school students towards people with physical disability. The research was conducted among pupils of high schools, technicians and professional schools in Poland. On the basis of the results of the research, it can be stated that the attitudes of young people towards people with physical disability vary (from negative to very positive). Moreover, attitudes towards people with physical disability are related to knowledge about physical disability and perception of parents' attitudes towards people with physical disability.

Keywords: Physical disability, attitudes, youth

Discipline: pedagogy

Absztrakt

A TESTI FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐK IRÁNTI ATTITÚD FORMÁLÁSA FIATALOK KÖRÉBEN - KUTATÁSI BESZÁMOLÓ

Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa azon kutatások eredményeit, melyek a középiskolások attitűdjeit vizsgálják a testi fogyatékossgal élők iránt. A kutatást Lengyelországban, gimnáziumi, szakközépiskolai és szakiskolai diákok körében végeztük. A kutatási eredmények alapján megállapítható, hogy a fiatalok attitűdje a testi fogyatékossgal élők felé nagyon változatos képet mutat (a negatívától a pozitívig). A testi fogyatékossgal szembeni attitűd szoros összefüggésben áll a testi fogyatékossgal kapcsolatos ismeretekkel és a szülők testi fogyatékkal élőkkel szembeni hozzáállásainak észlelésével.

Kulcsszavak: testi fogyatékossgal, attitűd, ifjúság

Diszciplína: pedagógia

Poland is one of those European countries which is inhabited by a large population of the disabled (Kijak, 2012). According to 2002, 2011 National Census' data Poland is inhabited by about 4,7 million of the disabled. Physical disability is the problem of 10% of the society (apart from cardiovascular diseases it is the most important reason of loss of health), which is pointed out by Central Statistical Office in 2012. Ever since 1970s there has been a steady increase in cases of physical disability in Poland. What is more, physical disability can appear at any stage of human life (congenital disability, caused by prenatal injuries, early childhood diseases, virus diseases, injuries during life or resulting from aging). Undoubtedly, the phenomenon of physical disability belongs to one of the oldest and the hardest civilization challenges. Academic thought as well as social practice have been looking for efficient solutions that could contribute to the improvement of life standards of the physically disabled (orthopedic equipment, methods of mobile rehabilitation etc) ever since the XIXth century also.

Attitudes towards people with physical disability

The term "attitude" has a number of meanings. It is mostly because it is used in many branches of science: sociology, psychology, anatomy in reference to different conditions and in connection with a number of scientific theories (Mądrzycki, 1977).

In works of for example Stanisław Nowak (1973), Tadeusz Mądrzycki (1977) Stanisław Mika (1982) structural and multi-faceted approach can be observed when discussing the attitudes. They understand the term "attitude" as a certain cognitive, emotional-motivational and behavioral organization or the disposition to appearing such an organization, in which one expresses one's relation to attitude. Structuralist approach to attitudes sees it as: structures, dispositions to judge and evaluate attitude, comments which lead to certain ranking

and behavior. The emphasis is put also on relative constancy of attitudes (Pielecki, 2013). In Andrzej Sękowski's (2001) opinion embracing attitudes in a structural way is particularly vital when researching the attitudes towards the disabled. Sękowski thinks that multi-faceted embracement of the problem of attitudes makes it possible to its operationalization and applying the results of the research in practice. In my article I will refer to Nowak's definition of attitude, who embraces it holistically. Nowak defines the attitude in the following way: The attitude of a certain man towards a certain subject is the whole of emotional reaction to it as well as accompanying it emotional - judgmental dispositions of relatively lasting convictions concerning the nature and properties of the subject as well as relatively lasting dispositions to behave towards the subject (Nowak, 1973, 21)

The phenomenon of attitudes towards the disabled reaches back to the beginning of humankind. Ability or its lack was and still is the factor according to which one classifies socially. Formal distinguishing of a group of the disabled has become the basis to further comparison of the individuals belonging to the group and not belonging there. In this way characterization of people revealing certain disabilities was made. Since a non-disabled person is a model (ideal, perfect person) characterizations of the disabled (contrary to the postulate of positive diagnosis) still take into consideration mostly lack of opportunities, shortages and imperfections. That is why helping activities, contrary to the idea of normalization and a social model of disability, are often directed at only rendering the disabled to the non-disabled people in order to impose the domineering way of functioning in the society. Social model of disability assumes the necessity to adjust social patterns of behaviors and expectations to the possibilities of the disabled. The disability of an individual person is often decided by deficits of the material and social environments that make it difficult or even impossible for the

disabled to accomplish certain standards of living, reaching mental and physical welfare. The idea of normalization assumes the identity of needs and interests of the non-disabled and the disabled and thus the necessity of underrating the activities that ensure the disabled the conditions of life comparable with the ones of the non-disabled (Olszewski, Parys, Trojanowska, 2012).

The fact of belonging to the group of the disabled in the past clearly determined the place in the social structure (isolating or discrimination of the disabled) and these days to some extent still points out the life roles, drags educational, professional and social paths which depart from the ones accessible to the non-disabled. The specific place that is taken by the disabled, quite often at the margin of the society as well as raising awareness of the situation make the problem of disability to be treated more and more often not only as a health – related problem but also as a vital social issue (Ostrowska, Sikorska, 1996).

Perceiving other people as similar to or different from us is one of the basic phenomena shaping social relations. The mechanism of dividing into ‘us’ and ‘strangers’ is the source of many social or ethnic conflicts. In the context of perceiving the disabled it is extremely essential to look at them from the angle of the physical dimension of their disability. As Krystyna Bleszyńska states perception structures include, among a number of others, the basic scheme of a build, appearance and functioning of a human body that make up a specific representation known as a human prototype. The contents and scope of that construct to a bigger extent are introduced out of the common experience and intuition than of the intellectual process of defining. Human prototype shapes the imagination of the individuals considered to be typical and influences the perception of not-typical individuals. The features departing from the prototype are treated as non-representative ones, deviated from the norm and evoking the feeling of discomfort connected with

perception dissonance (Bleszyńska, 2001, 86). It is not only evolutionary programmed human quality but also a very strong cultural trend. Increasing pursuit for body perfection in a way contributes to stigmatizing people with physical disabilities as imperfect individuals, not suitable for social expectations and existing trends referring to physical look.

What is more, perception of physical difference is often accompanied by simplified, often incorrect perception of mental and social features of people with disabilities. The perception of mental and social features of the people with disability is often conditioned by culturally rooted stereotypes, acquired in the process of socialization. The general stereotype of the disabled describes their physical and mental weakness, unable to live in the society. Such people are attributed with loneliness, suspicion, sadness, secrecy, yielding to emotions, lack of self-confidence and dependence. Specific stereotypes concerning the disabled are connected with the type of dysfunction (Wiszejko & Wierzbicka, 2010).

Attitudes are greatly complex dispositions and in order to characterize them generally one has to take into account two qualities: the direction and extent of intensity of the emotion towards the subject of the attitude. Its two basic directions are acceptance or rejection. The attitude of acceptance imposes respect and friendliness. It is expressed in cooperation, friendly behavior, admiration, trust, sympathy and affiliation. The attitude of rejection is manifested by such behaviors as aggressiveness, envy, sense of superiority. Such behaviors in the process of interaction show hostility and resistance, lack of tolerance, ignorance, distrust, subordination. The attitudes of rejection, called negative ones, are shaped in three stages. The first of them is prejudice against a certain person, second is the lack of communication up till isolation and the third one is hostility manifested in discrimination or aggression (Sękowski, 1994).

One of the determinants of the place taken by the disabled in the society, the factor that to a great extent determines the psycho-social functioning of the disabled are the social attitudes towards them. Social attitudes towards the disabled are often the issue of scientific enquiry undertaken by representatives of various social sciences: educators, psychologists or sociologists. In literature most often one mentions two contrastive attitudes towards the disabled: positive (acceptance) and negative (rejection). In Jack Granfosky's opinion positive or negative attitudes can be characterized in terms of the way of judging the disabled person, possessed knowledge about disability and emotional social interactions with the disabled (Granfosky, 1955).

Although Granfosky's concept orders the concept of attitudes towards the people with disabilities it all the time describes it using the language that is rich in referents of stigmatization of the disabled. For the sake of my own research the attempt of operating the indicators of attitudes towards the people with physical disabilities has been made and it is shown in the table below (Table 1. in Annex.).

Own elaboration

Larkowa basing on Granforsky's concept characterized the components of attitudes in the reference to the disabled in the following way- in positive attitudes the emotional component is expressed by kindness and friendliness towards the disabled person. The manifest of the behavioral component, according to the author, is the acceptance of contacts and its willingness to keep them with the disabled person. Cognitive component is expressed in a very positive judgment of the disabled that are shown through respect, appreciation and admiration. The negative components are characterized by her in the following way - emotional component is expressed in the unwillingness towards the disabled person and their sight. Behavioral component is expressed in the unwill-

ingness in terms of contacts with the disabled. Cognitive component is expressed by the negative judgment of such a person (Larkowa, 1970).

Factors shaping the attitudes

towards the people with a physical disability

In Tadeusz Mądrzycki's (1977) opinion social attitudes are shaped because of the influence of social - cultural factors. He points out the following factors: culture impact, influence of basic social groups, knowledge, sex and age. In reference to the attitudes to the disabled Mądrzycki mentions additionally interpersonal contacts with the disabled and the kind of disability as shaping factors.

According to Mądrzycki (1977) the attitudes are shaped both as a result of personal experience as well as their acquirement from the environment. Personal experience connected with such factors are personal dispositions as well as period of human development or their sex. Acquiring the attitudes from the environment is connected with mechanisms such as the process of learning, socialization or identification. Attitudes are also acquired through the perception of verbal information and through enforcement (positive and negative).

In Joanna Kossewska's (2003) opinion it is important to discuss factors shaping the attitude in the systematic meaning. One must analyze them at society and individual level and in reference to the people with a physical disability also in reference to their qualities, way of functioning in the social world. Kossewska, referring to Urie Bronfenbrenner's ecological theory of development, points out the factors that at macro, mezzo and micro system level can shape attitudes towards people with a physical disability. In macro system the attitudes towards people with a physical disability are shaped by factors such as: socially accepted system of values (language, religion, historical tradition and customs) as well as value system that results from a generational cultural tradition (stereotypes, preju-

dices and convictions). From the level of mezzo system the factors facilitating shaping the attitudes towards people with a physical disability are connected with personality and the way of non-disabled people's functioning (age, sex, level of education, knowledge, level of intelligence, creative abilities, preferred values, self-esteem, authoritarianism, cognitive rigidity, level of neurosis, fear, aggressiveness, localization of a sense of control, professional experience, contacts with the disabled, perception of one's abilities in terms of helping the people with disabilities). At micro system level the factors that could shape the attitudes connected with functioning of the disabled (scope of their similarity to a non-disabled person, extent and kind of disability, its visibility, type of disorders, possibility of self-service and independent movement, acceptance of one's disability, level of communicative abilities) (Kossewska, 2003).

Having discussed typological definition of the factors shaping the attitudes I will characterize the factors whose connection with the attitudes was analyzed in my own study. The factors were chosen because of few research reports relating to their relation with the attitudes towards the people with a physical disability. The first factor is knowledge about physical disability, which points out the role of subject and objective cognition when shaping positive attitudes towards people with a physical disability. The second factor is the perception of parents' attitudes towards people with a physical disability. According to the typology of acquiring the attitudes by Mądrzycki this factor is connected with acquiring the attitudes from the environment (perception of information, feelings, behaviors). The last factor is the power of interpersonal relation with a physically disabled person. According to Mądrzycki's arrangements it is the factor connected with the shaping of attitudes as a result of individual experiences. In next subchapters I am going to characterize the factors mentioned above.

Methodological assumptions of the research

The presentation of methodological assumptions will begin with characterization of the objective and subject of research. Then I will discuss problems and research hypothesis, I will characterize researched variables and the tools used when measuring the variables.

Objective and subject of research

The objective of the research is the description of secondary school students' attitudes towards people with a physical disability and characterization of the relation between the youth's attitudes and their knowledge about physical disability, perception of parents' attitudes and the power of interpersonal relation with a person with a physical disability.

The subject of the research are secondary school students' attitudes and the relation between attitudes and their knowledge about physical disability, perception of parents' attitudes and the power of interpersonal relation with people with a physical disability.

Research problems and research hypothesis

The main research problem takes the form of the following question.

What attitudes towards people with a physical disability are presented by secondary school students (positive or negative)?

Relationship problems take the form of the following questions:

- What is the relation between the secondary school students' attitudes towards people with a physical disability with knowledge possessed by them concerning a physical disability?
- What is the relation between the secondary school students' attitudes towards people

with a physical disability and the perception of parents' attitudes towards the people with a physical disability

- What is the relation between the secondary school students' attitudes towards people with a physical disability with their relations with people with a physical disability?
- What is the relation between the secondary school students' attitudes towards people with a physical disability with the power of interpersonal relation connecting them with a person with a physical disability?

Because of the research questions the following research hypothesis have been formed. Referring to the earlier conducted research (Kossewska, 2003) concerning moderators of the attitudes towards the people with a physical disability (i.e. knowledge about physical disability, contacts and relations with people with a physical disability) it is assumed that:

- H1. Possessed knowledge about physical disability coexists with secondary school students' positive attitudes towards the people with a physical disability. Referring to the concept of inter-generation transmission (Możdżeńska – Mrożek, 1989, Doliński, 2004, Wojciszke, 2007) which is about passing down the attitudes, values, knowledge and models of behaviors from generation to generation it is assumed that:
- H2. Positive attitudes of secondary school students' towards the people with a physical disability co-exist with the perception of positive parents' attitudes examined towards people with a physical disability. Referring to the concept of the power of interpersonal power as a inter human relation pointing out that it is what people have in common and what they share in interactions at the level of behaviors

(Zbieg, Słowińska, Żal, 2015) it is assumed that:

- H3. Personal contact with people with a physical disability co-exists with positive attitudes of secondary school students towards them.
- H4. Strong interpersonal relations (long –lasting relation, similarity in the relation and its intimacy) co-exist with positive attitudes towards people with a physical disability.

The next stage of my research, which I will discuss will be selection of variables and their indicators.

Variables and their indicators

In my own study independent variables are: knowledge about physical disability (X1), perception of parents' attitudes towards the people with a physical disability (X2), relation with a person with a physical disability (X3) and the power of an interpersonal relation with a physical disability (X4). Dependent variable (Y1) are secondary school students' attitudes towards people with a physical disability.

Independent variable: knowledge about physical disability (X1) takes the following values: general understanding of the concept of physical disability (X1.1): factual knowledge about physical disability (acquired through education, personal experience) concerning the issue of physical disability and its causes, the scale of its appearance, opportunities and limits of the people with that form of disability; laws and norms of help to the people with a physical disability (X1.2): factual knowledge about possibilities and limits of people with that form of disability as well as opportunities and forms of help (e.g. adapting workplaces, driving mechanical vehicles, forms of rehabilitation, reductions and other forms of help); areas of participation of the physically disabled people (X1.3): factual knowledge about possibilities of people with a physical disability

ity, their participation in the social, public and political life.

Independent variable: perception of parents' attitude (X2) takes the following values: perception of mothers' attitudes towards the people with a physical disability (X2.1), perception of fathers' attitudes towards the people with a physical disability (X2.2).

The research tool was distinguished components of attitudes towards people with a physical disability. There was an affective-judgmental (emotional) component, behavioral, and cognitive component. Positive and negative sign attitude indicators have been chosen for each component. As indicators of a positive attitude towards people with mobility disability in its emotional dimension were indicated: objective and realistic judgment of the influence of disability on the psyche and human functioning, his dealing with emotionally hard situations, objective and realistic judgment of the possibilities of a disabled person.

As for indicators of positive attitude towards people with mobility disability in its behavioral dimension, the following was indicated: positive social disposition for example natural and friendly contact with the disabled, acceptance and respect for the disabled, agreement on the participation of the disabled in the social life. As for indicators of positive attitude towards people with mobility disability in its cognitive component, the following was indicated: positive cognitive disposition, which means that he subject of interest is a human and not his disability. What is more, objective judgment of advantages and accomplishments of a disabled person.

Indicators were also highlighted negative attitudes to their individual components. For emotional component of attitude there were following indicators: exaggeration of limits and overestimating of the influence of disability on the psyche of the person, underestimating the accomplishments of a disabled person, deprecating the disabled by calling them names such "cripple", "invalid" etc.,

feeling of mercy and overprotection towards the disabled. indicators of the negative dimension of the behavioral component of the attitude were: Lack of acceptance for the participation of the disabled people in a number of activities and social interactions, lack of respect for the rights of the disabled, feeling of embarrassment, fear in the presence of the disabled. Negative attitude indicators in the cognitive component were considered a negative cognitive disposition for example: paying special attention to the disability, to the differences between the non-disabled and the disabled.

Independent variable: relation with a person with a physical disability (X3) is of nominal character and takes the following values: personal contact (X3.1), relation by hearing (Xu3.2), lack of contact (Xu3.3). Independent variable: the power of interpersonal relation with a person with a physical disability (X4) consists of three components: length of relation (X4.1): number of common experiences and memories, the extent to which the relation is present in their participants' lives; similarity in the relation (X4.2): meshing the contents and areas of life of the participants of the relation, socio-economical similarity, psychological, setting the relation among the same friends; intimacy in the relation (X4.3): emotions and convictions concerning the relation, the feeling of security in the relation, support, fulfilling the needs and trust of participants.

Ways of measuring the variables

The next stage after defining variables and their indicators is the selection of methods and techniques to measure the variables. In the study diagnostic probe method was used. Attitudes of the youth towards people with a physical disability were examined by the means of The Scale of Youth Attitudes Towards People with Physical Disabilities (own authorship). Knowledge of the youth was examined by the means of a test to examine knowledge of physical disability (own au-

thorship). In order to measure the perception of parents' attitudes towards people with physical disabilities I used the tool "My Family and Disability". In the study I also used the Questionnaire of The Power of Interpersonal Relation by Anita Zbieg and Aleksandra Słowińska (2015), by means of which the interpersonal relation with a physically disabled person was measured.

The Scale of Youth Attitudes Towards People with Physical Disabilities

In order to examine the attitudes towards the physically disabled people I used the scale of my own authorship. Tool's validation (calculations were made by the usage of the statistical program: Statistica 10.) was conducted on the basis of the results of pilot study (N= 40). The first stage of validation of the tool was to determine its reliability. Estimated in that way reliability is correct, Cronbach's alpha was 0,79, and an average correlation between the positions is 0,41. As a result of factor analysis three factors can be pointed out that correspond to the components of attitudes, factor I- affective-judgmental component, factor II- behavioral component and factor III- cognitive component.

The next stage of tool's validation was checking its empirical validity. In order to achieve this the results obtained by the means of The Scale of Youth Attitudes Towards People with Physical Disabilities were correlated with the results obtained by the examined by means of Scale of Attitudes Towards the Disabled by Andrzej Sękowski. The power of relation of the youth towards people with physical disability (measured by correlation coefficient by Pearson's r) with the attitudes towards disabled people is moderate, size of coefficient Pearson's r was 0,47. The more positive attitude towards people with physical disability, the more positive attitude towards the disabled generally. This relation is statistically important.

Test to examine knowledge of secondary school students about physical disability

In order to get to know knowledge of the examined about physical disability a special test was constructed. While choosing the areas of knowledge concerning physical disability we used the information taken from textbooks on special pedagogy, information posted on PFRON website (National Fund of the Disabled Rehabilitation) - concerning e.g. the rights connected with the work of the disabled, forms of help, benefits and forms of rehabilitation as well as Convention on the Rights of Peoples with Disabilities. For each correct answer in closed questions the examined can get 1 point, whereas for questions 10 and 13, which are open, the examined can get 0-3 points.

The higher the score obtained by the examined, the higher level of knowledge about physical disability he possesses. The questionnaire was used to identify the following areas of knowledge about physical disability: general understanding of the concept of physical disability (e.g. whom physical disability concerns, what is physical disability, causes of physical disability, physical disability and human's psyche), Rights and forms of help for the people with a physical disability (e.g. possibility of using mechanical vehicles, generally applied rights and people with a physical disability, moving facilities for people with a physical disability, work for people with a physical disability, forms of rehabilitation, benefits and forms of help), areas of participation of people with a physical disability (e.g. in social life, in public life and in political life). The examined can score from 0 to 38 points.

Scale to examine perception of parents' attitude towards people with a physical disability "My family and physical disability"

In order to examine the perception of parents' attitudes towards people with a physical disability a tool "My family and physical activity" was created. Its validation was conducted on the basis of the

results of the pilot study (N=62). The validity of the scale that consists of 18 items is high, *Cronbach's alpha* was 0.87, whereas the correlation between the questions 0,28. In factor analysis one distinguished factors corresponding in turn to the components of attitudes: factor I – affective-judgmental component, factor II – behavioral component and factor III – cognitive component. The task of the examined was to respond to the statements provided by the questionnaire, whether they refer to their mother or father or whether they do not refer to the parents of the respondents.

Questionnaire of the Power of Interpersonal Relation (KSRI)

Anita Zbieg and Aleksandra Słowińska were the authors of the Questionnaire of the Power of Interpersonal Relation (2015). Permission to use the tool in the study was granted by Ms Anita Zbieg. In the instruction the examined were asked to respond to the statements included in the questionnaire keeping in mind a person with a physical disability known to them. Earlier the examined people pointed the kind of relation they had with the person with a physical disability. The respondents who did not know any person with a physical disability did not complete that part of the questionnaire.

The questionnaire consists of 27 statements. Statements 1-9 refer to length of relation, questions 10-18 refer to the similarity in the relation and questions 19-27 refer to the intimacy in the relation. Intensity of those components of the power of interpersonal relation is measured in Likert's scale, where 1 means that a given statement does not describe the respondent's relation whereas 7 means that it fully described the relation referring to the respondent. The scores are added in order to obtain the general score that points out the power of the interpersonal relation. For the sake of the study the instruction of the questionnaire was modified by adding the expression "Think about a

person with a physical disability" and next the examined was to point out who the person with a physical disability was to him (partner, next of kin, relative, best friend, friend, acquaintance, another) as well as assess to what extent each of the statements describes his relation with a physically disabled person.

The questionnaire has satisfying psychometric qualities. The validity of the test (measured by *Cronbach's alpha* coefficient) is 0,95 for the whole test. The validity of specific scales for the length of relation is 0,91, for the similarity in the relation 0,80 whereas for the intimacy in the relation is 0,95. The questionnaire is also characterized by a high theoretical and empirical accuracy.

Research sample and its selection

Research sample consisted of 330 people learning in a vocational school, 373 people learning in a technical school and 373 in a secondary school. The required number of people was chosen on the basis of the data obtained thanks to the courtesy of Board of Education in Bydgoszcz, the data comes from the System of Educational Information (SIO).

Calculation of number of a research sample was conducted for the 95% probability, size of the fraction (p) was assessed for 0,5, the confidence interval was 5% ($d=0,05$). Research sample was chosen by the means of a random – layered way. The point of selection is dividing the whole population into separate groups (layers) in such a way that the elements belonging to each of the groups whereas similar to each other as it is possible. Each layer should be relatively homogeneous from the point of view of examined qualities. In my own study proportional option was chosen, which means that optima size of sample was drawn from each layer, the size was proportional to the size of layers themselves. Application of drawing from layers prevents from getting low-representative sample

(Matuszak, A., Matuszak, Z. (2011). Określenie próby i jej liczebności w badaniach, *General and Professional Education*, 2, 33-39). The first stage was to establish the list of secondary schools in the region. Then there was a drawing out of a number of schools (in a layered way), secondary schools, technical and vocational schools. Then there was a team drawing (group), the individual unit of drawing was a class and the lottery operator was a numbered list of all the classes in the schools chosen before.

Results of own study

The presentation of results of own study will begin with characterization of a group of students of secondary schools participating in the research. Taking into account the gender of the respondents, the group of examined girls (49,91%) and boys (50,09%) can be considered to be even in terms of number. The youth taking part in the research was between 16-20 years old. Among them the biggest percentage was 17-year-olds and the lowest 20-year-olds. More than half of the examined were the youth aged 16 and 17 (52,41%), and 47,59% of the group were young adults aged 18-20. Among the examined there was a vast majority of village residents (it was almost half of the group)(49,07%), the remaining part lived in the cities (in smaller ones 18,24% and in the cities with a population over 100000 inhabitants 32,69%). Students of secondary, technical and vocational schools took part in the research. The biggest number represented technical schools (35,30%), then secondary schools (34,40%) and the smallest group of vocational schools (30,30%). Groups of students from secondary and technical schools were almost equinumerous in terms of number.

Among the respondents the biggest number of people knew the person with a physical disability personally (45,93%) and the smallest number of those who did not know any person with a physical

ability (10,46%). The rest of respondents knew the person with a physical disability from hearsay (43,61%). Among the respondents the biggest number of people had relations of knowing (21,85%) and companionship (20,19%), the smallest number were the relations of partnership (of intimate character) (3,89%). Among the respondents there the people who had a person with a physical disability in a family (7,32%) or among relatives (12,78%). 6,57% of respondents befriended a person with a physical disability and 16,94% described their relation with a person with a physical disability as at sight, e.g. from a shop, church etc.

Having characterized the respondents I will go on to present its results. I will start with presenting attitudes that secondary school students had towards people with a physical disability.

Attitudes towards people with a physical disability in a group of secondary school students and its differentiation

Attitudes towards people with a physical disability were examined by the means of scale to examine youth's attitudes towards people with a physical disability by own authorship (see: Annex). Below are presented descriptive statistics for a variable attitude of secondary school students towards people with a physical disability.

As it is shown in the table number 1 among the examined youth the biggest dispersion of results referred to the affective-judgmental component of the attitude, whereas the smallest to the behavioral one. Also within the affective-judgmental component there was the biggest dispersion of results around the average, the smallest one in the behavioral component. The biggest difference between the maximum and minimal score referred to affective-judgmental component while the lowest difference between the highest and the lowest score referred to the behavioral component.

Table 1. Descriptive statistics for a variable attitude of secondary school students towards people with a physical disability.
Source: own elaboration

Variable ¹	N	M ²	Min	Max	R	SD	As	K	Test value K - S	Lilliefors' amendment	p
A-JC	1080	33,21	10	45	35	5,83	-0,19	-0,40	0,70	<0,01	<0,01
BC	1080	22,02	10	35	25	3,84	0,35	0,56	0,80	<0,01	<0,01
BC	1080	22,02	10	35	25	3,84	0,35	0,56	0,80	<0,01	<0,01
CC	1080	26,99	11	40	29	4,69	0,04	-0,28	0,77	<0,01	<0,01
ATDP	1080	82,22	48	120	72	11,61	0,14	-0,42	0,68	<0,01	<0,01

¹ A-JC affective-judgment component, CC- cognitive component, BC- behavioral component, ATDP- attitudes towards disabled people.

² M- arithmetic mean R- interquartile range SD- standard deviation As- slope K- kurtosis.

Relating the results shown in the table no. 2 to hypothetical continuum of attitudes by Likert (1-2 attitude strongly negative, 4-5 attitude strongly positive) respondents' attitudes towards people with a physical disability can be characterized by moderate intensity, they are neither strongly negative nor strongly positive. There are similar results in relation of each component of attitude.

Table 2. Average results obtained by respondents in the scale of attitude towards people with a physical disability.
Source: own elaboration

Variables	N	M	MIN	MAX
A-JC	1080	3,69	1	5
BC	1080	3,14	1	5
CC	1080	3,45	1	5
ATDP	1080	3,45	2	5

Factors shaping youth's attitude towards people with a physical disability

In order to check whether secondary school students' attitudes are connected with their knowledge about physical disability, perception of their parents' attitude as well as the power of interpersonal relation with people with a physical disability the

power of relations of the variables was examined. Because of compatibility of distribution of the variables with a normal distribution the power of relation was defined by the means of *Pearson's r* correlation coefficient. Marked correlation coefficients were meaningful at $p=0,05$ level.

Generalized secondary school students' attitudes towards people with a physical disability (as well as each component) show important statistical relation between generalized knowledge about physical disability and its each aspect (Table 3).

Table 3. Value of *Pearson's r* correlation coefficient for the variable of attitude towards people with a physical disability and knowledge about physical disability. Source: own elaboration

Variables	ORPN	PPF	PART	KNOWLEDGE
A-JC	0,19	0,32	0,31	0,34
BC	0,13	0,20	0,15	0,19
CC	0,17	0,27	0,27	0,29
ATDP	0,21	0,33	0,31	0,34

Weak relation can be observed between attitudes and general understanding of the concept of disability. The broader knowledge concerning causes, occurrence, features characterizing physical disability, opportunities and limits of people living with

that form of disability, the more positive emotional, perceptive and behavioral attitude towards people with a physical disability. Relation of average power connects knowledge about rights and forms of help towards people with a physical disability and attitude towards people with a physical disability. The broader knowledge about rights and forms of help for people with a physical disability, the more positive emotional, perceptive attitude as well as disposition to behavior towards people with a physical disability. The relation of average power connects attitudes with students' knowledge about social participation of people with a physical disability. The broader the knowledge about possibilities of participation of people with a physical disability in social, public and political life, the more positive emotional, perceptive attitude and disposition to behaviors towards people with a physical disability.

To sum up, there is a relation between secondary school students' attitudes and their knowledge about physical disability that is characterized by average force. The broader the knowledge about physical disability, the more positive their attitudes towards people with a physical disability. Knowledge about physical disability shows the weakest relation with behavioral component of attitudes whereas the strongest with the affective-judgmental component.

Table 4. Value of Pearson's *r* correlation coefficient for the variable of attitude towards people with a physical disability and the perception of mothers' attitudes towards people with a physical disability. Source: own elaboration

Variable	A-JC_M	BC_M	CC_M	PA_M
A-JC	0,09	0,07	0,11	0,12
BC	0,05	0,03	0,07	0,07
CC	0,08	0,08	0,12	0,13
ATDP	0,09	0,07	0,13	0,13

There is a statistically important relation between secondary school students attitudes and their mothers' perception towards people with a physical disability (Table 4). The more students perceived their mothers' attitudes as positive ones, the more positive attitudes towards people with a physical disability they had themselves. The connection concerning the relation between affective-judgmental component and behavioral in mothers' attitudes and behavioral component in children's attitudes does not show statistical importance.

Positive character of the relation indicates that the more students perceive their mothers' attitudes as positive, the more positive attitudes towards people with a physical disability they have themselves.

There is a relation between the perception of fathers' attitudes and secondary school students' attitudes towards people with a physical disability, the relation is of low power (Table 5). The more positively students perceived their fathers' attitudes, the more positive attitudes towards people with a physical disability they had themselves.

Table 5. Value of Pearson's *r* correlation coefficient for the variable of attitude towards people with a physical disability and the perception of fathers' attitudes towards people with a physical disability.

Variables	A-JC_F	BC_F	CC_F	PA_F
A-JC	0,09	0,02	0,07	0,09
BC	0,09	-0,01	0,03	0,07
CC	0,09	0,01	0,06	0,08
ATDP	0,11	0,01	0,07	0,10

Source: own elaboration

The relation between the perception of the behavioral component of fathers' attitudes (disposition to act, social attitude towards people with a physical disability) and specific dimensions of students' attitudes turned out to be statistically unimportant.

To sum up, the relation between the perception of fathers' attitude towards people with a physical disability and students' attitudes is weaker than the relation between the perception of mothers' attitude towards people with a physical disability and students' attitudes.

The relation between the powers of interpersonal relation with a person with a physical disability and attitudes towards people with a physical disability is not statistically important (Table 6).

Table 6. Value of Pearson's r correlation coefficient for the variable of attitude towards people with a physical disability and the power of interpersonal relation with a person with a physical disability. Source: own elaboration

Variables	CR	PR	IR	SRI
A-JC	-0,04	-0,04	-0,04	-0,04
BC	-0,02	-0,04	-0,07	-0,05
CC	-0,01	0,01	-0,02	-0,01
ATDP¹	-0,03	-0,03	-0,04	-0,03

¹Analysis takes into account only the people having the relation with a person with a physical disability (N = 967).

The only noticeable one is the relation between intimacy in the relation and a behavioral component of attitudes. The relation is of low power, the lower level of intimacy in the relation, the smaller disposition to act, the less positive social attitude towards people with a physical disability.

In order to examine to what total extent independent variables (knowledge about physical disability, perception of parents' attitudes towards people with a physical disability and the power of interpersonal relation with a person with a physical disability) let explain secondary school students' attitudes towards people with a physical disability analysis of multiple regression was conducted. In order to obtain possibly least complex models that include only predictors statistically important modeling was conducted by a step forward method.

The Table 7 shows the summary of a regression model, in which dependent variable was affective-judgmental component of attitude.

Table 7. Analysis of regression- percentage of explaining variable of affective-judgmental component of secondary school students' attitudes by means of independent variables. Source: own elaboration.

Explained variable: A-JC¹				
The model fit test: $F(3; 1076) = 53,33; p < 0,01$				
Measurements of the model's fit: $R^2 = 0,13; R^2 \text{ corr.} = 0,13$				
Standard estimation error: $SEE = 5,45$				
Explaining variables	B	β	t(1076)	p
constant	27,01		43,65	<0,01
PFP	0,47	0,20	5,72	<0,01
PART	0,24	0,19	5,48	<0,01
A-JC_M	0,11	0,08	2,70	<0,01

¹Table explanations: B – Raw regression coefficient; β – standardized regression coefficient; p – empirical level of statistical importance; t – statistics in parameters' importance tests; F – statistics in models' importance test; R^2 – determination coefficient; $R^2 \text{ cor.}$ – corrected determination coefficient.

Results of analysis show that the regression model was statistically important [$F(3;1076) = 53,33; p < 0,01$] and explained in total 13% ($R^2 \text{ cor.} = 0,13$) variance of affective-judgmental component. Predicators that enabled significantly explain statistically variable was knowledge about rights and forms of help ($\beta = 0,20$), knowledge about areas of social participation ($\beta = 0,19$) and affective-judgmental component of mother's attitude towards people with a physical disability ($\beta = 0,08$). Positive values of beta parameters indicate that higher values of predicators were responded by more positive emotional attitude towards people with a physical disability. Regression model can be presented in the form of the equation:

$$A - JC = 27,01 + 0,47 \times PFP + 0,24 \times PART + 0,11 \times A - JC_M$$

The results indicate that the regression model was statistically important [F(2;1077) = 25,57; p < 0,01] and explained in total 4% (R² cor. = 0,04) of the behavioral component variable (Table 8).

Table 8. Regression analysis- percentage of explaining variable of behavioral component of secondary school students' attitudes by means of independent variables. Source: own elaboration.

Explained variable: BC ¹				
The model fit test: F(2; 1077) = 25,57; p < 0,01				
Measurements of the model's fit: R ² = 0,05; R ² cor. = 0,04				
Standardised estimation error: SEE = 3,75				
Explaining variables	B	β	t(1076)	p
constant	19,94		58,01	<0,01
PFP	0,30	0,19	6,53	<0,01
A-JC_F	0,06	0,08	2,53	0,01

¹Table explanations: B– raw regression coefficient; β – standardized regression coefficient; p – empirical level of statistical importance; t – statistics in parameters' importance tests; F – statistics in model's importance test R²- determination coefficient; R² cor. – corrected determination coefficient.

Statistically significant predictors were knowledge about rights and forms of help (β = 0,19) as well as affective-judgmental component of father's attitude towards people with a physical disability (β = 0,08). Positive values of regression parameters indicate that the broader knowledge about rights and forms of help for people with a physical disability and the more positive perception of affective-judgmental component of fathers' attitudes, the more positive social attitude of the examined youth towards people with a physical disability. Regression model for behavioral component can be shown in the form of the following equation:

$$BC = 19,94 + 0,30 \times PFP + 0,06 \times A - JC_F$$

Obtained results indicate that regression model was fitted to the data in a statistically important manner [F(4; 1075) = 30,26; p < 0,01] and explained 10% (R² cor. = 0,10) of the variant of cognitive component of attitudes (Table 9).

Table 9. Regression analysis - percentage of explaining variable of perceptive component of secondary school students' attitudes by means of independent variables. Source: own elaboration.

Explained variable: CC ¹				
The model fit test: F(4; 1075) = 30,26; p < 0,01				
Measurements of the model's fit: R ² = 0,10; R ² cor. = 0,10				
Standard estimation error: SEE = 4,45				
Explaining variables	B	β	t(1076)	p
constant	22,37		44,72	<0,01
PFP	0,30	0,16	4,56	<0,01
PART	0,16	0,16	4,54	<0,01
A-JC_F	0,07	0,07	2,44	0,01
CC_M	0,12	0,06	2,08	0,04

¹: Table explanations: B– raw regression coefficient; β – standardized regression coefficient; p – empirical level of statistical importance; t – statistics in parameters' importance tests; F – statistics in model's importance test R²-determination coefficient; R² cor. – corrected determination coefficient.

Connected predictors with the explained variable in a statistically important manner were: knowledge about rights and forms of help to the people with a physical disability (β = 0,16), knowledge about the areas of social participation of people with a physical disability (β = 0,16), affective-judgmental component of fathers' attitudes towards people with a physical disability (β = 0,07) and a perceptive component of mother's attitude (β = 0,06). Positive values of beta parameters mean that higher values of predictors respond to the higher level of objectivism level of the youth when judging people with

a physical disability and bigger interest in their personality and not disability. Mathematical form of the regression model is presented in the equation below:

$$CC = 22,37 + 0,30 \times PFP + 0,16 \times PART + 0,07 \times A - JC + 0,12 \times CC_M$$

Discussion of study's results

When characterizing secondary school students' attitudes towards people with a physical disability it seems important to outline changes that have taken place in youth's attitudes towards people with disabilities, it is visible when the results of own study are related to the reports from the earlier studies dedicated to the issue.

In reference to earlier studies concerning exploration of the issue of youth's attitudes towards people with a physical disability, e.g. Marianna Barlak's study (2006) one can state, that the percentage of people who have not known any people with a disability has significantly decreased. It can be the result of successively undertaken actions of pro-integrative character. Similarly, as it is clear from the results of Marianna Barlak's study girls' attitudes are more positive than boys'. Among the examined by Barlak secondary school students the domineering picture was the picture of a person with a disability as a lonely, weak, dependant on others' help, indecisive person- it can indicate negative emotional attitude (affective- judgmental) of the examined towards people with a disability. Secondary school students examined by Marianna Barlak indicated the need of integration of non-disabled and disabled people in their place of living, in the places of spending their free time and at work whereas as the least indicated space to integrate they pointed educational space. What is more, young people examined by Marianna Barlak were of the opinion that the family should take care

about the disabled or family members should put such people to nursing houses. It can indicate negative social attitude and lack of openness to the disabled people's participation in social life. What can be concluded on the basis of Barlak's study was that examined boys were characterized by more positive cognitive attitude towards people with disabilities than examined girls. Boys assigned the disabled with bigger chances to accomplish professional success, get married and start a family than girls (Barlak, 2006).

Although Barlak's study concerned the issue of secondary school students towards people with different types of disabilities, and my own study was dedicated to the problem of attitudes towards people with a physical disability we can notice among examined by me secondary school students bigger objectivism when it comes to the assessment of possibilities of the disabled, greater readiness to start a natural and friendly contact with them than among the examined in the year 1999/2000 secondary school students. Summing up, we can indicate improvement in attitudes of the youth towards people with disabilities. It can be the result of raising social awareness, introducing the issue of disability to the media discourse or widely understood activities of integrative nature.

In my own study the relation between secondary school students' attitudes towards people with a physical disability with their subjective knowledge about physical disability, perception of parents' attitudes towards people with a physical disability as well as the power of relation with people with a physical disability were examined. As the results of the study show knowledge about physical disability is the factor that to the biggest extent explains variability of attitudes in all the components.

The results of my own study confirm the conclusions drawn from earlier research, e.g. conducted by Elżbieta Minczakiewicz (1996) among teachers and primary school students as well as among the researched secondary school students' attitudes

towards people with a physical disability are shaped by knowledge about disability, personal experience and example set by parents. Similar results were obtained in experimental research by Andrzej Pielecki (2013). In the group of the examined who had knowledge about physical disability as well as experienced contact with a person with a disability improvement in attitudes was noticed.

It is worth pointing out here the role of school when shaping positive attitudes not only towards people with a physical disability but also towards people with all the types of disabilities. School is to serve for their students not only educational roles but also to provide them with knowledge and abilities. Each person undergoes several stages of education and reaches school in early childhood. School as an upbringing environment is the factor that supports human development in its every aspect, also in terms of attitudes towards others. All the educational institutions, starting with a kindergarten and finishing with colleges should prevent social prejudices, attitudes characterized by unwillingness and hostility. Schools should become the place of meetings with an issue of disability. It is there where young people should get knowledge about disabilities, its forms, occurrence as well as possibilities of helping people with disabilities. School by means of its educational curriculum is to give students possibility to create the space to build up life experience, e. g. through contact with people with disabilities, which will result in objective outlook on those people's functioning.

School through promoting the idea of volunteering can contribute to not only enriching students' theoretical knowledge about disability but also knowledge resulting from life. It could let young people break stereotypes of the image of the disabled as weak, fearful, dependent on others' help. Enabling and encouraging young people to act for others e.g. the disabled could become a splendid opportunity to experience in practice not only the fact that the disabled are benefactors of help but

also that they are equally valuable partners who also can give in the relation. What is more, it could become an opportunity to show young people that the disabled have also creative opportunities as well as are able to have complete and valuable social relations that enrich all the participants. Enriching the youth in knowledge about disability for example physical and creating for them opportunities for their sake or cooperating with people with disabilities could be a great opportunity to experience and think over the moral values and the truth so appreciated by the youth.

Another factor connected with shaping right attitudes towards people with a physical disability is referring to their parents' attitudes. Although adolescence is sometimes the period of critical socialization the impact of primary socialization on young people's lives is of great importance. As it was pointed out by Theodore Newcomb (1963), Robert Rosenthal and Leonre Jacobson (Wojciszke, 2007) attitudes passed from generation to generation through culture and their modeling starts in early childhood. In the process of socialization primary family transfers to children not only the right patterns of behaviors but also stereotypes and prejudices. It also applies to shaping the attitudes towards people with disabilities e.g. with a physical disability. Cultural transmission between the generations causes that the attitudes do not change quickly. The results of study show that children possess the same hierarchy of the disabled people's stigmatizing factors as their parents, which lets us assume that social attitudes are based on stereotypes passed in the process of generation transmission (Kossewska, 2003). Barbara Weigl also pays attention to the role of social learning of attitudes from their parents. She points out that the process of gradual passing the attitudes as well as stereotypes from significant groups socializing as early as in childhood. The process is often significant for building the social knowledge and preferences and attitudes acquired in early childhood pay off in the

future. It is natural for the children and youth to refer to the information that is in harmony with their previous convictions (Weigl, 1999).

Results of own study indicate the connection between the perception of parents' attitudes towards people with a physical disability and their children's attitudes. The more positively the attitudes are perceived, the more positive attitudes towards people with a physical disability they have themselves. It can point out a significant role of primary socialization when shaping the attitudes towards people with a physical disability. Young people despite development stage at which they currently are refer to the picture of the world which was shown to them in early childhood. What is more, it can point the role of parents as guides around the meanders of social reality. Surprisingly, the connection between perception of parents' attitudes with their children's attitudes did not turn out to be significant in case of behavioral component of attitudes. As much as perception of objective and positive emotional and cognitive attitude in their parents meant positive cognitive and emotional attitude towards people with a physical disability in their children, the connection between the disposition to act and starting contacts with people with a physical disability in parents towards people with a physical disability with behaviors of their children did not turn out to be statistically important. One of the reasons could be cultural changes we have been experiencing since 1989. In Krystyna Szafraniec's opinion (2011) contemporary youth who grew up at the beginning of the XXI-st century is facing challenges connected with the increase in educational aspirations, aspirations connected with the social position and high living standards. The aspirations are focused among personal development, looking for quick forms of gratification. Such activities do not include activities aimed at another person, also the ones undertaken for the sake of the people with a physical disability. Parents' generation who grew up in different cultural realities was taught to act for

the sake of the others s did not teach their children this kind of behavior (Szafraniec, 2011).

School can improve this kind of direction in young people. It can undertake family cooperation in the area of educational influence. According to models of attitudes' acquiring (Możdżeńska – Mrozek, 1989) about attitudes of the examined one can say that they were shaped as a result of accumulation model (acquired from their parents in early childhood), as a result of transfer of roles (in the process of life experiences). The role school should play is to enable its students acquire the attitudes in the way of cognitive development, which means using cognitive development of its students in order to interest them in social problems, creating attitudes based on own experiences and knowledge and not attitudes in a way passively accepted and taken from others. School should give its students an opportunity to get to know themselves and others. Educational space can become the space where young people can experience the chance to build their autonomy also in relation to the system of their own attitudes, emotionality and judgments and first of all disposition to act. It is hard to make young people open to actions directed at others, for example people with disabilities if they are not given the opportunities to build their autonomy and subjectivity.

In my own study the assumptions referring to the relation between the power of interpersonal relation with a person with a physical disability and the secondary school students' attitudes towards people with a physical disability were not confirmed. The strongest relations occurred in intimate relations and in friendship whereas the least strong in relations of incidental character e.g. random contacts, knowing by sight. The power of relation connecting a non-disabled person with a person with a physical disability had no connection with attitudes.

As it was pointed by the results of Antonina Ostrowska's research (Ostrowska, 2002) direct experi-

ences of contacts with people with physical disabilities influence objectivism of judgment of the disabled opportunities. Specifics of perceiving disability in Barbara Sidor's (2006) opinion depend on the degree of relation between the non-disabled and the disabled. Siblings of the intellectually disabled more often than not-related people noticed opportunities, abilities and positive qualities in social contacts which characterized their brothers or sisters with intellectual disability.

Strikingly enough, the result of my own study that pointed lack of statistically significant connection between the power of the interpersonal relation with a person with a physical disability with the attitude towards her. Despite possessing the relation of varied extent of intimacy (intimacy and similarity in the relation) and varied time of its length (time in relation) it was pointed only the relation between intimacy in the relation and behavioral component of attitudes. The lower intimacy in the relation (positive emotions and convictions concerning the relation, feeling of security in relation, offered support, opportunities to fulfill needs and trust in relation) with people with a physical disability, the bigger fear and embarrassment in contacts with them, lack of openness and acceptance for participation of people with a physical disability in social life. It shows the importance of positive emotional climate in contacts with people with a physical disability as a factor facilitative to integration and participation of those people in social life. As it is pointed by the results of research the components of the power of interpersonal relation which is the time in relation (number of common experiences) or similarity in the relation (socio-economic, psychological similarity, the same network of acquaintances) are not as important for positive social behaviors such as emotions and convictions about the relation, feeling of security in the relation.

Intimacy in the relation makes it possible to obtain a fuller picture of another person, their ad-

vantages and disadvantages. Disability in case of a close person is only of many qualities, acquired in a way, not having to domineer over other human qualities. The closer the person with a disability, the more natural and friendly contact with her, the acceptance of their participation in social life is also more natural. Lack of intimacy in the relation results in the lack of knowledge about other person's functioning, their qualities and behaviors. Lack of knowledge results in filling the space of no-knowledge with a simplified way of thinking, often stereotypical in nature. It in turn creates the wide area to unwillingness, negative behaviors or feeling fear or embarrassment in the presence of such a person. The sign of our times is making relations superficial in nature, short, often directed at virtual reality. It looks similar in case of relations with people with a physical disability, if they are not based on mutual getting to know, appreciation of a person in a human then they will be superficial, based on fear or even unwillingness towards others in nature.

As it is shown by results the phenomenon which is secondary school students' attitude towards people with a physical disability is rooted in many aspect of human's functioning. Its references can be found in knowledge, relations with significant people (parents) as well as in functioning with people with a physical disability (the power of interpersonal relation with a person with a physical disability). Attitudes towards people with a physical disability can have a number of reasons which were not explored in my own study. However, the obtained results make it possible to prove that inappropriate attitudes can be the result of e.g. lack of knowledge and experience in contacts with people with a physical disability, they can also result from imprinted convictions and attitudes during the process of socialization by significant adults (parents).

On the basis of results of the research the relation between attitudes and a cognitive sphere (knowledge), educational influences (perception of

parents' attitudes) as well as personal experience (the power of interpersonal relation) is visible. While shaping appropriate attitudes of secondary school students towards people with a physical disability one should embrace the area of influence of not only upbringing environment of school but also family environment. In order to shape the appropriate emotional - judgmental and cognitive attitude of the youth they should be provided with access to reliable knowledge about physical disability: its occurrence, reasons, feature qualities, forms of help, rights and areas of participation in social life of the people with a physical disability. The problem providing the youth with objective knowledge about physical disability seems to be of vital importance also in the context of Polish society's ageing. As it is shown by Eurostat (2016) - www.stat.gov.pl (last access 1st January 2017) people over 70 make up 42% of all the people with a physical disability in Poland. WHO's prognosis points out the increasing tendencies in number of people with dysfunction of hearing among the elderly. It seems even more important to draw attention to factual knowledge concerning physical disability so that in the future the people would be provided with appropriate care- not only medical but also based on appropriate recognition of their needs and above all based on right social attitudes.

It is schools' responsibility to improve inappropriate attitudes rooted in the primary socialization environment so from the family or to support the right attitudes. School should prioritize cooperation with a family, also in the aspect of shaping right attitudes towards people with disabilities. School should become one of such spaces where there would be the opportunity to experience contact with people with disabilities.

In order to be able to change social attitudes towards people with a disability, physical or any other, what is necessary is above all mental openness to another person, objective knowledge about disability and experiences of contacts with the disa-

bled. Those are the indicators that can help efficient change of attitudes as well as indicators resulting from needs and social expectations of the disabled themselves.

References

- Barlak, M. (2006). *System wartości maturzystów końca XX wieku i ich postawy wobec osób niepełnosprawnych*, Warszawa, AWF.
- Bleszyńska, K. (2001). *Niepełnosprawność a struktura identyfikacji społecznych*. Warszawa, Żak.
- Doliński, A. (2004). *Zachowania młodzieży w sytuacjach społecznych jako transmisja wzorów rodzinnych*. Kraków, Impuls.
- Granfosky, J. (1955). *Modification of Attitudes towards the Visibly Disabled*, New York, Yeshiva University.
- Kijak, R. (2012). (Ed.), *Niepełnosprawność – w zwiędadle dorostoci*. Kraków, Impuls.
- Kosowska, J., (2003). Społeczeństwo wobec osób niepełnosprawnych- postawy i ich determinanty. *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Psychologica*, 1, 39-59.
- Larkowa, H., (1970) *Postawy otoczenia wobec inwalidów*. Warszawa, PZWL.
- Matuszak, A., Matuszak, Z. (2011). Określenie próby i jej liczebności w badaniach pedagogicznych. *General and Professional Education*, 2, 33-39.
- Mądrzycki, T. (1977). *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*. Warszawa, WSiP.
- Mika, S. (1982). *Psychologia społeczna*. Warszawa: PWN.
- Minczakiewicz, E. (1996). Postawy nauczycieli i uczniów szkół powszechnych wobec dzieci niepełnosprawnych umysłowo. In W. Dykik (Ed.) *Społeczeństwo wobec autonomii osób niepełnosprawnych* (pp. 131-143) Poznań, Eruditus.

- Możdżeńska – Mrozek, D. (1989). *Problemy socjalizacji dorosłych. Zagadnienia teoretyczne i metodologiczne*. Warszawa, COMSNP.
- Nowak, S. Pojęcie postawy w teoriach i stosowanych badaniach społecznych. In S. Nowak (Ed.) *Teorie postaw* (pp.17-87) Warszawa, PWN.
- Olszewski, S., Parys, K., Trojańska, M. (2012). *Przestrzenie życia osób z niepełnosprawnością*. Kraków, Impuls.
- Ostrowska, A. (2002). Społeczeństwo polskie wobec niepełnosprawności. Przemiany postaw i dyskursu. In J. Sikorska (Ed.) *Społeczne problemy osób niepełnosprawnych* (pp. 51-64), Warszawa, IFiS PAN.
- Ostrowska, A., Sikorska, J. (1996). *Syndrom niepełnosprawności w Polsce. Bariery integracji*. Warszawa, IFiS PAN.
- Pielecki, A. (2013). *Zmiany postaw młodzieży wobec osób niepełnosprawnych*. Lublin, UMCS.
- Sękowski, A. (1994). *Psychologiczne determinanty postaw wobec inwalidów*. Lublin, UMCS.
- Sękowski, A. (2001). *Osiągnięcia uczniów zdolnych*. Lublin, Towarzystwo Naukowe KUL.
- Sidor, B. (2006). Psychospołeczne funkcjonowanie młodzieży posiadającej rodzeństwo niepełnosprawnością umysłową. *Szkoła Specjalna*, 1, 3-18.
- Szafraniec, K. (2011). *Raport: Młodzież 2011*. Warszawa, IRWiR PAN.
- Weigl, B. (1999). *Stereotypy i uprzedzenia etniczne u dzieci i młodzieży*. Warszawa, Instytut Psychologii PAN.
- Wiszejko - Wierzbicka, D. (2010). *Nienykorzystana sfera. Partycypacja społeczna i obywatelska osób z ograniczeniami sprawności*. Warszawa, Scholar.
- Wojciszke, B. (2007). Postawy i ich zmiana. In J. Strelau (Ed.) *Psychologia. Podręcznik akademicki. Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej* (vol.3, pp. 79-105) Gdańsk, GWP.
- Zbieg, A., Słowińska, A., Żal, B. (2015). Siła relacji interpersonalnej - wstępna weryfikacja koncepcji i metody pomiarowej. *Psychologia Społeczna*, 3(34), 335-351.
- www.stat.gov.pl (last access 1st January 17r.)

Annex

Components and indicators of the attitudes towards the people with a physical disability

ATTITUDE COMPONENT	INDICATORS OF POSITIVE ATTITUDE	INDICATORS OF NEGATIVE ATTITUDE
AFFECTIVE – JUDGMENTAL (EMOTIONAL)	<p>Objective and realistic assessment of influence of disability on human’s psyche and functioning: Perception of positive qualities of character in people with disability. Noticing in people with disability an opportunity, personality dispositions that enable to cope with disability, adapt in the situations of being oneself with a disability. Noticing in people with a disability an ability, opportunity to play many social roles, e.g. parents, employee, etc. Noticing in people with a disability their potential, qualities, abilities, skills letting cope in life.</p> <p>Objective and realistic assessment of possibilities of a disabled person: Treating person with a disability as a person possessing not only limits and problems resulting from being a disabled person but also possibilities. Not imposing help on the disabled, offering them help when they ask for it or objectively need them.</p>	<p>Exaggerating limits and overestimating the influence of disability on the psyche of a person with it: Perception of people with disability first of all limits resulting from disability. Treating disability as a condition preventing happy life, performing social roles. Attributing people with disability with negative attitudes, i.e. demanding attitude, tendency to provoke conflicts, willingness to exploit the surrounding, etc. Perception of disability as a disposition which inevitably leads to a life failure. Underestimating achievements of a disabled person: Talking about people with disabilities in pejorative categories, emphasizing their limits, weaknesses. Depreciating people with disability through the prism of their difficulties.</p> <p>Feeling mercy, overprotection towards the disabled: Treating people with disability in a paternalistic way, taking pity on them, treating them as children, taking pity and lamenting their fate.</p>
COGNITIVE	<p>Positive cognitive attitude (the subject of the interest is a human being not his disability): Respecting people with a disability just like any other person. Taking interest in a disabled person e.g. his personality qualities, interests, points of view. Not paying attention to appearance but to the personality of the disabled.</p> <p>Positive cognitive attitude: objective assessment o advantages and achievements of the disabled Noticing the chances of the disabled to achieve success in life e.g. in personal, professional life etc. Not agreeing with a domineering opinion about the disabled (weak, not coping, requiring constant help).</p>	<p>Negative cognitive attitude: Perceiving people with a disability as people with a demanding attitude, having financial profits because of their situation. Not noticing the possibilities of the people with disabilities to achieve life success, both in personal and professional life. Taking for granted general opinions/stereotypes on the disabled - they are weak, dependent, helpless in life.</p> <p>Exaggerated care about the appearance of a disabled person: Focusing on what physically distinguishes the disabled from the non-disabled. Emphasizing ugliness resulting from disability.</p> <p>Paying special attention to the disability: Focusing only on disability in contact with people with disabilities, describing the disabled only through the prism of their disability. Emphasizing what distinguishes the disabled from non-disabled, emphasizing limits and inabilities of the disabled e.g. in terms of everyday activities, daily routines.</p>

<p>BEHAVIORAL</p>	<p>Positive social behaviors: acceptance and respect for the disabled Positive social behaviors: acceptance and respect for the disabled Agreement on the participation of the disabled in social life i.e. starting a job, functioning in social roles Supporting activity of the disabled e.g. through purchasing artistic products made by them</p> <p>Positive social behaviors: preventing isolation Undertaking activities aimed at improvement of the life standards of the disabled e.g. through giving money (KRS), including in activities of social movements aimed at improving the life standards of the disabled Helping people with a physical disability (when they need it or they ask for it) e.g. when crossing the street, overcoming architectural barriers, while doing the shopping, etc. Promoting activities for the sake of well-being, helping people with disabilities Not using pejorative, stigmatizing terms towards people with a disability Positive social attitude: natural and friendly contact with the disabled: Making friends and keeping friendly relationships with the disabled, e.g. in the workplace, in a local environment Keeping close contacts e.g. friendship with people with disabilities</p>	<p>Negative social behaviors: lack of acceptance for the participation of the disabled in various activities and social interactions: Lack of agreement for the access of the disabled to forms of social life e.g. work, education access to public medical care etc. Not respecting facilities or the disabled e.g. taking their parking places, Expressing objects/disagreement on their participation in social life, e.g. disagreement on parenthood of the disabled, marriages, willingness to take part in political life e.g. through taking advantage of active electoral right etc. Using stigmatizing terms towards people with disabilities, e.g. cripple, defective, invalid</p> <p>Negative social behaviors: feeling of embarrassment, fear in the presence of the disabled: Reacting with embarrassment, fear, anxiety or bemusement at the sight of a disabled person e.g. when you pass the person in a wheelchair in a street</p>
--------------------------	--	---

MÓDSZERTANI TANULMÁNYOK / METHODOLOGICAL STUDIES

**A MÚZEUMPEDAGÓGIA ÉS A TEHETSÉGGONDOZÁS LEHETŐSÉGEI
EGY VIRTUÁLIS MÚZEUMBAN**

Szerzők:

Mező Katalin (Ph.D.)
Debreceni Egyetem

Mező Ferenc (Ph.D.)
Eszterházy Károly Egyetem

E-mail address:

kata.mezo1@gmail.com

Lektorok:

Balogh Ágota (Ph.D.)
Gál Ferenc Egyetem

Ildikó Pšenáková (Ph.D.)
Trnavská Univerzita (Slovakia)

...és további két anonim lektor

Mező, K. és Mező, F. (2020). A múzeumpedagógia és a tehetséggondozás lehetőségei egy virtuális múzeumban. *Különleges Bánásmód*, 6. (3). 89-99. DOI [10.18458/KB.2020.3.89](https://doi.org/10.18458/KB.2020.3.89)

Absztrakt

Jelen tanulmány az alapítás és fenntartás, a látogatói élmények, a biztonság és a múzeumi élmények szempontjából hasonlítja össze a valódi és a virtuális múzeumokat. A tanulmány végén egy virtuális múzeum pedagógiai (például: tehetséggondozásbeli) lehetőségeit körvonalazó példák találhatók az oktatás, a képesség-, személyiség és módszertani fejlesztés, illetve a teljesítményre ösztönzés aspektusából.

Kulcsszavak: múzeum, virtuális múzeum, pedagógia, tehetség

Diszciplínák: pedagógia, informatika

Abstract

THE POSSIBILITIES OF MUSEUM PEDAGOGY
AND TALENT DEVELOPMENT IN A VIRTUAL MUSEUM

The present study compares the real and the virtual museums from viewpoints of foundation and operating, visitor experiences, safety and security, and museum services. At the end of the study, there are examples of the pedagogical (e.g. talent developmental) possibilities of a Virtual Museum from the aspect of education, development of cognitive abilities and personality, and the methodological development and the incentive of achievement.

Keywords: museum, virtual museum, pedagogy, talent

Discipline: pedagogy, IT

A 21. század alapkövetelménye, hogy a digitális és virtuális közösségekben felnövekvő nemzedékek számára is biztosítsuk a kultúrabefogadás lehetőségét. Ehhez szükség van arra, hogy olyan interdiszplináris és intermediális innovációkat hozzunk létre, melyek lehetővé teszik a kultúra- és tudományközvetítést az egyének számára, s emellett kielégítik a digitális nemzedék fokozott élménykereső magatartásából adódó újdonságigényt is. Ennek egyik formája lehet a jelen tanulmányban megjelenő virtuális múzeumi közeg, mely céljaiban és tartalmában beteljesíti a hagyományos múzeum küldetését, s a digitális technológiák kínálja (virtuális)tér- és időbeli szabadság kihasználásának lehetőségével új, szórakoztató, modern lehetőséget nyújt a múlt, a jelen és a jövő értékeinek megőrzéséhez. A virtuális múzeumok egyben az élménypedagógia eszközei is lehetnek.

A múzeum

„Múzeum” szavunk a görög „museion” szóból ered, mely a „múzsáknak szentelt berek”, a „múzsák szentélye” jelentéssel bír, és eredetileg bármilyen olyan helyet jelentett, melyet az ókorban a múzsák tiszteletére állítottak fel.

A múzsák a görög mitológiában a mítoszok megtestesítői, a történetírás, a tragédia, vígjáték, a zene, a tánc, a költészet, az eposz, a tudomány, a csillagászat istennői voltak (bővebben: Trencsényi-Waldapfel, 1983). Az i.e. 308-ban épült Alexandriai könyvtárt és az ott tanító és alkotó tudósokat mouseion-nak, vagy múzsák otthonának nevezték.

Az első múzeumok a hellénizmus korában (kb. i.e. 323 – i.e. 30 között) jelentek meg, s szellemi hatásukat tekintve valószínűleg a kor legfontosabb

intézményei voltak. A múzeumok, nem egyszerű kultuszhelyként funkcionáltak, hanem már ekkor betöltötték, a napjainkra jellemző kultúra- és tudományközvetítő szerepüket. Az Alexandriai Museion volt az első olyan intézmény, amelyet a tudományos kutatás és a szellemi örökség megőrzésének céljából hoztak létre (Swiderkowna, 1981).

A múzeum „olyan tudományos intézmény, amely a természet és a társadalom fejlődésének, történeti alakulásának tárgyait, ill. egyéb dokumentumait (film, fénykép, rajz, hangfelvétel), anyagát gyűjti, megőrzi, feldolgozza, s e tevékenysége eredményeit kiállításokon, kiadványokban bocsátja a szaktudományok és a népművelés rendelkezésére” (Ortutay, 1980). Lényegében hasonló, ám funkcionális feladatok tekintetében bővebb meghatározást találhatunk a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény 42. §-ában, miszerint „a múzeum a kulturális javak tudományosan rendszerezett gyűjteményeiből álló muzeális intézmény, amely a kulturális javakat és a szellemi kulturális örökség elemeit tudományos, örökségvédelmi, oktatási és ismeretátadási céllal gyűjti, megőrzi, feldolgozza, kutatja és kiállítja, továbbá egyéb formákban közzé teszi. Tevékenységével elősegíti a természeti, társadalmi, művészeti, kulturális és tudományos összefüggések kutatását, megértését, nyomon követi azok jelenkori változásait és folytonos művelődésre ösztönöz.” Noha az 1997. évi CXL. törvény módosítására 2012. évi CLII. törvényben, valamint a 2017. évi LXVII. törvényben sor került, azonban a módosítások a 1997. évi CXL. törvény 42.§-ában közölt múzeum-meghatározást nem érintették.

A múzeum feladatát tekintve tehát a kulturális javak gondozásával (gyarapításával, nyilvántartásával és állományvédelmével); tudományos feldolgozással és publikálással, valamint hozzáférhetővé tétellel (állandó és időszakos kiállítások rendezésével, közművelődési és múzeumpedagógiai programok és kiadványok biztosításával, a kultu-

rális javak digitalizálásával, a kutatási tevékenységek biztosításával) foglalkozik.

A múzeumi feladatok ellátása tekintetében egyre több olyan korszerű program jelenik meg, melyek a múzeum szerepének ártérteleződését közvetítik. A múzeum mára már sok esetben nem csak egyszerű, rideg gyűjteménytár, vagy tárház, hanem egyfajta interaktív bemutatóközpont, amely gyakran helyet ad az iskolai formális oktatást kiegészítő, élményszerű informális oktatás megvalósulásának.

Múzeumpedagógia

A múzeumpedagógia a múzeumokban, skanzenekben (falumúzeumokban) lezajló közvetlen megfigyelésre épülő élménypedagógiai tevékenység. „A múzeumpedagógiai foglalkozások célja, az adott múzeumi tematika alapján szervezett gyakorlati feladatok megoldása által a magas szintű kultúra, a művészet megszerettetése és egy művészetkedvelő felnőtt generáció felnevelése” (Mező, 2015, 89.). A múzeumpedagógia a legkülönbözőbb korosztályok és a műalkotások közötti természetes viszony kialakítására törekszik.

Az Európai Bizottság által 2000-ben kiadott *Memorandum az életem át tartó tanulásról* (Memorandum, 2000) alapján a múzeum nem-formális oktatási tanulási szintér, azaz szervezett, de a formális oktatási rendszeren kívül történő tanulási helyszín és folyamat, ahol a képzés általában egy meghatározott tanulócsoport igényeihez igazodik, ezáltal sajátos célokat alakít ki. A nem-formális tanulás általában nem jár államilag elismert bizonyítvánnyal, oklevéllel, viszont az ismeretadás és -elsajátítás a formális tanuláshoz hasonló színvonalon is megtörténhet. Emellett a múzeum, az informális tanulás/oktatás színtere is lehet, hiszen a múzeumokban is megtörténhet/megtörténik, hogy a múzeumban eltöltött idő alatt észrevétlenül is végbemegy az ismeretszerzés és a tanulás. Ebben az esetben a múzeumban töltött idő és tevékenységek célja, nem kifejezetten a tudásszerzés, vagy a képzés, mégis az autodidakta tanulási folyamatban

hasznos ismeretek, információk birtokába jut a látogató.

Az élménypedagógia térhódításával az iskolák egyre inkább nyitottabbakká váltak a tapasztalaton alapuló és a felfedezéssel tanulás irányába (Mező, 2015), s ennek következtében a múzeumpedagógia is egyre nagyobb teret kaphat az iskolai oktatásban. Ez nem csupán egy lehetőség a tantermi oktatás kiegészítésére, de egyenrangú tudásforrást is jelent (Turbók, 2009; Kárpáti, 2011), hiszen az iskola által átadott tudásanyag összekapcsolódik a múzeum által felkínált élményanyaggal, amely ezáltal elősegíti az információk elmélyülését, megértését és hosszabbtávú rögzülését is.

A mű befogadásának minősége nagyban függ attól, hogy a látogató miként, milyen mértékben tudja átélni a befogadás és az alkotás örömét (Vásárhelyi és Kárpáti, 2011; Bíró, 2015). Ehhez néha elegendő a múzeum csendje által biztosított néma szemlélődés, de a köznevelés hatókörébe tartozó gyermekek és fiatalok általában nehezebben élék meg ezt a fajta elmélyülést. Sokkal inkább élvezik az interaktív, tapasztalti tanulást biztosító foglalkozásokat „mikor is a gyerekek önmaguk próbálhatják ki az eszközöket, a témához kapcsolódó játékos feladatok révén kísérletezhetik ki egy helyzet megoldását, majd saját tapasztalataik alapján önmaguk vonhatják le a következtetéseiket, fogalmazhatják meg a tanulságokat, és nem készen kapott ismereteket kell memorizálniuk. A gyerekek a foglalkozásokon nem passzív befogadók, hanem aktív résztvevők. Kérdeznek, vizsgálódnak, kísérleteznek, vitáznak, együttműködnek.” (Vágolva, 2013, 71.). Ilyen interaktív múzeumpedagógiai tevékenység lehet például, az interaktív tárlatvezetés; az alkotói tevékenységek, technikák kipróbálásának teret adó foglalkozások; a korok-élethelyzetek bemutatása; ősi mesterségek felelevenítése; rajzok, festmények korhű reprodukciója; helytörténeti emlékek megtekintése; régi szokások felelevenítése; adott korban használt eszközök készítése; éjszakai múzeumi programok; nyílt

napok; tematikus, projekt rendezvények stb.. Emellett igen jelentősek a történelmi játszókban, emlékházakban, skanzenekben folyó hagyományörző játékok vagy a kézműves tevékenységek kipróbálására szervezett programok is (Mező, 2015).

Ezen jelenléti (kontakt) múzeumpedagógiai programok mellett, viszont egyre nagyobb teret élveznek a virtuális alapon szerveződő elképzések.

Virtuális Múzeum

A virtuális múzeum intermediális alapon szerveződő digitális tér, mely lehetőséget biztosít a korábban megjelölt hagyományos múzeumi feladatok ellátására, valamint a digitális technológiák által nyújtott új lehetőségekkel való kiegészítésére. Ezáltal a számítógép, illetve az internet nyújtotta online, virtuális térben a valódi múzeumok szolgáltatását imitáló élmény nyújtható a felhasználóknak.

Az intermediális kifejezésen a technikai alapú információtovábbító eszközök összességét értjük: az írásnyomtatástól és a fotótól a filmen, magnón, a videón, a televízióon, a számítógépen, az egyéb adathordozón át az internetig. Az intermediális kifejezés általános érvényű fogalom, mely a médiumok közötti összefüggésre utal.

A „virtuális” kifejezést legegyszerűbben, mint valami látszólagos, kézzel nem fogható, a valódit utánozó és annak tűnő képződményként értelmezhetjük. Egy virtuális objektumot a valódi helyett (részben vagy teljesen az eredeti funkcióinak megfelelően) fogadunk el. Technológiai értelemben a „virtuális” kifejezés a valóság szimulációjára utal. A virtuális valóságnak többféle értelmezése van: 1) egyrészt úgy definiálható, mint számítógéppel

vezérelt multiszenzoros kommunikációtechnológia, amely lehetővé teszi az intuitív interakciót az adatokkal, új módon bevonva az emberi érzékelést; 2) másrészt úgy is meghatározható, mint egy olyan, számítógéppel létrehozott környezet, amelyben a felhasználó is jelen van (Jacobson, 1993,1994; McLellan, 1997).

Egy virtuális múzeum működhet önállóan (Mező és Mező, 2020), vagy egy hagyományos múzeum kiegészítő szolgáltatásaként. A virtuális valóságban működő múzeumnak előnyei és hátrányai is vannak a valódi intézményekkel szemben (1. táblázat). Az alábbiakban ezeket tekintjük át néhány szempont alapján.

Fenntarthatóság, működtetés. A fenntartási és működési szükségletek és költségek terén a virtuális múzeum előnyösebb helyzetben van, a hagyományos, fizikai térben létező múzeumhoz képest. Ez utóbbi ugyanis feltételez például egy olyan ingatlant (egy skanzenet magába foglaló telket és/vagy a kiállításoknak helyett adó épületet), ami rögtön több tíz, vagy akár százmilliós nagyságrenddel növeli az alapítási és fenntartási költségeket. Ez az ingatlan szükséglet a fizikai térbeli lehetőségeket is behatárolja – vagyis azt, hogy hol, mekkora területen, mennyire megközelíthető helyen, milyen várható látogatószámot generáló és egyéb turisztikai attrakciókkal szolgáló helyszínen, településen van az ingatlan, milyen lehetőség van a bővítésre, fejlesztésre. Az ingatlanvásárlással járó tetemes (igaz: egyszeri, vagy bérlet esetén többszöri) kiadást tovább növeli annak karbantartási, berendezési, víz-, gáz-, áramellátást igénylő üzemeltetési stb. költsége. Ezek a költségek nem merülnek fel (legalábbis ilyen nagyságrendben) a virtuális múzeumok esetében. A hagyományos múzeumok működtetésének humán erőforrás szükséglete is nagyobb. Még ha azt feltételezzük is, hogy azonos létszámú muzeológus munkatárs rendezi a fizikai vagy a virtuális térben a kiállításokat, programokat stb., illetve végez kutatómunkát, azonos számú szakem-

1. táblázat: a hagyományos és a virtuális múzeum összehasonlítása (forrás: a Szerzők)

Összehasonlítási szempont		Múzeum	Virtuális múzeum	
Fenntartási szükséglet, költségek	Ingatlan:	●	>	●
	Gazdasági forrás:	●	>	●
	Humán erőforrás:	●	>	●
	Informatikai:	●	<	●
A látogatót érő lehetséges élmények^b	Látványélmény:	✓		✓ ^a
	Hangélmény:	✓		✓
	Tapintásélmény:	✓ ^b		✗
	Illatélmény:	✓ ^b		✗
	Ízélmény:	✓ ^b		✗
	Mozgásélmény:	✓		✗ ^c
	Installációk:saját testméret arány élménye:	✓		✗
Biztonság	Látogatót/munkatársat érő baleset vagy fertőzés esélye:	●	>	●
	Installációkat érő sérülés esélye:	●	>	●
	Installációk eltulajdonításának esélye:	●	<	●
	Adatlopás esélye:	●	<	●
Szolgáltatások	Állandó kiállítások	✓		✓
	Időszaki kiállítások	✓		✓
	Tárlatvezetések	✓		✓
	Múzeumpedagógia:	✓		✓
Kiegészítő szolgáltatások	24 órás nyitva tartás:	⚡ ^d		✓
	Ajándékbolt:	✓		✓ ^e

^a 3D installációk új nézőpontból (például felülnézetből) történő megtekintése is lehetséges.

^b Megjegyzendő, hogy a kiállítási tárgyak megérintése sok esetben tilos (ilyen esetekben a tapintással kapcsolatos élményeket a hagyományos múzeumban sem szerezhet a látogató), az üvegtárlókba zárt tárgyaknak nem érződik az illata, a kiállítási tárgyak megkóstolása (ital- és ételkiállítások ritka kivételtől eltekintve) nem jellemző...

^c Kinect-szerű technológián alapuló virtuális múzeumban a mozgásélmény (például a kiállításon történő séta élménye) is biztosítható.

^d A 24 órás nyitva tartás elvileg lehetséges a hagyományos múzeumok esetében, de nem jellemző.

^e Virtuális múzeum esetében webáruház valósíthatja meg az ajándékbolt jellegű szolgáltatást

ember gárda szervezi és valósítja meg a múzeum-pedagógiai foglalkozást, a teremfelügyelet és a takarítás mégis olyan kiadásokkal jár, amelyek a virtuális múzeumok esetében nem jellemzők. Összességében tehát a virtuális múzeumok működtetéséhez lényegesen kevesebb gazdasági erő-

forrásra van szükség. Az informatikai feltételeket tekintve azonban könnyen belátható módon a virtuális múzeumok igényelnek nagyobb hardver, szoftver és az azokat üzemeltetni képes humán erőforrásokat.

A látogatói élmény. Költséghatékonyságuk ellenére a múzeumlátogatók, illetve a múzeumpedagógiai foglalkozásokon résztvevők számára nyújtott élmények tekintetében a virtuális múzeumok maradnak alul az összehasonlítás során – bár bizonyos esetekben még ez is vita tárgya lehet! A virtuális múzeumok 2D (például: térképeket, fotókat, illusztrációkat stb.) és 3D (például: fegyvereket, ruházatokat, terepasztalokat bemutató) installációkat éppúgy be tudnak mutatni, mint a hagyományos múzeumok (1. ábra). Látványélmények tekintetében ráadásul a virtuális múzeumok új dimenziókat nyújthatnak a kiállított tárgyak, alkotások megismerése tekintetében akkor, ha a

látogató olyan nézőpontból is megtekintheti azokat, amelyekre a fizikai térben esetleg nincs lehetősége (például felülnézetből szemlélheti egy szoborkompozíció elrendezését). Továbbá egy-egy részletre történő ránközelítésre is olyan módot adhat a számítógépes élmény, amelyre az épített kiállítási terekben kordon mögül szemlélt alkotások esetében nincs mód. A tudnivalókat kommentáló feliratok, információk is látványosabbak lehetnek a virtuális térben. Az azonban vitathatatlan, hogy aki eredeti műalkotást szeretne látni, annak a virtuális múzeum nem adhatja meg a kívánt műélményt (kivéve: ha eleve virtuális alkotásról, például számítógépes grafikáról, animációról stb. van szó).

1. ábra: 2D és 3D installációk is bemutatathatók egy virtuális múzeumban (forrás: a *Szerzők*)

Az akusztikus ingerek tekintetében a digitális technika az ismételhetőségen és a látogató által kívánt időpontban történő lejátszáson túl a hangerő, a hangmagasság, a tempó és a lejátszási irány felhasználó által történő megválasztásában nyújthat

lehetőségeket az interaktív élményszerzésre. Ugyanakkor az is tény, hogy aki igazi madárfüttyöt akar hallani, vagy aki egy vízimalom működésével járó vízcsobogást eredetiben szeretne élvezni, annak egy skanzen nyújthat megfelelő auditív élményt (persze

csak akkor, ha a madár is úgy akarja, és a vízimalom is működik éppen). Az installációkról szóló ismeretközlő szövegek ismételt, a felhasználó számára megfelelő hangerőn (esetleg tempóban) és nyelven történő lejátszására is lehetőséget adhat egy virtuális múzeumbeli tárlatvezetés, -látogatás.

Tapintás-, illat- és ízélményt sem nyújthat (egyenlőrel) a rendelkezésre álló informatikai technológia egy virtuális múzeum látogatói számára. Tény azonban, hogy a legtöbb esetben a hagyományos múzeumokban sem megengedett a kiállított tárgyak megérintése és megízlelése (az étel- és italbemutatók kivételével), s valójában azok illata is elérhetetlen élmény a látogatók számára, ha a kiállított darabok üvegvitrinekbe, tárlókba vannak zárva. Megjegyzendő, hogy a már napjainkban is rendelkezésre álló 3D nyomtatási technológia révén térbeli műalkotások és egyéb kiállítási tárgyak (például: csontok, kőületek, növény- és állatreprodukciók stb.) kisebb-nagyobb reprodukciói is létrehozhatók, amelyek például nem látó embertársaink számára is megismerhetőbbé (szó szerint kitapinthatóbbá, megfoghatóbbá) teszik a kiállítást. Az illat- és ízélményeket biztosító technológia is várható a jövőben (lásd például: illatélményeket is nyújtó 4D filmvetítések esetét).

Egy múzeum/skanzen bejárása olyan mozgásélményt jelenthet, amivel egy virtuális múzeum nem versenyezhet. Ugyanakkor: már napjainkban rendelkezésre áll az a technológia, amely révén a virtuális térben valódi fizikai mozgás révén haladhatunk. Ilyen például a játékok világából közismertté és sokak által elérhetővé vált kinekt-technológia. Másrészt az is igaz, hogy a megszokott fizikai környezetből (otthonról, iskolából stb.) történő kimozdulás élményét a valódi múzeumok látogatása biztosítja igazán.

Amit a virtuális múzeum még sokáig nem fog tudni megadni, az az „installáció: saját testméret” arány élménye. Hiába jeleníthetők meg egymás mellett a virtuális világban a látogatók avatarjai (a látogatókat a virtuális világban szemléltető karak-

terek) és a bemutatásra szánt tárgyak akár méretarányosan is, mégsem lesz ugyanaz az élmény, mint amit a valóságban tapasztalhatunk meg. Például: a piramisok mellett állva tapasztalhatjuk meg azok valóban lenyűgöző nagyságát. Vagy: a miniatűr könyvek parányi méretét is akkor érzékeljük igazán, amikor a felénk tartott tenyerünk méretéhez hasonlítjuk azt.

Biztonság. Baleset- és egészségvédelmi szempontból a virtuális múzeumok megint csak előnyben vannak a hagyományos múzeumokhoz képest. A látogatókat és a munkatársakat érő baleset és fertőzés veszélye minimális a virtuális múzeumok esetében.

A fertőzés veszélye, illetve annak elhárítása a COVID-19 vírus által 2020-ban előidézett világvárvány időszakában vált nemzetközi szinten is különösen lényeges biztonsági tényezővé.

Nem hagyható figyelmen kívül ugyanakkor, hogy a képernyő előtt történő ülésből származó testtartás, illetve a szemet érő terhelés, vagy túlzott hangerő esetében a fület érő hatások, akár maradandó egészségkárosító ártalmakkal is járhatnak. Az installációkat érő sérülés veszélye felől közelítve a biztonság kérdéséhez, újra a virtuális múzeumok vannak előnyös helyzetben. Azonban az adatlopás, az installációk eltulajdonításának esélye sokkal nagyobb a virtuális térben, mint a valóságban.

Múzeumi szolgáltatások. Állandó és időszakos kiállítások, tárlatvezetés és múzeumpedagógiai szolgáltatás a hagyományos és a virtuális múzeumokban is megvalósíthatók (bár az utóbbiakban költséghatékonnyabban, nagyobb látogatószámot is kezelni képes módon). A tárlatvezetés és a múzeumped-

agógiai foglalkozás pedig megoldható szoftver révén vagy adott esetben élőszeméllyel történő online kommunikáció révén is. Mindkét múzeumi forma esetében lehetőség van arra, hogy a hagyományos ismeretközlő, tájékoztató, értékközvetítő és nevelő funkciót erősítő interaktív feladatokkal, kihívásokkal is találkozzanak a látogatók (ezek között egyaránt megtalálhatók lehetnek például kvízzjátékok, ügyességi játékok, stratégiai fejtörők, stb.).

Kiegészítő szolgáltatások. A múzeumélményhez társuló kiegészítő szolgáltatások közé soroljuk itt a 24 órás nyitva tartást vagy akár a múzeumi ajándékboltok működtetését. Az egész napos nyitva tartás elvileg a hagyományos múzeumok esetében is lehetséges lenne, azonban ritkán valósul meg. Egy virtuális múzeum ezzel szemben valóban napi 24 órában tudja fogadni és kiszolgálni látogatóit. Múzeumpedagógiai szolgáltatást is nyújthat egy múzeum (rendszerint előre bejelentkezett és korlátozott létszámú csoportok számára). A múzeumpedagógiai szolgáltatásban részesülő látogatók számát tekintve a virtuális múzeum előnyösebb helyzetben lehet: oktatószoftvereit a világ bármely részéről jóval nagyobb számú látogató veheti igénybe. A múzeumi élményhez tartozhat a szuvenír vásárlás is az intézmény ajándékboltjából. Az így származó bevétel pedig hozzájárulhat a fenntartási költségek fedezéséhez és/vagy a nyereségtermeléshez.

Egy kisköltségvetésű virtuális múzeumhoz kapcsolódó webáruház ugyanakkor hasonló vagy nagyobb kereskedelmi forgalmat mondhat magának, mint egy hagyományos (nagy fenntartási és árubeszerzési költségekkel működő) ajándékbolt.

Múzeumpedagógiai lehetőségek egy virtuális múzeumban

A múzeum és az iskola együttműködése többek között a szórakoztatva tanulás kapcsán valósulhat meg (Csesznák, 2009). A lexikális ismereteket átadó

tanítás/tanulás mellett további – a tehetséggondozó programokban is népszerű – pedagógiai lehetőségeket is rejtnek a múzeumok, így a virtuális múzeumok is.

Az alábbiakban röviden felvetünk néhány lehetőséget egy virtuális múzeumban megvalósítható, gazdagító jellegű tehetséggondozó foglalkozás (sorozat) jellegzetes céljaival kapcsolatban. A dúsító, gazdagító tehetséggondozó programokban (is) alkalmazható öt pedagógiai célkitűzés (Mező, 2012 alapján): 1) ismeretközlés, 2) képességfejlesztés, 3) személyiségfejlesztés, 4) módszertan átadás, 5) teljesítményre ösztönzés.

Ismeretközlés

Egy virtuális múzeum (is) alkalmas lehet jóformán bármely tantárgy, bármely tananyagának átadására – a kiállítás témájától függően. Az ismeretátadást célzó pedagógiai tevékenység olyan jellegzetes tevékenységei is megvalósíthatók egy virtuális múzeum keretein belül, mint az előzetes tudás felmérése, a tananyag prezentálása, a tananyag interaktív gyakoroltatása, a megszerzett tudás ellenőrzése és diagnosztikus/formatív vagy szummatív értékelése.

Virtuális múzeumi környezetben megvalósítható, tudásszintet felmérő feladat instrukciója lehet például: „Üdvözlünk a Virtuális Múzeum rak-tárában! A feladatod az, hogy: 1) az itt található kiállítási anyagok közül válaszd ki azt a 10-et, ami a legszorosabban kapcsolódik a ... témához, 2) írd hozzájuk rövid ismertető szöveget, ami minél több tényyszerű információt tartalmaz (ehhez semmilyen segédletet nem használhatsz, csak a saját tudásodat) vagy egészítsd ki a Virtuális Múzeum munkatársai által megkezdett szövegeket, s írd be a hiányzó szakkifejezéseket, adatokat!”

A tananyag prezentálása lényegében egy Virtuális Múzeumban megtett olyan látogatás, ahol a tanári/tankönyvbéli információkat a virtuális múzeum tárlatainak audiovizuális magyarázó szövegei és installációi helyettesítik. Az ilyen feladat egy le-

hetséges instrukciója például: „Üdvözlünk a Virtuális Múzeumban! Egy új témakör tanulásába kezdünk, aminek a címe: Kérünk, hogy a tananyagot a Virtuális Múzeum látogatása során sajátítsd el. Minden szükséges információt megtalálisz a kiállításon. Jó munkát, izgalmas élményeket kívánunk!”

Egy Virtuális Múzeumbeli látogatás során a tananyag interaktív gyakoroltatása az installációkkal és vagy a teljes kiállítással kapcsolatban készített, a látogató aktív ténykedését feltételező, arra reagáló szoftverek révén valósítható meg. E szoftverek (oktató programok) lényegében lehetővé tehetik a programozott oktatás megvalósítását is.

Az oktató szoftverek továbbá az ismeretelsajátítást is ellenőrizhetik, arról gyors és személyre szabott visszajelzést adhatnak (akár magyarázhatnak is) a felhasználóknak (például: diáknak, szülőnek, pedagógusnak, tananyag- és/vagy szoftverfejlesztőnek stb.), és formatív, illetve szummatív értékelés során is hasznosíthatók lehetnek.

Képességfejlesztés

Egy Virtuális Múzeumban – főként kognitív – képességfejlesztés is megvalósítható. Egy önkontrollos hatásvizsgálattal biztosított képességfejlesztés során egy Virtuális Múzeum alkalmas lehet például:

a) elővizsgálatra: lényegében témafüggetlen képességvizsgáló feladatok is közreadhatók egy Virtuális Múzeumbeli látogatás során, amelyek (ha nem is klinikai igényű, de mindenesetre információértékű) adatokat szolgáltatnak a tanulók megismerése szempontjából a képességfejlesztést tervező/végző szakember(ek) számára. A diagnosztikai szoftver adaptív teszteljárásokat is alkalmazhat, ami lehetővé teszi a vizsgált személy képességeinek alaposabb feltérképezését. Az elővizsgálat eredményeként a Virtuális Múzeumbeli látogatás eredménye konkrét fejlesztési terv is lehet.

b) fejlesztő gyakorlatok összeállítására, interaktív gyakoroltatására: akár gamifikált formában is

megvalósítható képességfejlesztés is elképzelhető egy Virtuális Múzeum révén. A fejlesztő feladatok értékelését, összegzését és a fejlesztési terv szükség szerinti módosítását is lehetővé tehetik az alkalmazott szoftverek.

c) utóvizsgálatra: a fejlesztés hatékonyságáról informál utóvizsgálat feladatai is közreadhatók egy Virtuális Múzeumbeli látogatás során. Az adatfelvétel mellett az eredmények értékelése és elővizsgálatlal történő összevetése is lehetséges, valamint a további fejlesztéssel kapcsolatos tanács, stratégia is megfogalmazható.

Személyiségfejlesztés

A képességfejlesztéshez hasonlóan a minimum önkontrollos hatásvizsgálattal biztosított személyiségfejlesztésnek is legalább három komponense van: elővizsgálat-fejlesztés-utóvizsgálat. Egy Virtuális Múzeum (vagy annak egy tárldata) tartalmi szempontból összeállítható úgy is, hogy (akár adaptív feladatok, információk adásán keresztül) önismereti, önértékelési információkhoz segítse a látogatókat, direktív vagy nondirektív tanácsadást valósítson meg (nem klinikai esetekben), illetve (működését egy jelző rendszer egyik első állomásként értelmezve) pszichológiai, pszichiátriai kezelést javasoljon adott esetben. Egy Virtuális Múzeumban lehetőség van továbbá a szorongással, az agresszióval, a bántalmazással stb. való megküzdési technikák, preventív és interventív lehetőségek bemutatására, a látogató korának ismeretében akár szoros értelemben vett kortársak eseteinek bemutatására stb.

Módszertan átadás

Tanulásmódszertan, lázmérés, egyszerű ételek elkészítése, tájékozódás csillagok alapján, harcművészeti mozdulatsor elsajátítása, stb. – ezek mind módszertani, gyakorlati jellegű témakörök, amik elsajátításába, gyakoroltatásába például egy Virtuális Múzeum is segíthet. A kiállítás látogatása alkalmával (lényegében tetszőleges ismétlésszám-

ban, ráközelítéssel, lassítással stb.) mutatható be egy-egy adott módszertani fogás (legyen az a lázmérő bekapcsolása vagy egy adott testtartás/-mozdulat, amivel tompítható az esésekkel járó ütődés egy harcművészeti edzésen, stb.). Ellenőrizhető a cselekvési séma megléte, minősége. Visszajelzés adható a felhasználónak arról, hogy az adott módszertant milyen biztonsággal használja.

Teljesítményre ösztönzés

A tehetséggondozó programok egy köre teljesítményekre (például: könyvek, szakcikkek, novellák, versek, grafikai alkotások, festmények, szobrok, koreográfiák, zeneművek, zenei előadások, innovációk stb. alkotására) igyekszik ösztönözni a bevont személyeket. Egy Virtuális Múzeum esetében nemcsak a hagyományos teljesítményre ösztönző felhívások tehetők meg (például: versmondó-, ének-, rajzversenyek stb. hirdethetők meg), hanem akár egy virtuális tárlat megtervezésére is lehetőség van. A Virtuális Múzeum szoftvere pedig alkalmassá tehető a személyes teljesítmények regisztrálására, s azok alapján akár a teljesítményekről szóló igazolások automatikus előállítására is.

ZÁRÓGONDOLATOK

Miként a múzeumok mintájára virtuális múzeumok hozhatók létre, úgy a múzeumpedagógia mintájára virtuális múzeumbeli (de valódi!) pedagógia is megvalósítható. A virtuális múzeumok létrehozása és működtetése sok szempontból (például: gazdasági, foglalkoztatási, biztonsági stb. aspektusból) olcsóbb és egyszerűbb, mint ami a valódi múzeumok esetében tapasztalható. Ugyanakkor az „otthonról” (értsük bár ezalatt a látogató saját szobáját, tantermét, intézményét, városát stb.) való kimozdulás élménye, a saját testhez történő viszonyítás élménye és néhány érzékszervi élmény tekintetében a valódi múzeumok többet nyújtanak napjainkban, mint a virtuálisak. Semmiképpen nem egészséges versenyeztetni a két múzeum típust,

azonban jelen tanulmány szerzői úgy vélték, hogy újszerűsége miatt hasznos lehet a virtuális múzeumokban rejlő pedagógiai lehetőségekre, esetleges veszélyekre felhívni a figyelmet.

Irodalom

1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. Letöltés: 2020. 01.12. Web: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.tv>
2012. évi CLII. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény módosításáról. Letöltés: 2020.08.16. Web: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200152.tv>
2017. évi LXVII. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról. Letöltés: 2020.08.16. Web: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1700067.TV&txtreferer=00000001.TXT>
- Bíró Éva (2015). Múzeum, művészet, pedagógia. Magyar Múzeumok - A Pulszky Társaság - Magyar Múzeum Egyesület Online magazinja. Letöltés: 2019.06.20. Web: http://archiv.magyarmuzeumok.hu/muhely/2872_muzeum_muveszet_pedagogia. Csesznák Éva (2009). Múzeum és iskola együttműködése. In: *Szórakoztatva tanulni, tanulva szórakozni! Projekt módszer a múzeumpedagógiában*, Oktatási segédanyag. Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre, 18-20.
- Jacobson, L. (1993). Welcome to the virtual world. In Richard Swadley (Ed.). *On the cutting edge of technology*. Carmel, Sams. 69–79.
- Jacobson, L. (1994). *Garage virtual reality*. Carmel, Sams.

- Kárpáti Andrea (2011). A múzeumi kiállítás mint tanítási és tanulási környezet. In: Kárpáti Andrea, Vásárhelyi Tamás, *Múzeumi tanulás*. Typotex Kiadó, Budapest, 38-42.
- McLellan, Hilary (1997): Virtual Realities. In Jonassen, David, Driscoll, Marcy (Eds). *Handbook of Research on Educational Communications and Technology. A Project of the Association for Educational Communications and Technology*. Routledge, New York. 17-37
- Memorandum az egész életen át tartó tanulásról (2000)* Európai Községek Bizottsága. *A Memorandum on Lifelong Learning*. Letöltés: 2019.01.20. web: https://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf
- Mező Ferenc (2012). A tehetséggondozás koordinálása In Mező Ferenc (szerk.). *Tehetségkoordinátorok kézikönyve*. K+F Stúdió Kft., Debrecen. 71-82.
- Mező Ferenc és Mező Kristóf Szíriusz (2020): Virtuális Múzeum adhat helyet a lélektani hadviselés példatárának. *Lélektan és hadviselés – interdiszciplináris folyóirat*, II. évf. 2020/1. szám. 113-114.
- Mező Katalin (2015). *Kreativitás és élménypedagógia*. Kocka Kör Tehetséggondozó Kulturális Egyesület, Debrecen
- Ortutay Gyula (1980). *Magyar Néprajzi Lexikon*, 3.kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest. <http://www.mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-1955.html>
- Swiderkowna, Anna (1981). *A hellenizmus kultúrája*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Trencsényi-Waldapfel Imre (1983). *Mitológia*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Turbók Arnold Bertalan (2009). A kompetencia alapú képzés és a múzeum – mint az egész életen át tartó tanulás alapja. In: *Szórakoztatva tanulni, tanulva szórakozni! Projekt módszer a múzeumpedagógiában*, Oktatási segédanyag. Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre, 16-18.
- Vágolva Éva (2013). A tanórán kívüli oktatás és az élménypedagógia pszichológiai, pedagógiai szempontjai és előnyei. *Levéltári Szemle*, 63, 4, 61-71
- Vásárhelyi Tamás, Kárpáti Andrea (2011). *Múzeumi tanulás*. MTM-Typotex, Budapest.

**AZ ONLINE ÉS A SZEMÉLYES JELENLÉTTTEL TÁMOGATOTT
INFORMÁCIÓ-FELDOLGOZÁS HATÁSAINAK LEHETSÉGES KÖVETKEZMÉNYEI A
NYELVI KÉSZSÉGEK FEJLŐDÉSÉRE GYERMEKKORBAN**

Szerző:

Schéder Veronika (Ph.D.)
Nyíregyházi Egyetem

Első szerző e-mail címe:
scheder.veronika@nye.hu

Lektorok:

Tukacsné Károlyi Margit (Ph.D.)
Nyíregyházi Egyetem

Hüse Lajos (Ph.D.)
Debreceni Egyetem

...és további két anonim lektor

Schéder, V. (2020). Az online és a személyes jelenléttel támogatott információ-feldolgozás hatásainak lehetséges következményei a nyelvi készségek fejlődésére gyermekkorban. *Különleges Bánásmód*, 6. (3). 101-110. DOI [10.18458/KB.2020.3.101](https://doi.org/10.18458/KB.2020.3.101)

Absztrakt

Az alábbi tanulmány egy rövid áttekintést nyújt néhány olyan – hazai és nemzetközi – kutatási eredményről, amely a digitális eszközök gyermekkori használatának veszélyeire hívja fel a figyelmünket, különös tekintettel az idegrendszer, a mozgás- és beszédfejlődés lehetséges károsodásaira. Az adatokat mindenütt igyekszünk jól érthető magyarázatokkal is alátámasztani, fejlődésneurológiai és nyelvfejlődési szempontból megközelítve. A felvetett problémakör ellenlábasként bemutatunk olyan lovas- és meseterápiás feladattípusokat, amelyek jól illusztrálják a személyes jelenlét, a hallott beszéd és a (főleg szabad levegőn eltöltött) mozgástevékenységek nélkülözhetetlen szerepét gyermekeink egyes részképességeinek, főként beszédprodukciós, beszédészlelési és beszédmegértési képességeinek/készségeinek fejlődésében. Az itt közölt esetek mindegyike lovasterápiás praxisunk tapasztalataiból származik. A tanulmány figyelemfelhívó célzattal született, ráirányítva tekintetünket arra, hogy gyermekeink digitális világgal való találkozásának optimális ütemezése még mindig nem megoldott, s hogy az off-line világ háttérbe szorulása több veszélyt rejt magában, mint azt sokan gondolják.

Kulcsszavak: digitális eszközök, nyelvfejlődés, lovasterápia, meseterápia

Diszciplínák: nyelvészet, gyógypedagógia

ABSTRACT

POSSIBLE CONSEQUENCES OF THE EFFECTS OF ONLINE AND IN-PERSON INFORMATION PROCESSING ON THE DEVELOPMENT OF LANGUAGE SKILLS IN CHILDHOOD

The following study provides a brief overview of some research findings, both Hungarian and international, that draw attention to the dangers of using digital devices in childhood, particularly to the potential

for damage to the nervous system, locomotor and speech development. In all cases, we seek to support the data with clear explanations, from the standpoint of developmental neurology and language development. As a counterweight to the questions raised, we will present equestrian and storytelling task types that illustrate the essential role of personal presence, heard speech, and (mainly outdoor) exercise in the development of children's partial skills, such as speech production, speech perception and speech comprehension. Each of the cases reported here stems from the experience of our equestrian practice. This awareness-raising study was designed to draw attention to the fact that the optimal timing of children's encounter with the digital world is still unresolved, and that the marginalization of the off-line world poses more dangers than many people think.

Keywords: digital media, language development, horse-therapie, tale-therapie

Disciple: linguistics, education of handicapped children.

Az 1990-es évek végén még írógépen (bár már elektronikus írógépen) lehetett tanulni az úgynevezett tízujjas vakírást, ismertebb nevén a gépírást. Az első számítógépekkel és az első internetes levélváltásokkal az ezredforduló környékén kezdtek az emberek megismerkedni. Azóta, az eltelt húsz évben nagyon gyorsan és nagyon nagyot változott a világ. A mai húszévesek még azért visszaemlékeznek a különböző játszótereken szerzett szaladgálás, fára mászás, labdázás és hasonló szabadterei élményeikre, a baráti körök utcai verbuválódására, a nagycsaládos nyaralásokra, de az ő kisebb testvéreik, illetve a ma születő gyermekek már egyértelműen inkább egy digitális világ közepén találják magukat.

A 80-as, 90-es években még szinte nem is haltunk tanulási nehézségekkel, zavarokkal küzdő diákokról, szó sem esett megváltozott képességről, integrációról, ebben az időszakban az „elevenebb” diákokra hívták fel a figyelmet a pedagógusok. 2010 környékén (megjegyzés a szerzőtől: már doktorátus, lovasterapeuta-képzettség birtokában) előtérbe kerültek a szaporodó beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézségek és az egyre gyakrabban felmerülő sajátos nevelési igény a gyermekek, tanulók esetében. A lovasterápiás foglalkozások tapasztalatai mély bepillantást engedtek ezeknek a gyerekeknek a korábbi évekhez képest jelentősen

megváltozott elsődleges szocializációjába is, s mindezt a szakirodalmi olvasmányélmények is kezdték egyre jobban megerősíteni az elmúlt évek során.

Jelen tanulmányban ennek a kérdéskörnek a körüljárására kerül sor: lehetnek-e, és ha igen, milyen veszélyei vannak egy olyan kornak, ahol a gyermekek fejlődése a természettől és a természetes módszerektől kritikusan eltávolodva, javarészt egy digitális világban zajlik? Ennek érdekében a szakirodalmi háttér összefoglalása után bemutatunk néhány, már kipróbált és felhasznált lovas- és meseterápiás gyakorlatot, amelyek jól illusztrálják a személyes jelenlét, a hallott beszéd és a mozgástevékenység jelenlétének nélkülözhetetlen funkcióit gyermekeink egyes részkapességeinek, főként beszédészlelési és beszédmegértési képességeinek/készségeinek fejlődésében.

A számítógépek és egyéb okoseszközök túlzásba vitt használatának veszélyei

Mivel a mai családok az egyszerű létfenntartás érdekében is extrém terhelés alatt élnek, aminek tempósan igyekeznek napi szinten eleget tenni, a sokféle kötelezettség miatt mereven strukturált lett az életvitelük. Nemcsak a felnőttek sínylik meg ezt a túlterhelt és túlhajszolt világot, hanem a gyerekek is. Ennek következményei a nyelvi készségek

fejlődésére nézve legalább két fő (kedvezőtlen) csapásirányt vesznek.

Induljunk ki egy erős szélsőségből a később levezetni kívánt ismeretek pontosabb megértése érdekében. A szélsőséges helyzet alatt a személyes emberi kontaktusok olyan mértékű beszűkülését értjük, amikor a gyermekekkel való foglalkozásra nem marad idejük a túl sokat dolgozó szülőknek. Nincs nagyszülői segítség (például azért, mert még ők is dolgozó emberek), nincsenek barátok (például, mert a baráti kapcsolatok kialakítása és ápolása is időt igényelne, ami szintén nincs). Az ilyen családokban a gyerekek rendkívül ingerszegény nyelvi környezetben nevelkednek. Kevés emberi beszélgetést hallanak, még kevesebbet beszélnek direktben hozzájuk, a kommunikációs kapcsolatok a mindennapi rutintevékenységek klisészerű, rövid tömondtaiban merülnek ki.

A nyelvfejlődés folyamatáról tudjuk, hogy ugyan velünk születik egyfajta biológiai alap, ez azonban önmagában nem elég ahhoz, hogy az ember gyermeke megtanuljon beszélni (és beszédkészségének függvényében később írni, olvasni is). Ennek a velünk született „nyelvvelsajátító szerkezetnek” a bekapcsolásához és tökéletesedéséhez nélkülözhetetlenek a környezet nyelvi ingerei, akár már magzati kortól kezdve (Babarczy et al., 2014, 457). A környezeti ingerek hiánya vagy szűkössége az idegrendszer, a mozgás és a beszéd, vagy akár az egész személyiség fejlődésére nézve tragikus következményekkel is járhat.

Darwin már 1871-ben elvégzett egy kísérletet nyulakkal, és arra a következtetésre jutott, hogy az unalmas, üres ketrecekben felnövő nyulak agya 15–30%-kal kisebb lesz, mint a természetben élő társaiké, de ha a ketreceket változatos játékokkal szerelik fel, ahol a nyulak egymással játszhatnak, ezeknek a nyulaknak az agya is növekedésnek indul, az idegsejtek között pedig több szinaptikus kapcsolat alakul ki (Swaab, 2013, 49-50). Bruce D. Perry és Maia Szalavitz (2014) immár XX. századi, nem állatkísérleten alapuló, hanem valós-emberi tör-

ténetekkel erősíti meg a fentieket. Az egyik, általuk leírt eset egy olyan kisfiúról szól, aki 11 hónapos korában, nagymamája halála után egy idős, kutyatenyésztéssel foglalkozó férfi gondozása alá került. 5 éves koráig élt nála egy kutyaketreceben, ahol ritkán szóltak hozzá és ritkán játszottak vele. Kétévesen még nem járt és nem beszélt. Ekkoriban egy általános orvosi vizsgálat alkalmával ismeretlen eredetű, maradandó agykárosodást találtak nála, de a diagnózis felállításán túl egyéb intézkedés nem történt, senki nem járt utána a gyermek neveltetési körülményeinek. Ötévesen aztán már tartós kórházi kezelésre szorult, s ekkor derült ki, hogy nem érti az emberi beszédet, ő maga sem beszél, mozgás- és értelmi fejlődése súlyosan elmaradott. Sajnos még ma is kevés szó esik arról, hogy a kisgyermekkorban ingerszegény, elhanyagoló környezet önmagában súlyos szervi elváltozásokat is okozhat. Komolyan sérülhet a mozgás és beszéd fejlődése, de a későbbiekben a különböző mértékű személyiségtorzulás sem kizárt.

Doidge (2011) szerint az agyat a külvilággal való állandó kölcsönhatás formálja, és a kutatók már azt is felvetették, hogy a tapasztalataink nyomán kialakult plasztikus változás akár a génjeink expressziójára is hatással lehet (epigenetikus változásokat indukálhat). A korai fejlődésük során elhanyagolt gyerekek intelligenciája általában alacsonyabb, mozgás- és nyelvfejlődésük hátrányokat szenved, továbbá magatartás- és viselkedészavarokkal küzdenek (Swaab, 2013, 50). Ennek azonban a fordítottja is igaz: az ingergazdag, állandóan stimuláló környezet az agy fejlődéséhez vezet: az idegsejtek mérete megnő, és kimutathatóan több dendritelágazásuk fejlődik, ami növeli a köztük lévő összeköttetések számát. Agyunk tehát ugyanúgy elsorvasztható vagy megerősíthető, mint egy izom (Doidge, 2011, 65). Nyelvi fejlődésünkön keresztül különösen jól illusztrálható, hogy környezetünk – különösen első élet éveinkben – hogyan határozza meg a nyelvhasználattal kapcsolatos agyi struktúrák kialakulását. Látványos ez a megállapítás az ún.

kritikus fejlődési időszakokban (más néven: szenzitív periódusokban). Az anyanyelv-elsajátítás tekintetében ezeket az időszakokat két, ún. biológiai sorompó jelzi: az első biológiai sorompó 6-7 éves korban, a második 10-11 éves korban zárul. Amennyiben az első biológiai sorompóig megfelelő nyelvi ingerekkel találkozik a gyermek, még megvan a lehetősége a maradéktalan nyelvelsajátításra. Ám ha csak a második sorompóig éri őt a megfelelő ingerek, nyelvi készségei töredékesen, sérülten bontakoznak ki csupán. A második biológiai sorompó lezárulása után általában sikertelen az anyanyelv-elsajátítás (Gósy, 2005, 252-253).

Az eddigi gondolatok nyomán felmerül a kérdés, hogy mit jelent a „megfelelő” környezeti stimuláció, milyenek azok a külvilági ingerek, amelyek a gyermekek tipikus (hétköznapi nyelven: normális, egészséges) nyelvfejlődési folyamatát támogatják.

Egyre több gyermekpszichológus – gondoljunk pl. Vekerdy (2020) legutóbbi nyilatkozataira – komoly aggodalmainak ad hangot, látván, hogy az elmúlt évtizedekben milyen irányt vettek a gyermekek szabadidő-eltöltési szokásai. A mai gyerekeknek sokkal kevesebb lehetőségük adódik szabad játéktevékenységekre, mint az egy-két generációval korábban élt nemzedéknek. Megfigyelhető, hogy játékrepertoárjukból kivészni látszanak az imaginatív, képzeleten alapuló szerepjátékok. Ezek a típusú játékok pedig azért volnának fontosak, mert folyamatos gondolkodást és kreativitást kívánnak a gyermektől, segítve a homloklebeny (olyan magasabb rendű kognitív funkciók, mint a tervezés és végrehajtás agyi központjainak) fejlődését. Kutatások bizonyítják, hogy azok a gyerekek, akik több képzeletet mozgósító játékot játszhatnak, feladathelyzetekben jobban képesek együttműködni, társas kapcsolataikban eredményesebbek, nagyobb a szókincsük, jobbak a nyelvi készségeik, nagyobb kognitív rugalmasságra és önkontrollra tesznek szert – amely képességek további fejlődésük alapjaként szolgálnak (Zimbardo, 2017, 201). Ám a mai gyerekek

közül kevesen ilyen szerencsések. Egy vizsgálat (Spiegel, 2008) azt is kimutatta, hogy míg az 1940-es évek 5 éves gyerekei három percig is képesek voltak egy helyben állni, a 7 évesek pedig addig, amíg arra kérték őket, a mostani 5 évesek egyáltalán nem képesek nyugton maradni, a 7 évesek is legfeljebb három percig (Spiegel, 2008).

Mi történt, mi történik tehát a mai gyerekekkel?

Bizonyára mindannyian láttunk már olyan kisgyermeket, aki édesen odatotyogott a televízió képernyője elé, és megpróbálta megsimogatni a benne látott „babát”, vagy beszélni kezdett hozzá. A valóság és a fikció ugyanis körülbelül csak 10-11 éves életkorban fog véglegesen külön-külön pályára kerülni a gyermeki gondolkodás fejlődésében. 5 éves korig ugyanazon síkon helyezkedik el (tehát: 5 éves korig a gyermek még egyáltalán nem tudja elválasztani a képzeletet a valóságtól!), majd 5-től 10 éves korig komoly egyensúlyozási folyamat következményeként érkeznek meg a kisiskolás korú gyermekek a stabil valóság talajára (Kádár, 2012, 122). Ezt a tipikus fejlődési folyamatot támogatja az inergazdag, személyes emberi kapcsolatokon és interaktív kommunikáción alapuló környezet. Jobban mondva: kellene megtámogatnia.

Ugyanis manapság gyakran az történik, hogy már az 1(!) éves gyermekek is „elektronikus bébiszitterekkel” töltik napjaik nagy részét. Pedig a televízió és a számítógép (okostelefon stb.) képernyője nem tartozik a támogató, inergazdag környezeti tényezők közé! Hogy miért? Visszatérve az előbbi példára: a kisgyermekek lassan rájönnek, hogy a képernyőn látott „baba” nem simogatja, öleli őket vissza, nem válaszol a kérdéseikre – nem kell hozzá sok idő, hogy tapasztalataik alapján fel is hagyjanak kezdeményező-készségükkel, és le-tottyánva a fenekükre csak merev bámulóvá, egyoldalú fogyasztóvá (később kritikátlan befogadóvá...) váljanak. Hacsak nincs mellettük olyan felnőtt, aki személyes jelenlétével segítségükre van a képernyőről érkező ingerek feldolgozásában. Bár a legszerencsésebb az volna, ha 9-10 éves korig a

gyerekek egyáltalán nem is találkoznának semmiféle digitális eszközzel. Sokkal jobb lenne, ha a gyerekek életük első 6-7(-10) évében a felnőtt által mondott meséket dolgozhatnák fel hallás útján: ilyenkor ugyanis a gyermek „saját vágyainak megfelelő fantáziaképeket alkot” (Kádár 2012: 50), pont olyat és pont úgy, amihez már elég érett, ami segíti őt a világ megismerésében, a vele történt események feldolgozásában, a lelki immunrendszere kiépülésében. A különböző képernyőkről azonban készen kapja az információkat, amelyekkel egyáltalán nem biztos, hogy meg tud birkózni – és ez gyakran ki sem derül, csak esetleg magatartási és viselkedésszabványokba, nyelvfelépítési zavarokba, pszichés betegségekbe transzformálódik.

De van egy másik probléma is a gépekkel, mint – manapság egyre több családban elsődleges, vagy még rosszabb esetben egyetlen – környezeti nyelvi ingerforrással, információs közeggel. Kevés szülő és pedagógus van tisztában azzal, hogy ezeknek az eszközöknek a zaj- és fénykibocsátása nagymértékben károsítja a fejlődő idegrendszert (de még a fejlett, felnőtt idegrendszert is). Ezek ugyanis igen intenzív fények és zajok, és talán sokan meglepődnek rajta: még akkor is, ha csupán passzív befogadói vagyunk (Vida, 2014). Agyunk fontos frontális területei, melyek a figyelmet irányítják, 3–6 éves korban, majd közvetlenül a pubertás kor előtt, 11–12 éves életkorban fejlődnek leggyorsabban. Ha ezekben a kritikus időszakokban túlingerlődik az idegrendszer, előfordulhat, hogy nemcsak a fontos idegi kapcsolatok erősödnek meg. A gyerekek agyi térképei differenciálatlanok maradnak, ezért túlzottan érzékenyek lesznek. Például elég egyetlen hangfrekvenciát meghallaniuk, és az egész hallókérgük aktivizálódni fog (Doidge, 2011, 109-111). Ilyen káros hanginger lehet az elektronikus berendezések állandó háttérzaja, az ún. fehérzaj is, amely Kilgard – Merzenich (1998) szerint súlyos elváltozásokat okoz az agykéregben. A Huawei 2020 januárjában egy reprezentatív kutatást végzett Magyarországon (Net1). Eszerint a mai 3 éves gyerekek fele, a 4–6

éveseknek 90%-a használ valamilyen okoseszközt. Amerikai orvosok mágneses rezonanciás képalkotó vizsgálatok eredményeinek közzétételével figyelmeztetnek arra, hogy a különféle kijelzőkkel babráló 3–5 éves gyerekek fehérállománya lassabban fejlődik – ami befolyásolja a kognitív képességek fejlődését, a nyelvelsajátítást, a kifejezőkészséget, az olvasás és írás elsajátítását (Net2). Száz német gyermekorvos megkérdezése alapján (Net3) úgy tűnik, a 10–13 éves gyerekek betegségeinek jelentős része a túlzott médiafogyasztás számlájára írható. Ide sorolták a túlsúlyt, a beszédfejlődési, a szociális és a tanulási zavarokat. A WHO legfrissebb jelentése szerint ráadásul a mai 11–15 éves európai gyerekek egyre nagyobb hányada mentális problémákkal is küzd: minden negyedik gyermekre igaz, hogy gyakran ideges, ingerült, és legalább hetente egyszer gondot okoz számára az alvás (Net4). A jelenlegi kutatások azt mutatják, hogy a túlzásba vitt képernyőhasználat következtében a gyerekek agyában megemelkedik a kortizol, az egyik stresszhormon szintje. Ennek természetes funkciója az lenne, hogy elhárítsunk egy veszélyhelyzetet. Egy videójáték esetében persze nincs igazi veszélyhelyzet, de az állandó készenléti állapot súlyos szorongásos zavarokhoz vezethet (Chapman, 2016).

Miért ülünk inkább lóra, és miért ne a képernyő elé?

Lovas- és meseterápián egyre több olyan 5-6 éves, még óvodás gyermek jelenik meg, akik látszólag megmagyarázhatatlan oknál fogva egyre súlyosbodó szorongásos zavarokkal, viselkedésszabványokkal, kommunikációs nehézségekkel küzdenek, és nemigen vannak baráti kapcsolataik. Nem ritka körökben az alvászavar sem, és néhányuknál megjelennek az autoagresszivitás különféle formái is.

Lovasterápiás foglalkozásaink kiegészítéseként az alkotó-fejlesztő meseterápiás módszert alkalmaztunk (azaz: a két módszer kombinációjára került

sor). Ennek során gyakran elég hamar nyilvánvalóvá vált, ha valamelyik gyermek idejének nagy részét különféle okoseszközök előtt töltötte, keveset vagy egyáltalán nem mozgott. Olykor maguktól mesélték el álmaikat, melyekben „belekerültek” a számítógépbe, és ott üldözöttekké stb. váltak. Lehet, hogy ezekben a számítógépes és videójátékokban ügyesek voltak, de nem rajzoltak, nehezen vagy egyáltalán nem tudták elkapni a labdát, nem tudtak célba dobni, nem ismerték (nem tudták megnevezni) saját testrészeit, bizonytalan volt az egyensúlyuk, és arra a kérésre, hogy meséljék el, mit csináltak a hétvégén vagy aznap az óvodában, nem tudták adekvát válaszok formájában kifejezni magukat. Szókincsük azokra a kifejezésekre redukálódott, amelyeket az elektronikus eszközök használata igényelt. Amennyiben a digitális világról meséltek, lelkessé váltak, beszédtempójuk azonban nem felgyorsult, hanem kapkodó lett: érezhetően nagy lendülettel szeretnék volna elmesélni az elektronikus játékvilágukban történeteket, de mentális lexikonukban nehezen és lassan igazodtak el, szűk szókincsükkel és grammatikai készségek hiányában nem tudtak értelmes mondatokban megnyilatkozni. Történetmesélésük összefüggéstelen szóhalmaz volt csupán, melyből leginkább csak az tudta kihámozni a lényegét, aki ismerte, hogy miről van szó.

Aki lóra ül, az előtt kitér a világ. Szabad levegőn van, ingergazdag (valóságos) természeti környezetben, ahol növényekkel, állatokkal és emberekkel, változatos színekkel, illatokkal és hangokkal találkozunk, a saját bőrén érzékelve a különféle időjárási körülményeket. És: mozog. Ezeket az intenzív ingereket és élményeket semmilyen elektronikus eszköz nem tudja helyettesíteni. Agyunk kognitív funkciókért felelős neurális hálózata nem csupán genetikai programjainknak köszönhetően alakul ki: hosszú távon csak olyan kapcsolatok jönnek létre a gyerekek agyában, amelyek a konkrét, valóságos életfeladatokba ágyazódva rendszeresen aktiválódnak. Amit pedig nem használunk, az elsorvad

(Nemes, 2013). Vagy: azok az alternatív tevékenységek, amelyeket viszont túlzott mértékben űzünk (mint például a „kütyüzés”) egyszerűen „ellopják”, elfoglalják a hasznos agyi területeinket (Doidge, 2016, 34). A kognitív képességeit csak az tudja kibontakoztatni, akiben kialakult a megfelelő testérintet. Az okoseszközök előtt ülve a gyerekeknek egyáltalán nem fejlődik a testérintetük, sőt, idővel az alapvető szükségleteikről is megfélemeznek (pl. nem érzik, hogy szomjasak vagy fáznak). Ezeket az ingereket csak akkor tapasztalhatják meg, ha a tényleges, valóságos világban tevékenykedhetnek: ugrálhatnak, fára mászhatnak, szaladgálhatnak, énekelhetnek – netán lovagolhatnak.

A lovaglás talán passzív mozgásformának hat, sokan mondják, hogy „te nem sportolsz, csak ülsz a lovon”. Nincs igazuk. Ha csak lépő ló hátára is ülünk, maga a lépés, ez a négyütemű, diagonális, ritmikus mozgás a teljes idegrendszerünket és az összes izomcsoportunkat egyszerre stimulálja (Büki, 2006, 36-62). Ezért nevezik a lépő lovon történő terápiás foglalkozásokat szenzomotoros integrációs tréningnek is. Lovon ülve folyamatos stimulációnak van kitéve a vesztibuláris rendszerünk is. A vesztibuláris ingerlés fokozza a központi idegrendszer általános motoros aktivitását, ezáltal a beszéd motoros komponenseire is serkentőleg hat (Györgypál, 2006, 14-18). A lovaglás segíti a téri tájékozódás és a nagymozgások koordinációjának fejlődését is. Annak a gyermeknek pedig, akinek az őt körülvevő térben van elég mozgásos tapasztalata, sokkal könnyebb beszéd közben a száj terében való eligazodás is (Fehérné – Sós, 2010, 83-87). A hipoterápiás vizsgálatok tanúságai szerint a lépő ló mozgása pontosan olyan érzetet kelt a rajta ülő emberben, mintha ő maga járna a saját két lábán (Katona, 2006, 28-35). Ma már azt is tudjuk, hogy a gyaloglás az egyik legegészségesebb mozgásforma, ill. az egyik leghatásosabb neurológiai beavatkozás: gyaloglás közben ugyanis új idegsejtek keletkeznek a

hippocampusban (azon az agyi területen, ami a rövid távú emlékeket tárolja) (Doidge, 2016, 121).

A saját testtel megtapasztalt motoros tanuláshoz tehát igen nagy jelentősége van életünkben: a gyermek mindent a mozgáson keresztül tapasztal meg. Gondolkodásunk a cselekvési sémákon keresztül válik egyre strukturáltabbá, és így leszünk képesek később arra, hogy gondolkodásunkkal irányítsuk különböző, egyre differenciáltabb mozgástevékenységeinket (ilyen lesz többek között a beszéd és az írás). Tehát a beszéd is a mozgás által fejlődik, és ezáltal fejleszthetők az értelmi képességek is. Először azonban a nagymozgásoknak kell megfelelően kifejlődniük, erre tud ráépülni finommotorikánk. Ha egy kisgyermeknél még nem automatizálódtak a különböző nagymozgásformák, akkor iskolás korból lépve még mindig ezeknek az irányítása fogja lekötöni a figyelmét és nem fog tudni eléggé összpontosítani, nagyon hamar elfárad (Fehérné és Sós, 2010, 83-87).

Lóhátról a világ

A lovon ülés sokat segít a gyerekeknek abban, hogy tudatosan megélik saját testük létezését. A ló hátán történő egyensúlyozás, valamint a koordinált mozgástevékenységek (pl. a különböző voltizsgyakorlatok) szorosan összekapcsolódnak a testséma kialakulásával. A gyermek saját testének térbeli tudatosítása az alapja a téri tájékozódásnak, a jobb és bal irányok felismerésének/megkülönböztetésének. Először a térben kell tudnia eligazodni ahhoz, hogy később a papíron, írás közben se legyenek gondjai azzal, hogy merre néz a *d* vagy a *p* betű pocakja, és így tovább. Ebben lehet támogató szerepe a lovaglásnak.

A Lovasterápia a neuro- és pszicholingvisztikai zavarok rehabilitációjában című könyvben (Schéder, 2017) bemutatásra kerül egy eset, amikor egy számítógépes játékoktól már-már függő, szorongó óvodás kisfiúval lovasterápiás foglalkozások keretében dolgoztunk fel az Óz, a csodák csodája című mesét. Jelenleg csak az kerül szem-

léltetésre, hogy hogyan segítette e mese keretében a madárijesztővel, a bádögemberrel és az oroszlánal való találkozás a taktilis és haptikus észlelés fejlesztését, a testkép/testséma kialakulását. A madárijesztővel történő megismerkedés kapcsán például különféle terményeket használtunk a foglalkozáson: búzát, zabot, kukoricát, szénát, lucernát – melyet a kisfiú megtapogathatott, megszagolhatott (a zabot még meg is kóstolta). A lovarda mellett épp egy kukoricaföld terült el, így tanultuk meg, hogy miből lesz a popcorn... Szalmából és bálamadzagból aztán madárijesztőt készítettünk (akit persze terápiás lovunk azonnal fel is akart falni, mókás helyzetet teremtve ezzel). A bádögemberrel való találkozáshoz a lépő ló hátán ülve különböző anyagokat kellett kitapintania a gyermeknek csukott szemmel egy zsákban: pl. műanyag kupakot, fadarabot, kavicsot, papírt... és bádögöt. A berozsdásodott bádögember szerepére megkérve őt egy-egy testrészét a lovaglópálca segítségével képletesen beolajoztuk, azaz: érintésre átmozgattuk, megtornáztattuk. Beszélgettünk a bádögember hiányzó testrészéről, a szívéről: hol van a testünkben, és mire jó nekünk? Talán ebből a rövid leírásból is látszik, hogy ezek mind olyan lehetőségek, amelyeket a képernyőn keresztül látott meseválogatás megtekintése nem tud pótolni. Ez a kisfiú, aki azért került terápiára, mert szülei tartottak az iskolakezdéstől, a beilleszkedési, kommunikációs és tanulási gondoktól, a nyári foglalkozásaink végére egészen feloldódott, mozgásában megügyesedett, néhány évvel később pedig, egy véletlen utcai találkozás alkalmával kiderült, hogy kitűnő tanuló lett az általános iskolában.

Az olvasástanulás alapfeltétele, hogy a gyermek képes legyen felismerni az alakzatokat: azok azonoságait és különbözőségeit. Az alak- és forma-állandóság felismerésének képessége azt jelenti, hogy a gyermek felismeri a betűket akkor is, ha azokat más színnel vagy más méretben írták. A vizuális érzékelés és észlelés fejlesztésére kitűnő alka-

lom egy lovardában a lovarda lakóinak megismerése: az egyes lovak színeinek (szürke, fekete, sárga, pej, deres) megtanulása, majd saját nevükkel történő azonosítása. Egy tanulási zavarokkal küzdő (konkrét diagnózisa szerint diszgráfiás) kisiskolás kislánnyal sokszor végeztünk ilyen és hasonló feladatokat. Lerajzoltuk a számokat a lépő ló hátán egy lovaglópálcával a levegőbe, azután leléptük a földön a lóval (először homokba történő előrajzolás, később előrajzolás nélkül). Sokat segítenek ilyen esetben a lovardai gyakorlatok: a kiskör, nyolcas, átváltás, féllovarda, átlóváltás szabadon történő lelovaglása.

A beszédészlelés képessége részben velünk születik (ezt mutatják például az ún. cumis kísérletek: egy-két napos újszülöttek már képesek a zöngés-zöngétlen hangok differenciálására), ugyanakkor csak 8-9 éves kor tájékán beszélhetünk (tipikus fejlődés esetén!) a felnőttekéhez hasonló beszédhang-differenciálási perцепciós részképességről. A beszédészlelés képessége nagyon fontos: ez az alapja egyrészt a beszédprodukció elsajátításának, másrészt az írás-olvasás megtanulásának, később pedig a magasabb szintű, összetettebb tanulási képességeknek is.

Ma már kutatások bizonyítják, hogy a diszlexia és diszgráfia hátterében minden esetben kimutathatóak a beszédészlelési részfolyamatok zavarai (Csépe, 2007, 172). A beszédészlelés alapja természetesen az ép hallás. A hallási érzékelés fejlesztésére is kiváló közeg a lovarda. Lovon ülve megfigyelhetjük, milyen hangokat hallunk magunk körül. Honnan, melyik irányból halljuk őket? Ha vannak segítők, megkérhetjük őket, hogy különböző eszközökkel a pálya meghatározott pontjain adjanak ki hangokat (pl. zacskózörgés, dobolás...) – a lovasnak pedig csukott szemmel, lépés közben jeleznie kell, hogy mit és merről hallott. Megismerkedhetünk a lovardában lakó állatok hangjaival, amelyeket aztán kesztyűbábok felvételével utánozhatunk. Egy terápiára járó agyvérzéssel született óvodáskorú kislány esetében, a GMP-

tesztel (Gósy, 1995) beszédészlelési zavarokat is lehetett diagnosztizálni.

Álljon itt néhány gondolat arról, hogyan lehet lovas-meseterápiás módszerekkel a beszédészlelési részképességek fejlődését támogatni. Sokan ismerjük Móra Ferenc: A cinege cipője című versét. Ehhez kartonpapírból madárbábokat lehet készíteni. Először megismerkedtünk ezekkel a bábmadarakkal, megtanultuk a nevüket, majd a vers meghallgatása következett versszakról versszakra (miközben termé-szetesen lovagoltunk). Amikor meghallott egy ma-dárnevet a gyermek, fel kellett emelnie a kezét. Ilyenkor megálltunk, és kiválasztotta az adott madár kartonbábját. Ez a feladat még nem igényel magasabb szintű beszédfeldolgozási képességet, azaz megértést, „csupán” észlelést (szűkebb értelemben vett perцепciót). Más, hasonló versekkel vagy mesékkel is lehet ilyen típusú feladatokat játszani – amellet, hogy nagy élmény, hamar sikerélményt is ad, bővíti a szókincset és a világról való ismereteket.

A szeriális észlelés (más néven sorozatészlelés) képessége úgyszintén nélkülözhetetlen az olvasás és írás elsajátításához, ezen keresztül a tanuláshoz. Van egy orosz népmese a répáról: ahol anyóka húzza apókát, apóka meg a répát – de aztán ez a sor lelkesen kiegészül egy-egy további segítővel. Ujjbábok felhasználásával nemcsak a sorozatészlelést, de a finommotorikus képességet is kiválóan alkalmas fejleszteni.

Ezeket a változatos, ingergazdag, sajátélményen alapuló helyzeteket nem tudják helyettesíteni az elektronikus berendezések, amelyekből a gyermek csak hangot hall meg képet lát.

Mindenki számára ismert pedagógiai alapelv, hogy minél több érzékszervi csatornán keresztül támogatjuk meg az új ismereteket, azok annál jobban fognak rögzülni.

Összegzés

Úgy tűnik, hogy (sajnálatos módon) a mai gyerekek előbb ismerik meg a számítógépek billentyűze-

tét meg az érintőképernyőket, mint a papírt és a ceruzát. Ami nagy baj, ugyanis ezek az eszközök soha nem fogják betölteni azoknak a mechanizmusoknak a szerepét, amit a gyermek fejlődő idegrendszere természetétől fogva megkíván. A következmény: szorongás, figyelemzavar, hiperaktivitás (többnyire kombinációban: figyelemzavaros hiperaktivitás), nyelvfejlődési zavarok (beszédfeldolgozási és beszédprodukciós problémák) – csak, hogy a statisztikailag legkiugróbb adatokat említsük. Nyomukban jár a tanulási zavar, a diszlexia, diszgráfia és társai. Később a társuló önértékelési és társkapcsolati problémák, a serdülőkorú magatartás- és viselkedészavarok. Egyeseknél a sorozat végén a legváltozatosabb függőségek (alkohol, drog, cigaretta, játék...), másoknál a pszichoszomatikus betegségek tömkelege. És nem is sejtjük, hogy valójában nem Zacher Gáborokra meg paleolit étkezésre lenne szükség, hanem idejekorán digitális detoxikálókra... Mert lassan nem mi uraljuk a technológiát, hanem az ural bennünket.

Digitális korunkban a gyermekeknek természetesen előbb-utóbb digitális „bennszülöttekké” kell válniuk. Azonban úgy tűnik, hogy ennek kultúrája, illetve optimális ütemezése még kialakulatlan. Túl magas árat fizet az egyén és a társadalom egyaránt, ha a gyermekek fejlődésében az offline világ a jelentőségéhez mérten háttérbe szorul.

Irodalom

- Babarczy, A. & Lukács, Á. & Pléh, Cs. (2014). A nyelvvelsajátítás elméleti modelljei. In Pléh Csaba – Lukács Ágnes (szerk.), *Pszicholingvisztika 1.* (pp. 445-481) Budapest: Akadémiai Kiadó. ISBN: 978 963 05 9500 1, DOI: 10.1556/9789630594998
- Büki, Gy. (2006). A hippoterápia neurofiziológiai alapjai. In Györgypál Zoltánné (szerk.), *Hip-*
- poterápia* (pp. 36-62) Balogunyom: Unicornis Egészségforrás Alapítvány.
- Chapman, G. & Pellicane, A. (2016). *Netfüggő gyerekek.* Budapest: Harmat Kiadó. ISBN: 978-963-288-335-9
- Csépe, V. (2007). Azonos vagy különböző? Beszédészlelési és olvasási zavarok: diszlexia és SLI. In Gósy Mária (szerk.), *Beszédészlelési és beszédmegértési zavarok az anyanyelv-elsajátításban* (pp. 164-183) Budapest: Nikol Kkt. ISBN: 978 963 87638 0 8
- Doidge, N. (2011). *A változó agy.* Budapest: Park Könyvkiadó. ISBN: 978 963 530 883 5
- Doidge, N. (2016). *Hogyan gyógyul az agy?* Budapest: Park Könyvkiadó. ISBN: 978 963 355 212 4
- Fehérné Kovács, Zs. & Sós né Pinye, M. 2010. *Játsszunk beszédet!* Budapest: Sanoma Kiadó. ISBN: 978-615-5008-60-3
- Gósy, M. (1995). *GMP-diagnosztika.* Budapest: Nikol Gmk. ISBN: 9789638520593
- Gósy, M. (2005). *Pszicholingvisztika.* Budapest: Osiris Kiadó. ISBN: 963 389 773 4
- Györgypál, Zoltánné (2006). A hippoterápia. In Györgypál Zoltánné (szerk.), *Hippoterápia* (pp. 14-18) Balogunyom: Unicornis Egészségforrás Alapítvány.
- Kádár, A. (2012). *Mesepszichológia. Az érzelmi intelligencia fejlesztése gyermekkorban.* Budapest: Kulcslyuk Kiadó. ISBN: 9789638941961
- Katona, E. (2006). A ló mozgásának elemzése, hatása a páciensre. In Györgypál Zoltánné (szerk.), *Hippoterápia*(pp. 28-35) Balogunyom: Unicornis Egészségforrás Alapítvány.
- Kilgard, M. & Merzenich, M. (1998). Cortical Map Reorganization Enabled by Nucleus Basalis Activity. *Science* 279: 1715-1718. DOI: 10.1126/science.279.5357.1714
- Nemes, G. (2013). *Mi zajlik a gyerekek agyában, ha tévénéznek?* <https://utajovobe.eu/hirek/utarsadalom-es-jog/3493-mi-zajlik-a-gyerekek-agyaban-ha-teveznek?fbclid=IwAR2pLhB0WqctaNqCrYn->

[RG4acb3ux4_DcRFONAdgbnDqxGK8pM5h1cKuRck](#) A letöltés ideje: 2020. 07. 17.

Perry, B. D. & Szalavitz, M. (2015). *A ketrecbe zárt fiú*. Budapest: Park Könyvkiadó. ISBN: 9789633551516

Schéder, V. (2017). *Lovasterápia a neuro- és pszicholingvisztikai zavarok rehabilitációjában*. Nyíregyháza: IMI Print Kft.

Spiegel, A. (2008). *Old-fashioned play builds serious skills*.

<https://choice.npr.org/index.html?origin=https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=19212514> A letöltés ideje: 2020. 07. 17.

Swaab, D. (2013). *Az agyunk mi vagyunk*. Budapest: Libri Kiadó. ISBN: 9789633102275

Vida, Á. (2014). *Hogyan hat a tévé és a tablet a babára?* <https://www.kismamablog.hu/baba-jatek/teve-tablet-baba> A letöltés ideje: 2020. 07. 17.

Zimbardo, P. (2017). *Pszichológia mindenkinek. Agyműködés, öröklés, észlelés, fejlődés*. Budapest: Libri Kiadó. ISBN: 9789634331612

Internetes hivatkozások

Net1: <http://techworld.hu/2020/02/12/kutatas-huawei-okoseszkozok-gyerekek/> Letöltés: 2020. 06. 17.

Net2: <https://jamanetwork.com/journals/jamapediatrics/article-abstract/2722666> Letöltés: 2020. 06. 17.

Net3: https://www.focus.de/familie/eltern/kindergesundheit/soziale-isolation-sprachhemmungen-uebergewicht-kinderaerzte-ueber-smartphone-nutzung-schon-dreijaehrige-leiden-massiv-unter-folgen_id_11441458.html Letöltés: 2020. 06. 17.

Net4: https://hvg.hu/elet/20200519_mentalis_problema_betegseg_almatlansag_gyerek_europa_who?fbclid=IwAR2MEAPDiKLTwBPKzPpq6vF1Tdq39tECN546QYSPmtjxcCzLzxb-NC4yUU Letöltés: 2020. 06. 17.

REGION, RELIGION AND POLITICS PRESENTED ON RADIO BY PROFESSOR MANDICA MANJA KOVAČEVIĆ, PH.D.

Authors:

Draženko Tomić (Ph.D.)
University of Zagreb (Croatia)

Vladimir Legac (Ph.D.)
University of Zagreb (Croatia)

E-mail address of the first author:

drazenko.tomic@ufzg.hr

Lectors:

Blaženka Filipan-Žingić (Ph.D.)
University of Zagreb (Croatia)

Đuro Blažeka (Prof., Ph.D.)
University of Zagreb (Croatia)

...and two other anonymous reviewers

Tomic, D. & Legac, V. (2020). Region, religion and politics presented on radio by professor Mandica Manja Kovačević, Ph.D. *Különleges Bánásmód*, 6. (3). 111-119. DOI [10.18458/KB.2020.3.111](https://doi.org/10.18458/KB.2020.3.111)

Abstract

Doctor Mandica Manja Kovačević (1929–2011) was a professor at several Croatian teacher training colleges (Čakovec, Kutina and Gospić) and the author of three books and some 60 papers in various journals. She moderated a weekly ten-minute programme for the local radio station in Gospić in the first decade of the 21st century. Thus, more than 300 radio contributions were produced, of which seventy were published in the book “Life on the Highest Wave” (Gospić, 2010). By researching and presenting phonographic recordings not included in the aforementioned book, this paper focused on the topics dealing with the affairs from the Croatian society in the first decade of the 21 century serving as an original sample by means of which Professor Kovačević had presented her personal views and attitudes resulting from life experience and local and traditional expectations. Professor Kovačević’s original reviews have attracted the attention of a large number of listeners because they have been able to find answers to questions that are usually contemplated by a contemporary man torn apart between existential challenges and spiritual search.

Keywords: Mandica Manja Kovačević, 21st century politics, region, religion

Discipline: pedagogy

Absztrakt

VIDÉK, VALLÁS ÉS POLITIKA PROFESSOR MANDICA MANJA KOVAČEVIĆ RÁDIÓMŰSORAIBAN

Mandica Manja Kovačević (1929–2011) több horvátországi tanárképző főiskola professzora volt (Čakovec, Kutina and Gospić), emellett három könyv szerzője, és mintegy 60 tanulmánya jelent meg különböző folyóiratokban. A 21. század első évtizedében moderátora volt egy hetente sugárzott műsornak a gospići helyi rádióban, amelynek következtében, több mint 300 műsort készített, s ezek egy részéből

(70 műsor) könyvet jelentetett meg „Life on the Highest Wace” (Gospić, 2010) címmel. A tanulmány célja, hogy górcső alá vonja azokat a hangfelvételeket, amelyek a könyvben nem kerültek feldolgozásra, s kifejezetten azok a témák kerülnek elemzésre, amelyek az évezred elejének horvát társadalmával foglalkoznak. A hangfelvételek elemzése során kiindulópontnak tekintjük Mandica Manja Kovačević által közvetített nézeteket és attitűdöket, ugyanis a professzor asszony szemlélete széles körű figyelmet keltett, hiszen a hallgatók választ kaptak olyan kérdésekre, mint az egzisztenciális és spirituális kutatás szétválasztása.

Kulcsszavak: Mandica Manja Kovačević, 21. századi politika, vidék, vallás

Diszciplína: pedagógia

Dr. Mandica Manja Frković - Kovačević, Ph.D. was born in Gospić in 1929. She belonged to a lineage that was very prominent during WWII, so the post-war period of her life was marked by this very fact (Bežen, Pražić 2016). In Gospić she attended primary school and secondary school (gymnasium). She finished her secondary school education in 1949. She graduated from the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb in 1954 with a degree in Croatian language. She received her Ph.D. degree in theory of literature at the same institution in 1980. After her graduation in 1954 she briefly worked in the town of Gospić in a high school, then in Kutina for another year. Then she returned to Gospić and taught in the local gymnasium and at the Extension for Part-Time Studies in Gospić of the Higher Pedagogical School in Zagreb. In 1962 she moved to the town of Čakovec to teach at the Pedagogical Academy there. A year later she became principal lecturer at the Pedagogical Academy in Gospić where she taught several courses in different study courses (Bežen, 2010).

She published over 60 papers in scientific and professional journals and two books: *Treatment of Landscape in a Literary Work* (1974) and *Literary Methodical Points of View* (2001). Dr. Kovačević's bibliography consists of 87 different works, of which about sixty are in scientific and professional

journals, as well as two books: *Obradapejzaža u književnom djelu* (Landscape Processing in Literary Works) (1974) and *Književnometodičkamotrišta* (Literary and Methodological Point of View) (2001). She was given several awards: the Likanal Award Plaque in 1976, was the winner of the Ivan Filipović State Award in 1982, she was given the national Order of Danica Medal with the Likeness of Antun Radića, the Public Recognition of Like-Senj County in 1998, Recognition of the Town of Gospić in 2000, Recognition of the University of Rijeka for the Special Contribution at the Teacher Training College in Gospić in 2003. In addition, Professor Kovačević was distinguished for her excellent human qualities (Tomić, 2016).

Almost on a weekly basis, Professor Kovačević prepared ten-minute contributions for a 10-minute radio programme on the county radio station in Gospić from autumn 2004 until her death. Thus, more than 400 articles with ethical, religious, spiritual, educational, ecological and other topics were produced. The author herself selected 71 papers for the book *Life on the Highest Wave* (Gospić, 2010). By researching and presenting phonographic recordings not included in the aforementioned book, this paper will focus on the topics dealing with the affairs from the Croatian society in the first decade of the 21 century serving as an original

sample by means of which Professor Kovačević presented her personal views and attitudes resulting from life experience and local and traditional expectations. For the purpose of this article, its authors analyzed other radio appearances not covered by the aforementioned book, by listening to recordings of the programmes Voice of the Church in Lika from 2007, 2010 and 2011. The authors arbitrarily gave the titles to the articles according to the content, because Prof. Kovačević did not name her radio contributions. (The titles of the contributions in the book mentioned are an addition that was made by the book editor.) The authors of this paper express their deep gratitude to the Gospić-Senj Diocese for giving them access to their sound recordings library.

Region

Kovačević looks at the consequences of globalization, which are also reflected in her close social environment. One could sense very clearly in her programmes that she was noticing the increasing number of poor people. Hence the radio programme of March 6th, 2010, calls for solidarity. As language and literature were special fields of her profession, by quoting poems of great poets like e.g. Antun Branko Šimić's (1898 – 1925) *Siromasi jedu od podne do podne* (The Poor Eat from Noon to Noon, Kovačević, illustrates all the misery of a man in need, a person who has been heartbroken by the grindstone of the relentless reality, rejected, hungry and disappointed. Kovačević mourns all those who are untouched by the love of their neighbour, but she is also dismayed at the prevailing attitude in the capitalist environment according to which individuals themselves are guilty that banks have taken away everything from them, that their spouse has cheated on them and thrown them out onto the street, that their employer has exploited them, etc.. Although these moods are for the time being prevalent in the business world, they

will be transmitted over time into everyday discourse as well as into the discourse of religion: "What have you done wrong that you have been so punished?!" Kovačević calls this system "sinful structures". They produce the poor, on one side the materially poor (the poor) and on the other side spiritually poor (the rich). Hence Kovačević continually through the media expands the values of virtue, gentleness, open-mindedness, mercy as opposed to modern selfishness, hardness, impenitence, ruthlessness, thoughtfulness and utter arrogance (Kovačević, 6th March, 2010).

In seeking the deeper roots of the struggle between the culture of life and the culture of death in the drama of contemporary life, Kovačević, by referring to the words of Pope John Paul II (1978-2005), diagnosed an eclipse of the meaning of God and man, which is very typical of a global environment where secularism is prevalent. Many have never asked themselves questions about the meaning, whereas others feel that it is not worth bothering with it. Kovačević lists the reasons: some are too grounded, some are not instructed in religion because of various circumstances, others are misdirected under the influence of atheistic ideologies (Marxism, atheism, communism, nihilism, liberalism) or, influenced by the possibilities of positive sciences that cannot prove God by their methods, they say he does not exist. However, the questions of who man is, what he is, where he comes from and where he goes are questions that influence the acceptance of a system of values that indicate the acceptance of a culture of life or a culture of death (Kovačević, 19th August, 2007).

In another programme, Kovačević tells us that modern man are closing in their tower of selfishness, self-sufficiency, ease, unbelief and absence of personality, a solid and dangerous tower of self-worthiness, silence as personal destruction, by referring to Ivan Fuček's words, and continues by noting that the modern man's mentality is eerily horizontal. This horizontalness is rarely penetrated by

light from the verticalness (Kovačević, 10th April, 2010). Relationships between people have been disturbed, friendship has transformed into egoism, individualism, self-love, the race for wealth, hypocrisy, envy, accusation, media lynching, a decline in morality, a reality in which moral values are disturbed. Opposite them are the realities in which spiritual values are affirmed: justice, love, friendship, promoting dialogue and sharing life with others. Kovačević calls this state of the globalized world Lucifer's effect. In each period, Lucifer has two masks to cheat on two fronts. The first is that he denies spirituality, and the second is that, under the guise of law and democracy, he sells vague freedom without borders in an intimate, business, economic and cultural space. In particular, his effects are striking in politics and protected libertarian journalism. Effective temptation are the incentives of senses that invade virtuous life and habits to destroy families, to impoverish children, and to distance people from each other. They profit from curiosity, vanity, stimuli of the senses, inner black thoughts about possible things. Lucifer knits the net with sweet deals. Kovačević wonders how to combat all this, and she finds the answer in the Decalogue and the Good News (Kovačević, 20th October, 2007).

Another of the new characteristic features of man in this region is the process of depsychization of man, a process in which the soul is sold to the god of the public in return for popularity, for money, or useful friendships; in a word, this means benefits. Kovačević says the truth resides in the public, in statistics and popularity surveys. She refers to Ivica Šola who claims that an individual is not what he is but what is being said about him. That is why it is necessary to publish about oneself as much as possible on a daily basis, including publishing your own privacy to unimaginable details. On the other hand, the truth about a man whose life is marked by loneliness, misunderstanding, neglect and rejection is suppressed or rarely revealed.

These are the two realities of modern societies in transition. (Kovačević, 9th July, 2010).

In her very last radio appearance on 5th March, 2011, just three days before her death, Kovačević unveiled through the thoughts of another author (Zlatko Miliša) the ideology of moral relativism, which is especially present in media manipulations: the manipulator treats irrelevant issues as essential, abnormal as normal, by twisting the content so that trade could be hidden behind it. (Kovačević, 5th March, 2011).

A pretty common topic in her radio programmes is the relationship between the rich and the poor, with particular emphasis on the environment in which they live. By referring to the thought of Šimun Šito Ćorić, Kovačević points to the fact that the rich should be ashamed of being so rich because they probably did not get their possessions in a fair way and especially because they did not use their possessions for the common good. In the lives of such people who have created the world for themselves, however, there are hatred, strife, discord, doubt, despair, darkness and sorrow. As Kovačević seeks to prompt every person so that he can contribute at least a little to finding the magic paths to the poor, to contribute to the construction of a civilization in which no other world should be imagined but to build this existing one. Since all people are engraved in the palm of God, Kovačević wants love and solidarity for all (Kovačević, 19. 6. 2010.).

Another problem that Kovačević faces is the environmental crisis. In the re-evaluation of spiritual values, tradition, knowledge and action, nature, the environment loses its subjectivity. It is exposed to destruction, enslavement, destruction, pollution, and thus transformation. Green oases disappear because of the attacks of the colonizers of nature, garbage and waste dumps are expanding, forests are being destroyed, rivers and lakes are being polluted, medicinal plants are being plundered, bio crime is spreading, etc. The destruction of nature

destroys man, since he becomes a factor in the destruction and exploitation of natural wealth (Kovačević, 2010). Kovačević is committed to the restoration of nature, and cooperation with nature, an ecological conscience that will oppose the ideology of economic expansion, catastrophic value judgment, consumer culture and wastefulness of society, air pollution, production of massive amounts of waste and more. The highlighted problems require a change in social relationships. Referring to Marijan Biškup, Kovačević argues that the cause of the ecological crisis is a lack of sense of responsibility and a lack of conscience on the part of a man who looks only at himself. Then comes ignorance: man made life easier for himself by developing the technique, but he did not follow what technical civilization brings along. There is also egoism where one does not think of the well-being of the other, the greed for profit and the thirst for power that otherwise cause economic and social problems. Kovačević points to a moral vision of the world starting from the source. It means that she points to the creator. She concludes that whenever man is not at peace with God, the earth is then also not at peace with his Creator (Kovačević, 5. 6. 2010.).

The question arises: where is man? Who is man, his identity and what is the meaning of life? In his prose poem *The Song about Burevjesnik*, Maksim Gorki wrote "Man, sounds dignified". Of course, he referred to positive values of man. In order to be dignified, man has to have a criterion of reasoning. This criterion is not a theoretical one, but a criterion of awareness, a criterion of the heart, a criterion of love for the brother of man. For a modern man, everything becomes questionable. What to do and why to do something? Drawn into the spiritual emptiness, modern man is often satisfied with his choice and style of behaviour, where there is no need for reasoning and no need for recognition of good and evil. There is, in fact, the knot of everything, the question of all questions and the answer to all the answers. (Kovačević, 2010).

Today's post-modern world, that is, the current society, will one day also become an old society on the scale of historical development. Some archaeologists will in the distant future excavate and discover the old world, that is, today's postmodern world, the world that left behind glass structures, robots, chips, and the world that destroyed much of nature for some material interests. And, they may wonder and astound. But even though the appearance of civilization becomes more refined over time, man in his essence remains always the same, primitive or modern, one who loves or hates, builds or destroys (Kovačević, 2010).

Religion

Religion is one of the aspects of life. By means of religion the secret of death and the world are revealed. Through religion, it is possible to experience the almighty being that man perceives in his depths, unconsciously or subconsciously encounters with him. For Kovačević, the true religion is that which reconciles man with God from whom he has broken away. It touches the deepest human reality, and it holds the greatest dignity. The believer knows that faith is not based on obviousness or on the possibility of strictly rational explanations, in giving correct answers, but on trust. Although in the New Testament faith is referred to as the acceptance of the word of God incarnated in Christ, it is as such a personal pursuit of communion with God. Kovačević says that many contemporaries do not see it, and even throw it away. Some people justify that it does not make sense, someone else that God cannot prove himself by the scientific method, and there are those that have never asked themselves a religious question, and let alone the ultimate question: Is there a God? She finds that the interlocutor often lacks answers to questions about faith and God or waves their hand and moves on to other topics. Why? When asked who you are when you do not believe in God, it is diffi-

cult to tell him that he is just a perishable substance (Kovačević, 28th July 2007).

Kovačević (by analysing Frano Prcela's thoughts) finds that in the society of greed, leisurely living and the like described above, the profession of faith has become formalistic religiosity. The individual relies on rituals and customs, and receiving the sacraments is merely a formality. This collective religiosity lives without a personal image of God and lacks the depth of faith (Kovačević, 30th May, 2010). Despite this condition, Kovačević accepts the existence of religion. She summarizes the reason for this in the thought of Pope Benedict XVI: Morality lives enrolled in a broader religious horizon and outside that environment is lifeless and formal. (Kovačević, 26th February, 2011). It has its last foundation in the authority that is higher than man, the authority that can morally oblige him, and that is only the God the Creator (Kovačević, 5th February, 2011.).

When referring to religion, Kovačević inevitably mentions a religious institution, in her case it is most often the Catholic Church. It was not uncommon for her to refer specifically to the speeches of Pope Benedict XVI (2005-2013). It was during his pontificate that she made her radio contributions. And she joined the then-frequent media commentaries on the pope's speeches, especially in late 2006 and early 2007. Thus, on 27th January, 2007, Kovačević used Benedict's alleged statement about atheists as a means of hell and his evil to ask who the atheists really were. With the minutiae of scholars, she, on the basis of several dictionaries, interprets the etymology of the word *atheist* pointing to two types of atheism, the practical one, that is, the atheism of those who live as if there was no God, and the theoretical one, that is, the atheism of those who prove the impossibility of God's existence. Kovačević proves to be contemporary here, and in the continuation of her study she refers to an article in the *Jutarnji List* (from 5th and 6th January, 2007) and observations from that article that

the pope's calling of an atheist heralds the return of medieval thinking, that the pope indirectly criticizes science and that he should be sued for causing mental pain with the threat of hellish torment. In this context, Kovačević also quotes statements of some, as she put it, „orthodox critics of the pope, church and religion“, like Miroslav Radman, Ivica Krizmanić, Pavlić and Boris Dežulović. In her discussion of their statements she says that: “ that it can be <...> concluded that they are filled with hatred and with intention to start a decisive fight against religion, the Church and the Pope in a wonderful, dissolute, libertarian world. It would have been more fair if the author of a challenging article had also cited the opinions of scholars who have different views and provided readers with the opportunity to make their own judgment about the statements of others.” In the continuation of the same radio programme, Kovačević also cites the opinions of some theistic scientists, mostly natural scientists, who confirm that there is no science without faith, adding that these are the opinions of “<...> those that have been thrown into the basket by sovereign thinkers, atheist scientists. This throwing has been done without any parliamentarism, which should be expected at their intellectual level”. And she concludes with these words: “Therefore the goal in this radio programme was to reasonably approximate the difference of opinion in the encounter of science and religion. The occasion was a challenging article, *Science in the Dungeon of the Pope's Statements*” (Kovačević, 27th January, 2007). On some other occasions, Kovačević also refers to atheism. Thus, on 25th August, 2007, she comments on some excerpts from the book *The God Delusion* by Richard Dawkins. Here, too, she cited the opinions of opposing teaching authors. They argue that natural selection, therefore the whim of mechanical necessities of matter in motion, is not the mechanism by which the world is created. Kovačević prefers to lean on the opinion that recognizes God's plan in

nature and the pinnacle of creation in man (Kovačević, 25th August 2007; 20th January, 2007).

Politics

Systems of contemporary values in society are prescribed by governments, parties, associations, media professionals, foreign advisers. The consequence of this is that in modern society, man lives most often on a pattern that has been imposed by a civilizing trend: consumption, pleasure, fun, power, prominence, tourism, splendour and the life of the "stars." But on the other hand, there are excess incidents: rape, incest, paedophilia, blackmail, money laundering, divorce, wars and more. The proclaimed freedoms are the result of protests of these or those, and many times have nothing to do with common sense. In the eclipse of society, Kovačević does not close her eyes to the multitude of examples of humanitarian action that helps another in need. But even these actions are without question about the meaning, the question of why that particular man had got into such misery. Most often, these are just fire measures, garments that hide the defeat nakedness of modern man. Kovačević points to the split relationship between the individual and society in the field of ethical values. She calls for the integration of spiritual and social action, for the prosperity of human society. It is in this integration that modern man is lagging behind (Kovačević, 14th July 2007).

Kovačević looks at the importance of electronic and other media in the contemporary environment. It is an obvious fact that the media have the greatest influence on public opinion, people's attitudes and their behaviour. The functioning of the modern pluralistic society is essential to the media, which increases the impact and interest in the content they present. She does not question the role of the media and journalists, who should be critical public awareness, or guardians of democracy, they should warn about the mistakes and wrong moves

and abuses of the holders of public authority. Even the Black Chronicle is not questionable, as are neither the negatives in films and series, because they are an integral part of life. The amount of these contents and the place given to them is questionable because of the effects that they produce. Negatives are given more space than necessary and they tend to be multiplied, and at the same time not all aspects of these negatives, let alone their causes, have been considered. Thus, Kovačević continues, the aforementioned Black Chronicle enhances the effect of misconduct, and usually goes with other spices, such as milder or more pronounced pornographic content, unreal lifestyles, economic crime, etc. (Kovačević, 2010).

During the 2007 parliamentary elections in Croatia, Kovačević looked at the real moral labels of contemporary society through the Decalogue. They were also discussed in the Croatian Parliament Sabor: Sunday as a non-working day, same-sex marriages, sexual freedom, abortion and similar topics. In her radio address, Kovačević persists in her claim that new winds of vague freedom do not purify society from sellers of cheap fortune. In this context, she also wondered about the message of the local church regarding the 2007 parliamentary elections. The Church should pay attention to the humanistic and spiritual values in the life of the individual and the community, which, she was convinced, should not bother political activists of any orientation (Kovačević, 11th July, 2007).

Conclusion

By researching and presenting phonographic records that were not included in the afore-mentioned Kovačević's book, the authors of this paper have exposed new topics that dealt with events that were current in Croatian society in the first decade of the 21st century. They were used by this Croatian scholar from Lika County to present her personal views and attitudes resulting from her life experi-

ence and from the local and traditional hypotheses. Her writings, as Dragutin Rosandić put it, open wide thematic fields, broad cognitive fields, and this has been done argumentatively and by means of suggestive expression, which is again based on her own personal experience. (Rosandić, 2010). Hence, Professor Kovačević's original reviews have attracted the attention of a large number of listeners because they have been able to find answers to questions that are usually contemplated by a contemporary man torn apart between existential challenges and spiritual quests.

It becomes prominent that the author insists on the social dimension of society, the existence of the extremely rich and the extremely poor. This is precisely her most obvious signal that something is wrong with the society and man. What is even more horrifying is that such a selfish view of the world becomes a ubiquitous way of thinking. It leads to egoism, self-sufficiency, alienation, and ultimately the meaning of life and existence is lost. It is exactly because he has lost sight of some higher goal of its existence, moreover, the whole environment is such that it obscures man's answer to the question of the meaning. She calls it the Lucifer's effect.

Without any doubt, it can be said that Kovačević believed that people should turn to a system of ethical values, so that through her ten-minute radio addresses she wanted to be the voice of the possibility of a more humane relationship between people and a more humane relationship towards nature. Hence, in contrast to contemporary "inventions", she contrasted spiritual values such as justice, love, friendship, and promotion of dialogue. Both because of the radio programme in which she presented her views and because of her own convictions, Kovačević believed that religion and faith are a significant factor in the implementation of a better world.

References

- Bežen, A. & Grahovac-Pražić, V. (2016). *Dobri duh Gospića. Život i djelo Manje Kovačević i njezin rod Frkovića*. Gospić – Zagreb: Ogranak Matice hrvatske u Gospiću – Stajer-graf.
- Bežen, A. (2010). Prof. dr. sc. Manja Kovačević o rođ. Frković (1929.–2011.). *Metodika* 11, 21, 313–319.
- Grahovac-Pražić, V. (2010). Tematiziranje u etičko-kršćanskom diskursu. In M. Kovačević, *Životnanajvišemvalu* (pp. 172–173) Gospić: Gospićko-senjskabiskupija.
- Kovačević, M. (2010). *Životnanajvišemvalu. Promišljanja o etičkim, religijskim i drugim temama*, Gospić: Gospićko-senjskabiskupija.
- Kovačević, M. (20. 1. 2007.). Ateizam u suvremenom društvu – znanost i vjera (*only on the radio*)
- Kovačević, M. (11. 7. 2007.). Parlamentarni izbori, ideologija i Crkva (*only on the radio*)
- Kovačević, M. (14. 7. 2007.). Pojavnost suvremene civilizacije (*only on the radio*)
- Kovačević, M. (28. 7. 2007.). Svjetonazor i religija (*only on the radio*)
- Kovačević, M. (19. 8. 2007.). Ideološki sustavi o čovjeku (*only on the radio*)
- Kovačević, M. (25. 8. 2007.). Osvrtna evolucionizam (*only on the radio*)
- Kovačević, M. (20. 10. 2007.). Luciferov efekt (*only on the radio*)
- Kovačević, M. (6. 3. 2010.). Milosrđe (This title is also in the book: Kovačević, *Life...*)
- Kovačević, M. (10. 4. 2010.). Bijelane djelja (This title is also in the book Kovačević, *Life...*)
- Kovačević, M. (5. 6. 2010.). Čovjek i priroda (*only on the radio*)
- Kovačević, M. (19. 6. 2010.). Sveti Franjo i bogatstvo (*only on the radio*)
- Kovačević, M. (9. 7. 2010.). Što znači vjerovati? (*only on the radio*)
- Kovačević, M. (5. 2. 2011.). Maranatha (*only on the radio*)
- Kovačević, M. (5. 3. 2011.). Moralni relativizam (*only on the radio*)

Rosandić, D. (2010). Na duhovnim stazama – Božji doziv i ljudski dozivi In M. Kovačević, *Život na najvišem valu* (pp. 174–179) Gospić: Gospićko-senjska biskupija.

Tomić, D. (2016) Stara Gospićanka In A. Bežen, esV. Grahovac-Pražić. *Dobri dub Gospića. Život i djelo Manje Kovačević i njezin rod Frkovića* (pp. 129–131)